

AİLENİN KARŞILAŞTIĞI

YENİ NESİL SORUNLAR

ÇALIŞTAYI

SONUÇ RAPORU

AİLENİN KARŞILAŞTIĞI YENİ NESİL SORUNLAR ÇALIŞTAYI SONUÇ RAPORU

19-20 Aralık 2025 / İstanbul

COPYRIGHT © 2026

Bu yayının tüm hakları CİHANNÜMA DERNEĞİ'ne aittir.

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının çoğaltılması, basılması, dağıtılması, satılması, elektronik ortama aktarılması, bir veri tabanında saklanması veya herhangi bir yöntemle paylaşılması, hak sahiplerinin yazılı izni olmadan yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Cihannuma Yayınları – 28

Kitap Adı: **Ailenin Karşılaştığı Yeni Nesil Sorunlar Çalıştayı Sonuç Raporu**

ISBN: 978-625-96897-9-1

Yayın Yönetmeni: Abdulkadir MACİT

Editörler: Orhan KOÇAK, Sefa BULUT

Yayına Hazırlık: Nurettin MENTEŞ, Bekir GÜNDOĞMUŞ,

Mustafa KARAHANCI, Adnan ÇELİK, Hüseyin CERRAHOĞLU

Ahmet Tayyib SERDAR, Ömer Faruk NAZLIM, İzzettin ULUIŞIK

Mizanpaj: DNA Dijital

Baskı: Enes Ofset Matbaacılık Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi Sertifika No: 82557 Litros

Yolu 2 Matbaacılar Sitesi 2NF11 Topkapı Zeytinburnu Zeytinburnu / İstanbul

CİHANNÜMA | CİHANNÜMA DERNEĞİ Hacı Bayram Mah. Haşimi (Kutlu) Sok. No: 12

Altındağ/Ankara – TÜRKİYE

| <http://www.cihannuma.org> |

İÇİNDEKİLER	3
TAKDİM	8
SUNUŞ	12
MASA 1	14
DİJİTALLEŞME VE AİLE	14
GİRİŞ	14
DURUM TESPİTİ	17
1. Oturumun Genel Çerçevesi: Dijitalleşme–Aile İlişisinin Çift Yönlü Doğası	17
2. Aile İçi İletişim ve Bağlanma Üzerindeki Dönüşüm: Yabancılaşma, Yalnızlaşma, İletişim Kopukluğu	18
3. Akıllı Telefon Merkezli Dijital Maruziyet: Araçtan İçeriğe Geçiş	18
4. Ebeveynlik ve Rol Model Krizi: Çocuk İhmali, “Phubbing” (Sosyotelizm) ve Dağınık Dikkat	19
5. Çocuk ve Ergen Gelişimi Açısından Riskler: Erken Maruziyet, Duygu Düzenleme, Tahammül Eşiği	20
6. Dijital Bağımlılıkların Çeşitlenmesi: Oyun, Sosyal Medya, Kumar, Siberseks ve “Yeni” Davranışsal Bağımlılıklar	20
7. Pornografi ve Cinsel Bağımlılıklar: Mahremiyet, Evlilik Doyumu ve Boşanma Dinamikleri	21
7.1. Yaygınlık ve erken maruziyetin normalleşmesi	21
7.2. Psikolojik mekanizma: Duygu düzenleme güçlüğü ve hızlı dopamin döngüsü	21
7.3. Evlilik ilişkisi ve boşanma: kıyas, aldatılmışlık hissi, bağın zedelenmesi	22
8. Aile Mahremiyetinin Aşınması: Teşhir Kültürü, Fenomenlik, Çocukların Araçsallaştırılması	22
9. Kimlik, Sorumluluk ve “Dijital Pazar” Mantığı: Endüstriyel Tasarımın Rolü	22
9.1. Kimliksizlik ve yaptırımsızlık	22
9.2. Bildirim–dopamin döngüsü ve manipülasyon	23
9.3. Psödo kimlik, yalnızlık ve FOMO	23
10. Okul, Kurumlar ve Eğitim Boyutu: Dil, Pedagojik Çerçeve, Uygulama Açığı	23
11. Maneviyat, Dindarlığın Niteliği ve Dijital Davranışlar: Koruyucu Etkinin Sınırları	24
12. Fiziksel Çevre ve Mekânsal Tasarım: Dijital Risklerin “Mimari” Boyutu	24
13. Kurumsal Dağınıklık ve Politika Boşluğu: Ulusal Düzeyde Koordinasyon İhtiyacı	25
14. Eksik Kalan Perspektifler ve Temsil Sorunu: Kadın Deneyimi ve Gençlerin Doğrudan Katılımı	25
DURUM TESPİTİNDEN ÇIKAN GENEL SONUÇLAR	26
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	26
1) Dijitalleşmenin aile içi iletişime etkisi	26
2) Teknoloji bağımlılığının yaş gruplarına göre dağılımı	27
3) Dijital bağımlılığın aile içi çatışmalara yansımaları	28
4) Sosyal medyanın ebeveyn–çocuk ilişkileri üzerindeki etkisi	29
5) Ekran süresi ile içerik kalitesi arasındaki denge	30

6) Dijital sınırların aile içinde nasıl belirleneceği	30
7) Yasaklayıcı yaklaşımlar yerine birlikte yönetim modelleri	31
8) Okullarda dijital farkındalık çalışmalarının yeterliliği	32
9) Aileyi güçlendiren iyi dijital uygulama örnekleri	32
10) Aile odaklı ulusal dijital politika ihtiyacı	33
GELECEĞE YÖNELİK PROJEKSİYON	35
1) Dijitalleşmenin “Yeni Normal”i: Maruziyetten Ekosisteme	35
2) Yaş Düşüşü ve Riskin Erkenleşmesi: “0–6 Dönemi”nin Stratejik Önemi	36
3) Politika ve Kurumsal Mimari: Dağınıklıktan “Ulusal Dijital Aile Çerçevesi”ne	36
4) Aile İçi Kültür İnşası: “Yasak”tan “Birlikte Yönetim”e	37
5) Ölçme–İzleme–Değerlendirme: “Dijital Aile Haritası” ve Erken Uyarı	38
SONUÇ PROJEKSİYONU	38
MASA 2	39
GELENEKSEL MEDYA VE GÜNDÜZ KUŞAĞI PROGRAMLARININ AİLE DİNAMİKLERİNE ETKİSİ	39
GİRİŞ	39
DURUM TESPİTİ	41
1. Gündüz Kuşağı Programlarının Aile Kurumu ve Bireyler Üzerindeki Etkileri	41
2. Gündüz Kuşağı Programlarının Mahremiyet ve Özel Alana Müdahalesi	43
3. Medya Üreticileri ve Sorumlulukları	45
4. Denetim ve Kontrol Mekanizmaları	46
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE EYLEM PLANI	47
1. Gündüz Kuşağı Programlarının Aile Kurumu ve Bireyler Üzerindeki Etkileri	47
2. Gündüz Kuşağı Programlarının Mahremiyet ve Özel Alana Müdahalesi	50
3. Medya Üreticileri ve Sorumlulukları	53
4. Denetim ve Kontrol Mekanizmaları	56
GELECEK PROJEKSİYONU	59
1. Gündüz Kuşağı Programlarının Aile Kurumu ve Bireyler Üzerindeki Etkileri	59
2. Gündüz Kuşağı Programlarının Mahremiyet ve Özel Alana Müdahalesi	60
3. Medya Üreticileri ve Sorumlulukları	61
4. Denetim ve Kontrol Mekanizmaları	61
Kısa Vadeli Projeksiyon	62
Orta Vadeli Projeksiyon	63
Uzun Vadeli Projeksiyonlar	63
SONUÇ YERİNE	64
KAYNAKÇA	64
MASA 3	66
EVLİLİĞİN ERTELENMESİ	66

GİRİŞ	66
MEVCUT DURUM ANALİZİ: EVLİLİĞİN ERTELENMESİNİN NEDENLERİ	68
1.BİREYSEL DİNAMİKLER VE PSİKOLOJİK HAZIR OLUŞ	68
1.1. Sorumluluk Bilincinde Erime ve Beliren Yetişkinlik Çıkmazı.....	69
1.2. Varoluşsal Kaygılar ve Kötü Dünya Algısı	70
1.3. “Biz” Kültürünün Kaybı ve Bireyselleşme	72
1.4. Cinsiyet ve Ebeveyn Rollerinde Değişim.....	73
1.5. Dijital Kültürün Oluşturduğu İllüzyon ve Bağlanma Sorunları	74
2.EĞİTİM SİSTEMİ VE KARIYER PLANLAMASINA İLİŞKİN FAKTÖRLER	75
2.1. Kronikleşen Öğrencilik ve Hayata Atılmanın Gecikmesi	76
2.2. Kariyer Odaklılık ve Aile Kurmanın Fırsat Maliyeti.....	78
2.3. Eğitim Müfredatının Yaşam Becerileri Üzerindeki Aşındırıcı Etkisi	79
2.4. Akademik Yapının Esneklikten Uzaklığı ve Yalnızlaşan Nitelikli Nüfus	80
3.SOSYOEKONOMİK BASKILAR, TÜKETİM DİNAMİKLERİ VE AİLE KURMANIN MALİYETLEŞMESİ	82
3.1. Artan Ev Kurma ve Düğün Maliyetleri Bağlamında Ekonomik Baskılar ve Refah Paradoksu	83
3.2. Konut ve Kira Fiyatlarının Yükselmesi: Ev Kurmanın Mekânsal Maliyeti	85
3.3. Yurt Dışından Eş Seçme Eğiliminin Artışı: Ekonomik ve Kültürel Bir Alternatif Arayışı.....	86
3.3. Tüketim Kültürünün Evlilik Algısını Dönüştürmesi ve Mehirin Metalaşması	87
3.4. İstihdam Güvencesizliği, Kariyer Baskısı ve Aile Kurmanın Ertelenmesi.....	88
4.DİJİTAL KÜLTÜR, MEDYA VE SOSYO-KÜLTÜREL ÇÖZÜLME BAĞLAMINDA AİLE KURUMU	89
4.1. Geleneksel Eş Bulma Ağlarının Çözülmesi ve Mekânsal Yalnızlaşma	91
4.2. Dijital Seçenek Bolluğu, İlişkisel İllüzyon ve Bağlanma Erozyonu	92
4.3. Medya Temsilleri ve Aile Algısının Aşınması	93
4.4. Bireyselleşmenin Derinleşmesi ve “Biz” Merkezli Yaşam Anlayışının Aşınması.....	94
4.5. Dijitalleşme Sürecinde Meşru Eş Bulma Kanallarının Daralması	95
5.DOĞURGANLIK DAVRANIŞLARI VE EBEVEYNLİK ALGISINDAKİ DÖNÜŞÜM	96
5.1. Gönüllü Çocuksuzluk ve Aile Kavramının Yeniden Tanımlanması	97
5.2. Ebeveynlik Algısında Dönüşüm: Emanet Bilincinden Sahiplik ve Performans Baskısına	98
5.3. Gelecek Korkusu ve Ebeveynliğin Ahlaki Sorgulanması.....	99
5.4. Tek Çocuk Odaklılık ve Kariyer Çatışması.....	100
5.5. Manevi İhmal ve Değerler Erozyonu.....	101
6.MEVCUT POLİTİKA VE DESTEK SİSTEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	102
6.1. Hukuki Bariyerler: Nafaka Sistemi ve Erkeklerin Evlilik Korkusu	103
6.2. Devlet Teşvikleri ve Evlilik Öncesi Eğitimin Rolü	104
6.3. Kurumsal Yapılanma ve Koordinasyon Eksikliği	105

6.4. İş-Aile Uyumu Politikaları: Kreş ve Esnek Çalışma	106
6.5. Yerel ve Dini Kurumların Rolü	107
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE GELECEK PROJEKSİYONU	108
Kurumsal ve Stratejik Yapılanma: Aileyi Koruma Başkanlığı.....	109
Eğitim Sisteminde Fıtrat ve Kariyer Dengesi.....	110
Dijital Kültür ve Medya Müdahalesi.....	111
Toplumsal Dayanışma ve Yerel Destek Modelleri	113
2040 Projeksiyonu: Yalnızlaşma ve Demografik Çöküş Riski.....	114
KAYNAKÇA.....	115
MASA 4	117
EĞİTİM-İSTİHDAM-EVLİLİK MASASI	117
GİRİŞ	117
MEVCUT DURUM TESPİTİ	118
1. Eğitim Sistemi ile İşgücü Piyasası Arasındaki Uyumsuzluk	119
2. Mesleki ve Teknik Eğitimin Yapısal Sorunları.....	119
3. Mesleki Eğitimin Zayıflaması ve Eğitim-İstihdam Uyumsuzluğu.....	121
4. Eğitim Sisteminin Toplumsal ve Kültürel Algı Sorunları	121
5. Genç İşsizliği Sorunu.....	121
6. NEET (Ne eğitimde ne istihdamda olan ev genci) Sorunu	122
7. Alan Dışı İstihdam ve Verimlilik Kaybı.....	123
8. Bölgesel Eşitsizlikler ve İstihdam.....	123
9. Evliliğin Gecikmesi	123
10. Demografik Dönüşüm, Doğurganlık ve Bakım Krizi.....	124
11. Dijitalleşme, Değerler ve Gençlik Algısı.....	124
12. İşgücü Piyasası, Güvencesizlik ve Aile Yaşamı.....	125
13. Aile Politikaları, Toplumsal Cinsiyet ve Değer Tartışmaları	125
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	125
1. Eğitim Sistemine Yönelik Yapısal ve Pedagojik Düzenlemeler.....	125
2. Eğitim-İstihdam İlişkisiyle İlgili Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri	126
3. Mesleki Eğitim ve Üniversite Sistemine İlişkin Çözüm Önerileri	127
4. İstihdam Politikaları ve İş-Aile Yaşam Dengesi	128
5. Aile, Evlilik ve Doğurganlığı Destekleyici Politikalar	128
6. Sosyal Hizmetler, Rehberlik ve Psikososyal Destek	129
7. Kültürel, Medya ve Toplumsal Farkındalık Boyutu.....	129
8. Yönetişim, Katılım ve Politika Uyumlaştırması.....	129
GELECEK PROJEKSİYONLARI	129

1. Eğitim Yapısına İlişkin Gelecek Projeksiyonları	129
2. İstihdam Yapısına İlişkin Gelecek Projeksiyonları	130
3. Evlilik Kurumuna İlişkin Gelecek Projeksiyonları	130
4. Gençlik ve Aile Yapısına İlişkin Sosyolojik Projeksiyonlar	131
SONUÇ	131
MASA 5	132
CİNSEL KİMLİK KARMAŞASI	132
GİRİŞ	132
Cinsel Kimlik Karmaşasına Yönelik Durum Tespitleri	135
1.“Cinsel Kimlik” Kavramının Çerçevesi	135
2. Cinsel Kimlik Karmaşasında Biyolojik Cinsiyet ile Toplumsal Cinsiyet Arasında Yaşanan Gel-Git ve Gerilim.....	136
3.Cinsel Kimlik Karmaşasında İnsanın Benlik Bozulması ile Çevre, Aile ve Akran Etkisi	137
4.Cinsel Kimlik Karmaşasında Akademik Çalışmalar	138
5.Cinsel Kimlik Karmaşasında Queer Teorisi	138
6.Cinsel Kimlik Karmaşasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü	138
7. Cinsel Kimlik Karmaşasında Ergenlik Dönemindeki Kimlik Arayışı ile Kalıcı Kimlik İddiaları Ayırıştırılabilir Mi?	139
8. Cinsel Kimlik Karmaşasında İnsanın Sosyal Çevresini Oluşturan Okul, Aile ve Sosyal Medyanın Etkileri.....	142
9.Cinsel Kimlik Karmaşasında Bedenin Algılanışı	143
10.Cinsel Kimlik Karmaşasında PDR Uzmanları	144
11.Cinsel Kimlik Karmaşasında Medyanın Rolü	145
12.Cinsel Kimlik Karmaşasında Din ve Kültürün Yeri	146
13.Cinsel Kimlik Karmaşasında Kullanılan Dil ve Üslubun Uygunluğu	147
SONUÇ VE ÖNERİLER	148
KURULLAR	151
Masa Katılımcıları	152
ÇALIŞTAYDAN KARELER	155

TAKDİM

Değişmez bir gerçek vardır ki o da, bir toplumda aile yapısı ne kadar sağlıklı olursa toplum da o kadar sağlıklı olur. Zira aile ocağı fırtınaya yakalanmış gemilerin sığındıkları sâkin liman gibidir. Günlük hayatın sıkıntı, yorgunluk ve stresinden bunalan fertlerin sığınıp sükûnet bulacakları en huzurlu yerlerin başında aile yuvası gelmektedir. Aile hayatı huzurlu olmazsa toplumun huzurundan söz edilemez. Aile yapısı bozulan toplumların varlıkları da uzun süre devam edemez. Onun için İslam, önce ailenin sağlam temeller üzerine kurulmasını tavsiye etmiştir. Bu konuda Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Hiçbir baba, çocuğuna güzel edepten daha değerli bir miras bırakmaz" (Tirmizî).

Kadınıyla, erkeğiyle cinsiyete değil şahsiyete değer vermeliyiz. Vahyin inşa ettiği şahsiyete talip olmalıyız. Bu anlayışın temelinde cinsiyet değil şahsiyet, ehliyet ve liyâkat vardır. Bu hususiyetlerle donanmış olmak için "Evlerinizi kıblegâh edinin" (Yunus 87) âyeti bize bir işarete bulunmakta ve evlerimizde şahsiyetli nesiller yetiştirmeyi tavsiye etmektedir. Biliyoruz ki ancak böyle evlerde mücahitler yetişir, dünyayı bu insanlar güzelleştirir. Batılı hayatın dayattığı "erkeğin durumu, kadının rolü" gibi tartışmaları, üretilmiş sahte problemler olarak görmemiz gerekmektedir. Unutmamalıyız ki zihinsel kodlarımızı tahrip etmeye, enerjimizi kısır tartışmalara hapsetmeye dönük bu tür tartışmalar vakit israfıdır. Erkek egemen veya feminist yaklaşımın hasarlarını azaltmanın yolu doğru, düzgün bir insan tasavvuruna sahip olmaktan geçmektedir. Halifelik misyonunu doğru anlayış ile idrak ederek emaneti yüklenmemiz elzemdir. Tarihi bir gerçeklik olarak Osmanlı Devleti; sağlıklı aile, iyi yetişmiş bürokrasi, kaliteli üretim ve düzgün vergi sistemi sayesinde uzun bir zaman diliminde yaşamıştır.

Eğer İslam'ın bu meseleye getirdiği bakış açısına kısa bir değini de bulunursak; İslam'a göre Allah, insana "esma"yı öğretmiş, ona yorum yapma, ad koyma kabiliyeti ikram etmiş, üstünlüğü cinsiyete değil "takva ve şahsiyete" bağlamıştır. Cahiliye döneminde kadını kadın olduğu için yok sayan, aşağılayan ve hor gören zihniyete savaş açan Hz. Peygamber'in ümmeti olarak bizler de O'nun izinden gitmeliyiz. Zira Allah, kadını ve erkeği kulluk vazifesinde eşit, farklı görevlerle yükümlü, insanlıkta ve fıtratta denk, farklı özelliklere sahip şekilde yaratmış; her ikisine de haklar, ödevler ve sorumluluklar yüklemiştir.

O yüzden mükemmel eş aramayı bırakalım, kendimize münasip eşler arayalım. İmkânları hazırlanmayan, şartları netleşmeyen teklifler arzu edilen sonuçları doğurmaz. Tekliflerimizi kendi değerlerimizin yansıması olacak şekilde ortaya koymalı, aile merkezli işler yapmalıyız. Aksi hâlde gençler radikal akımların tuzağına düşer ve dijital iklimin kurbanı olurlar. Aliya İzzetbegoviç bir defasında "Medeniyet kadından kullanılan veya tapılan bir nesne yarattı, ancak bu esnada onun tek saygıdeğer özelliği olan şahsiyetini aldı. Anneliği ihmal ederek o kadını, temel ve yeri doldurulamaz rolünden yoksun bıraktı." demişti. Bunu hâlâ ısrarla söyleme ihtiyacı içindeyiz.

Bir şey daha var: İslâm'ın inşa ettiği aile "tevhid, takva, tevazu ve terbiye" ile kurulur. Ancak aile küçüldükçe, kendi içine kapandıkça insanlar bencilleşir. Aileyi ayakta tutmanın yegane yolu; *sabır, sorumluluk, sadakat, samimiyet ve sevgi* gibi değerleri yaşatmakla mümkün olur. Müdahale edilmeyen kötülükler normal görülmeye başlar, toplumun değer yargıları ters yüz olur. Dün de böyle oldu; Lut kavmi namuslu insanları kovmaya başlamıştı. Kavmi Hz. Şuayb'ı seni "kıldığın namaz mı bizim yaşadığımız hayattan koparıyor" diye suçlamışlardı.

Burada hususen tasrih etmek gerekir ki bilgiye ulaşmanın kolaylaştığı çağımızda iki büyük problemin varlığını görüyoruz: 1- Eğitimsiz olmak, 2- Yanlış eğitimin kurbanı olmak. Bu tür arızalar ihtiyaçlarımıza cevap vermeyi geciktiriyor. Eskiden eğitim; insanı olgunlaştırmak, kâmil insan yetiştirmek amacıyla gerçekleşirdi. Modern dönemde ise eğitim-istihdam ilişkisi öne çıktı. İyi insan olmak değil âlet kullanan kişi olmak öncelikli hâle geldi. Erkeğin veya kadının değerli olması geri düştü, üretim zinciri içindeki becerisi kutsanmaya başlandı. Üstelik yapay zekâ ve dijital iklim dünyayı daha kaotik durumlara taşıyor. Yapay zekâ döneminde eğitim, istihdam için yeterli olmaktan çıkacak gibi görünüyor. Buna hazır ve hazırlıklı olmamız gerekiyor.

Eğer muhakkak söylemek gerekirse aileyi korumanın etkili yollarından birinin de her türlü bağımlılığa karşı işbirliği ve dayanışma içinde olmaktan geçtiğini ifade edilebiliriz. Geniş ailede var olan dayanışma kaybolunca aile değer üreten, insânî gelişimi kolaylaştıran boyutunu kaybetmiştir. Bu bağlamda ailenin yaşadığı ilk değişim geniş ailenin çözülmesiyle ailenin iktisadî birim olma vasfını kaybetmesidir. Evlilikler şirket sözleşmesi gibi olmuş, eşya paylaşımı sarmalına düşmüştür. Yani ev gitmiş yerine 1+1 konutlar gelmiştir.

Bütün bu ifadeler ve değerlendirmelerden sonra su sorunun cevabı aranabilir: Neler yapılmalıdır?

Aile politikalarına ilişkin yaklaşımlar, kişi merkezli değil aile kurumunu merkeze alarak yeniden yapılandırılmalı; kavramsal çerçeve doğru kurulmalı ve bireysel vakalar yerine bütüncül bakış açısıyla politika üretilmelidir. Mevcut tartışma ortamında, etkisi sınırlı adımlar yerine uzun vadeli ve yapıcı çözümlere odaklanılarak kalıcı politikalar üretilmelidir.

İstihdam politikaları Türkiye'nin toplumsal yapısı dikkate alınarak yeniden gözden geçirilmeli; ataerkil toplum yapısıyla çelişen uygulamalar yerine, toplumsal dengeyi gözeten, uzun vadede istikrarı hedefleyen yaklaşımlar benimsenmelidir. Bu çerçevede, istihdamda önceliklendirme stratejileri ülke gerçekleriyle uyumlu hâle getirilmelidir.

Toplumsal dönüşüm süreçlerinde mevcut eğilimlere karşı yalnızca tepki göstermek yerine, bu eğilimlere alternatif oluşturacak yapıcı modeller geliştirilmeli; modernleşmenin kaçınılmaz bir gerçeklik olduğu kabul edilmeli, ancak bu gerçeklik millî, manevî değerler ve toplumsal ilkeler doğrultusunda yeniden tanımlanarak yerli bir anlayış inşa edilmelidir.

Bize ait olmayan ve çoğu zaman yanlış yorumlanan “özgürlük” anlayışının yerine toplumsal ve kültürel zemine daha uygun olan “hürriyet” kavramı temel alınmalı; benzer şekilde insanı en küçük parça olarak küçültmeyi ifade eden birey kelimesi yerine “kişi”, "fert" ya da “şahsiyet” gibi kavramlar tercih edilmelidir. Zira “özgürlük” kavramı günümüzde çoğu zaman sorumluluk ve ahlâkî sınırlar göz ardı edilerek her türlü davranışın meşrulaştırılabileceği bir alan gibi anlaşılmaktadır; bu da özellikle “Ben Nesli” olarak adlandırılan kuşağın haz odaklı tutumlarıyla yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu nedenle toplum merkezli, yeni nesle yönelik değer, erdem temelli politikalar geliştirilmelidir. Örnek şahsiyetlerin belirlenmesinde temel ölçüt olarak yalnızca değerlere değil, erdem ve ödev kavramına öncelik verilmeli; değerlere sahip olmanın ötesinde, bu değerleri erdemli hayat ile bütünleştiren kişilerin örnek alınması esas alınmalıdır.

Âdâb-ı Muaşeret dersinin amacı net olarak belirlenmeli, kültürel kodlarla daha uyumlu olacak şekilde yeniden yapılandırılmalı; dersin içeriğinde yer alan bazı unsurların toplumsal değerlerle örtüşmediği durumlarda dersin işlevini zayıflatabileceği göz önünde alınarak içerik düzenlemeleri yeniden yapılmalıdır.

Bizler CİHANNÜMA ailesi olarak toplum ve devlet hayatında var olan imkânları yaygınlaştırmak, sorunları çözmek ve hasarları azaltmak için kendi medeniyet pencereğimizden yola çıkarak alanında uzman isimlerle çareler üretmeye çalışıyoruz. Elinizdeki çalışma böyle bir arayışın meyvesi olarak ortaya çıkmıştır. Uzun ve titiz bir hazırlık sonrasında husule gelen

bu çalışma ile tekliflerimizi ortaya koyduk. Bu süreçte bize paydaş ve destek olan bütün kurumlara can-ı gönülden teşekkür ediyorum. Ayrıca farklı yerlerden koşarak gelen değerli hocalarımıza, düzenleme kurullarına ve elbette emek veren ekip arkadaşlarıma teşekkür ederim. Kapanış oturumuna katılarak rapor özetini dinleyen, konuşmaları ile bizleri daha fazla çalışmaya teşvik eden değerli bakanımız Mahinur Özdemir Göktaş hanımefendiye kalbi şükranlarımı sunuyorum. Gayret bizden, Tevfik Allah'tandır.

Muhabbetle...

Selim CERRAH
Cihannüma Derneği Genel Başkanı

SUNUŞ

Aile, insanın hayata gözlerini açtığı andan itibaren mânâ, değer ve aidiyetle tanıştığı en mühim ve esaslı müessesedir. Ferdin şahsiyetinin, kimliğinin ve hayata dair anlamının teşekkül ettiği bu yapı; yalnızca ferdin hayatının bir parçası değil, aynı zamanda sosyal nizamın da kurucu unsurudur. Bu itibarla ailede vuku bulan her değişim, doğrudan doğruya cemiyeti tesir altına almakta; her mesele ise zamanla daha geniş ve derin sorunları tetiklemektedir. Sağlam aile yapıları kuvvetli cemiyetleri, zaafa uğramış aile yapıları ise toplumsal çözülmeyi beraberinde getirmektedir.

İçinde bulunduğumuz çağ, hayatın her mecrasında olduğu gibi aileyi de derinden etkilemektedir. Bu değişim, yeni imkân ve fırsatlara yol açarken; aile yapısını zorlayan, münasebetleri dönüştüren yeni riskleri de meydana getirmektedir. Artık aile; dijital bağımlılıklar, mahremiyetin aşınması, nesiller arası iletişim kopuklukları, evliliklerin ertelenmesi, iktisadî baskılar, kimlik tartışmaları ve değerlerin çözülmesi gibi “yeni nesil” sorunlarla karşı karşıyadır.

Tertip olunan “Ailenin Karşılaştığı Yeni Nesil Sorunlar Çalıştayı”, ailenin güncel meselelerini çok cepheli bir bakışla ele alma ihtiyacından doğmuştur. Farklı disiplinlerden akademisyen, uzman, kamu ve sivil toplum temsilcilerinin iştirakiyle icra olunan çalıştayda; yalnızca sorunları tespit etmek değil, aynı zamanda bunların arkasındaki sebeplerin anlaşılması ve çözüm tekliflerini sunmak hedeflenmiştir. Çalıştay sürecinde teşekkül eden müşterek akıl, mevcut rapor vasıtasıyla bir çerçeveye kavuşturulmuştur.

Çalıştay raporu, aile müessesesinin karşı karşıya bulunduğu riskleri tek boyutlu bir kriz anlatısı olarak değil; çok katmanlı ve karşılıklı ilişki ihtiva eden bir süreç olarak ele almaktadır. Çalıştayda bilhassa vurgulanan hususlardan biri, sorunların yalnızca haricî unsurlarla izah edilemeyeceği; aile içi iletişimin önemi, değer aktarımı, ebeveynlik tarzları ve sosyal destek mekanizmalarının da bu süreçte tayin edici rol oynadığıdır. Rapor, aileyi hem değişimden etkilenen bir yapı hem de bu değişimi yönlendirme kudretine sahip özne olarak değerlendirmektedir.

Raporda ele alınan meseleler “sorun–sebepe–çözüm” bütünlüğü içerisinde mütalaa edilmiştir. Bu çerçevede her başlık altında mevcut durum tahlil edilmiş, sebepler izah edilmiş ve ilgili müesseselerin sorumluluklarını da ihtiva eden çözüm teklifleri ortaya konulmuştur. Nazari bir değerlendirme metni olmanın ötesine geçilerek; siyasetçiler, uygulayıcılar ve araştırmacılar için somut bir yol haritası sunmak amaçlanmıştır.

Çalıştayda öne çıkan temel bulgulardan biri, dijital araç ve muhtevaların aile içi münasebetleri dönüştürdüğü ve aile içindeki ilişki-iletişim problemlerinin de fertlerin dijital mecralara yönelmesini artırdığıdır. Bu karşılıklı tesir, bilhassa çocuklar ve gençler açısından daha karmaşık riskler doğurmaktadır. İlaveten; evliliğin ertelenmesi, iktisadî baskılar, eğitim-istihdam arasındaki denge, değişen ebeveynlik beklentileri ve son zamanlarda aileyi tehdit eden cinsel kimlik karmaşası gibi sorunlar ailenin geleceğini doğrudan etkileyen yapısal meseleler olarak temeyyüz etmiştir.

Çalıştayda, aileyi yalnızca meseleler üzerinden okumak yerine; onu takviye edecek imkân ve potansiyellerin de görünür kılınması gerektiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda; aile içi iletişimin kuvvetlendirilmesi, değer merkezli bir anlayışın yeniden inşası, nesiller arası etkileşimin artırılması, eğitim ve sosyal politika alanında bütüncül yaklaşımların geliştirilmesi, koordinasyonu ve hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.

Aileyi tehdit eden risklerin bertarafında; kamu, eğitim sistemi, medya, sivil toplum ve mahallî idarelerin eşgüdüm içerisinde hareket etmesi önemlidir. Bu sebeple rapor, çözümleri çok aktörlü bir perspektifle ele almakta ve her bir paydaşa somut öneriler sunmaktadır. Sahadan elde edilen verilerle beslenen bu metin, müteakip çalışmalara zemin hazırlamaktadır. Bundan sonraki süreçte raporun; siyaset yapımında, akademi ve uygulamada müracaat edilecek bir kaynak olması temennimizdir.

Bu vesileyle, çalıştayın icrasında emeği geçen bütün akademisyenlere, uzmanlara, kamu temsilcilerine, sivil toplum kuruluşlarına ve katkı sunan herkese teşekkür ederim. Özellikle Cihannüma Derneği Genel Başkanı Sn. Selim Cerrah’a, Prof. Dr. Abdülkadir Macit’e, Prof. Dr. Sefa Bulut’a ve Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Olgun’a vermiş oldukları destekleri için hassaten şükranlarımı sunuyorum. Ortaya konulan bu müşterek gayretin, aile müessesesinin tahkimi ve istikbali adına hayırlara vesile olmasını temenni ederim.

Prof. Dr. Orhan KOÇAK

Çalıştay Düzenleme Kurulu Başkanı

MASA 1

DİJİTALLEŞME VE AİLE

Hasan Hüseyin Taylan¹

GİRİŞ

Dijitalleşme, yalnızca iletişim araçlarının çeşitlenmesi ya da teknolojik kapasitenin artması anlamına gelmemekte; gündelik yaşam pratiklerini, değer ve norm sistemlerini, sosyalleşme biçimlerini ve kurumların işleyişini dönüştüren çok katmanlı bir toplumsal değişim süreci olarak aileyi doğrudan etkilemektedir. Aile, bir yandan dijital araçlar ve içerikler aracılığıyla yeni fırsatlarla (iletişimi sürdürme, bilgiye erişim, eğitim ve rehberlik kaynaklarına ulaşma, sosyal destek ağlarını genişletme) karşılaşırken; diğer yandan mahremiyetin aşınması, ekran temelli yalnızlaşma ve yabancılaşma, aile içi iletişim kopuklukları, davranışsal bağımlılık türlerinin çeşitlenmesi, çocukların erken yaşta riskli içeriklere maruziyeti ve aile içi çatışma dinamiklerinin artması gibi risk alanlarıyla yüz yüze kalmaktadır.

Yeni Nesil Aile Sorunları Çalıştayı kapsamında gerçekleştirilen “Dijitalleşme ve Aile” masası, dijitalleşmenin aile üzerindeki etkilerini “tek yönlü” bir ilişki olarak ele almak yerine; aile ilişkilerinin ve aile içi iklimin aşırı dijitalleşmeyi nasıl beslediğini de tartışmaya açan karşılıklı etkileşim temelli bir yaklaşımı benimsemiştir. Oturumun temel kabullerinden biri, dijital risklerin yalnızca teknolojiye atfedilerek açıklanamayacağıdır. Aile içi iletişim kalitesinin zayıflaması, ortak zamanın niteliğinin düşmesi, ebeveynlerin dijital rol model olma konusundaki yetersizlikleri, değer aktarımındaki güçlükler ve kuşaklar arası dijital uçurum gibi aile içi bileşenler; dijital mecralara yönelimi artıran ve bağımlılık döngülerini güçlendiren önemli zeminler oluşturmaktadır. Bu nedenle dijitalleşme ve aile ilişkisi, raporda hem “etki” hem de “zemin” boyutuyla ele alınmaktadır.

Çalıştay masasında öne çıkan ortak yaklaşım, raporlamanın yalnızca sorunların adını koymakla sınırlı kalmaması; sorunların nedenlerinin doğru tespiti üzerinden uygulanabilir ve muhatabı belirli çözüm önerilerinin geliştirilmesi gerektiği olmuştur. Bu doğrultuda katılımcılar, sorun tespiti ile çözüm önerilerinin birbirinden kopuk şekilde ele alınmasının rapor bütünlüğünü zayıflattığını; her başlıkta mümkün olduğunca “sorun-neden-çözüm” bütünlüğü içinde ilerlemenin daha verimli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca çözüm önerilerinin sahada karşılık

¹ Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

bulabilmesi için muhatap kurumların (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, üniversiteler, okullar, yerel yönetimler, sivil toplum, ilgili kamu birimleri ve gerektiğinde dini/ manevi rehberlik hizmetleri sunan kurumlar vb.) açık biçimde işaretlenmesi gerektiği dile getirilmiştir. Bu rapor, tam da bu amaçla; sahadan gelen gözlemler ve uzman katkılarıyla şekillenen tespitleri derlemeyi, kararları sistematikleştirmeyi ve çok düzeyli çözüm hatlarını görünür kılmayı hedeflemektedir.

Oturum sürecinde beyin fırtınası yöntemiyle yabancılaşma, yalnızlaşma, dijital bağımlılık, iletişim kopukluğu gibi temel kavramlar etrafında tartışmalar yoğunlaşmıştır. Katılımcıların saha deneyimleri ve mesleki gözlemleri; dijitalleşmenin aile içi iletişimi dönüştürdüğünü, ortak zamanın niteliğini azalttığını, çocukların duygusal gelişimi ile aile bağlarını olumsuz etkileyebildiğini ve ebeveynlerin çoğu zaman dijital rol model olma konusunda tutarlı bir çizgi sergilemekte zorlandığını ortaya koymuştur. Bu çerçevede masada öne çıkan tartışma başlıkları; dijitalleşmenin aile içi iletişime etkisi, teknoloji bağımlılığının yaş gruplarına göre dağılımı, bağımlılığın aile içi çatışmalara yansımaları, sosyal medya kullanımının ebeveyn-çocuk ilişkilerine etkisi, ekran süresi ile içerik kalitesi arasındaki denge, aile içinde dijital sınırların nasıl belirleneceği, yasaklayıcı yaklaşımlar yerine “birlikte yönetim” modellerinin önemi, okullarda dijital farkındalık çalışmalarının yeterliliği, aileyi güçlendiren iyi dijital uygulama örnekleri ve aile odaklı ulusal dijital politika ihtiyacı olarak şekillenmiştir.

Masada ayrıca, dijitalleşmenin ürettiği risklerin yalnızca “genel teknoloji kullanımı” ile sınırlı olmadığı; asıl meselenin dijital araçlar aracılığıyla erişilebilen içeriklerin çeşitliliği ve erişim kolaylığı olduğu vurgulanmıştır. Akıllı telefonlar, tabletler, oyun konsolları ve sosyal medya platformları üzerinden; çocukların ve yetişkinlerin aynı anda çok sayıda risk alanıyla temas edebilmesi (pornografik içerikler, dijital kumar ve bahis, problemli oyun kullanımı, siber zorbalık, mahremiyet ihlalleri, teşhir kültürü, kıyas ve görünürlük baskısı vb.) dijitalleşmenin aile ilişkileri üzerindeki etkisini daha karmaşık hâle getirmektedir. Bu nedenle raporda dijitalleşme, “cihaz kullanımı” ölçütüne indirgenmeden; içerik, davranış örüntüsü, psikolojik mekanizmalar ve aile içi ilişki dinamikleri ile birlikte ele alınmıştır.

Bu kapsamda oturumda özellikle mahrem içerikler ve cinsel içeriklere maruziyet konusu, katılımcıların altını çizdiği kritik risk alanlarından biri olarak öne çıkmıştır. Pornografi ve cinsel bağımlılıklar bağlamında sunulan bulgular, meselenin yalnızca bireysel bir “tercih” ya da “ahlaki zafiyet” tartışmasına sıkıştırılamayacağını; erken maruziyet yaşının düşmesi, duygulanım düzenleme güçlüğü, dopamin-temelli hızlı ödül döngüsü ve ilişkisel sorunların derinleşmesi gibi çok boyutlu bir yapısal sorun alanına işaret ettiğini göstermiştir. Bu

doğrultuda okul temelli farkındalık eğitimleri, ailelerin çocuklarıyla sağlıklı bir dil kurabilmesi, özendiricilik üretmeyen pedagojik çerçeveler, aile içi iletişimi güçlendiren pratikler ve kurumlar arası iş birliği ihtiyacı raporda ayrı bir başlık seti olarak ele alınmıştır.

Öte yandan, dijital risklere karşı geliştirilecek müdahalelerin dilinin ve yönteminin doğru kurulması gerektiği güçlü biçimde vurgulanmıştır. Katılımcılar, bazı içeriklerin doğrudan ve yanlış bir biçimde gündeme getirilmesinin “özendiricilik” üretebileceğine; bu nedenle yaşa uygun, kültürel bağlama duyarlı ve pedagojik olarak güvenli bir anlatım dilinin önemine dikkat çekmiştir. Bu hassasiyet, raporda eğitim ve farkındalık önerilerinin temel ilke setlerinden biri olarak benimsenmiştir. Benzer şekilde dijitalleşme tartışmalarında kullanılan kavramların da sahada karşılık bulacak şekilde netleştirilmesi gerektiği; özellikle “bastırma” gibi açıklamaların bazı bağlamlarda indirgemeci kalabildiği, bunun yerine değer temelli ve dönüştürücü bir yaklaşımı işaret eden “anlamlandırma” perspektifinin daha işlevsel olabileceği dile getirilmiştir. Raporda bu yaklaşım, “yasak–ceza” eksenine sıkışmayan; anlam, sorumluluk, değer aktarımı ve duygu düzenleme becerilerini güçlendiren aile temelli bir çerçeveye zemin sunmaktadır.

Masada öne çıkan bir diğer ortak bulgu, dijital bağımlılıkların ve dijital risklerin yalnızca bireysel düzeyde ele alındığında etkili şekilde yönetilemeyeceğidir. Katılımcı değerlendirmeleri; bireysel farkındalık, aile içi düzenlemeler ve okul temelli programların yanında, kurumsal koordinasyon, yasal düzenlemeler, denetim mekanizmaları, standartlar ve ulusal politika çerçevesi ihtiyacını güçlü biçimde ortaya koymuştur. Sosyal medya kullanımı için yaş sınırları, açık teşhir içeren içeriklere yönelik kademeli yaptırımlar, platformlarda sorumluluk ve denetim mekanizmalarının işletilmesi, çocukların korunmasına yönelik programların kapsamının genişletilmesi gibi öneriler; dijital alanın “denetimsiz bir özgürlük alanı” olarak bırakılmasının aileyi ve çocuğu korumada yetersiz kaldığı yönündeki saha gözlemlerine dayanmaktadır. Bu noktada rapor, dijitalleşmenin yönetiminde “bireysel sorumluluk” ile “kamusal koruma” arasındaki dengenin gözetilmesi gerektiğini esas almaktadır.

Oturumda ayrıca dijital risklerin güçlenmesinde fiziksel çevre ve yaşam alanı tasarımı gibi çoğu zaman ihmal edilen faktörler de gündeme gelmiştir. Çocukların güvenli oyun alanlarının sınırlılığı, yüz yüze sosyalleşme imkânlarının azalması, mimari ve mekânsal düzenlemelerin yalnızlaştırıcı etkileri; dijital mecralara yönelimi artıran önemli etmenler olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle rapor, dijitalleşme ile mücadelenin yalnızca ekran ve içerik odaklı önlemlerle sınırlı tutulmaması; ailece kaliteli zamanın ve yüz yüze etkileşimin artacağı

sosyal, kültürel ve rekreasyonel alanların güçlendirilmesi gerektiği fikrini de temel çözüm eksenlerinden biri olarak ele almaktadır.

Bu giriş bölümü, çalıştay masasında oluşan ortak aklın kavramsal ve pratik çerçevesini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Raporun devamında; (i) mevcut durum ve sorun alanları, (ii) neden analizleri, (iii) çözüm önerileri ve sorumlu/muhatap kurumlar, (iv) iyi uygulama örnekleri ve (v) geleceğe yönelik politika projeksiyonları bütünlüklü biçimde sunulacaktır. Böylece rapor; dijitalleşmenin aile üzerindeki etkilerini tartışan bir değerlendirme metninin ötesine geçerek, sahaya dayalı bulgularla beslenen, uygulanabilir ve ölçülebilir çözüm hatları öneren bir politika ve uygulama çerçevesi üretmeyi hedeflemektedir.

Sonuç olarak “Dijitalleşme ve Aile” masası; dijital dünyanın kaçınılmaz bir gerçeklik olduğu, ancak bu gerçekliğin aileyi zayıflatan değil aileyi güçlendiren bir yöne doğru bilinçli, değer temelli ve bütüncül yaklaşımlarla yönetilebileceği fikrinde birleşmiştir. Bu rapor; yasaklayıcı reflekslere sıkışmadan aileyi güçlendiren, birlikte yönetim modellerini, okul–aile–kurum iş birliğini, kültürel bağlama duyarlı eğitim ve rehberlik stratejilerini ve ulusal düzeyde koordineli politikaları esas alan bir yol haritası üretme gayretinin ürünüdür.

DURUM TESPİTİ

1. Oturumun Genel Çerçevesi: Dijitalleşme–Aile İlişkisinin Çift Yönlü Doğası

Çalıştayın “Dijitalleşme ve Aile” masasında dijitalleşmenin aile yapısı ve ilişkiler üzerindeki etkileri ile aile ilişkilerinin aşırı dijitalleşmeye nasıl zemin hazırladığı birlikte ele alınmıştır. Katılımcılar, bu ilişkinin tek yönlü değil karşılıklı etkileşim ürettiği konusunda ortaklaşmıştır. Oturumun başlangıcında bu çerçeve net biçimde vurgulanmıştır:

- “Dijitalleşme ve aile ilişkisi... dijitalleşmenin aile üzerine etkisi olarak da gözüküyor ama aynı zamanda aile ilişkilerinin de aşırı dijitalleşmeye olan etkisini de konuşabiliriz burada... Yani karşılıklı bir ilişki...”
- Bu yaklaşım, raporlamada her başlığın “sorun–neden–çözüm” bütünlüğü içinde yazılmasını gerekli kılmıştır. Zira yalnızca sorunları sıralamak, sahada karşılığı olan çözüm mekanizmalarını üretmeye yetmemektedir. Masada bu nedenle şu metodolojik vurgu yapılmıştır:
- Sorunların yalnızca tanımlanması yeterli değildir; nedenlerin doğru tespiti çözüm üretimini kolaylaştırır.

- Çözüm önerilerinin muhatapları açıkça belirtilmelidir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, MEB, üniversiteler, STK’lar, okullar, yerel yönetimler, dini kurumlar vb.).

Bu bağlamda durum tespiti; (i) aile içi ilişkilerde dönüşüm, (ii) bağımlılık davranışlarının çeşitlenmesi, (iii) mahremiyet ve değerler alanında aşınma, (iv) çocuk-ergen gelişim riskleri, (v) kurumlar arası koordinasyon ve politika boşlukları şeklinde çok katmanlı bir görünüm sergilemektedir.

2. Aile İçi İletişim ve Bağlanma Üzerindeki Dönüşüm: Yabancılaşma, Yalnızlaşma, İletişim Kopukluğu

Masada beyin fırtınası yöntemiyle ilk gündeme gelen temel kavramlar yabancılaşma, yalnızlaşma, dijital bağımlılık ve iletişim kopukluğu olmuştur. Sahadan aktarılan gözlemler, dijitalleşmenin aile içi iletişimi yalnızca “zayıflatmadığını”; aynı zamanda ilişkinin niteliğini, ortak zamanın içeriğini ve gündelik ritimleri dönüştürdüğünü göstermektedir.

Bu dönüşümün pratik göstergeleri şu şekilde özetlenebilir:

- Aynı ev içinde bireylerin “bir arada” olmasına rağmen “birlikte” olmaması,
- Ortak zamanın paylaşım yerine eşzamanlı ekran tüketimine dönüşmesi,
- Ebeveynlerin dijital rol model olarak yetersiz kalması,
- Çocukların duygusal gelişimi ve aile bağlarının olumsuz etkilenmesi.

Klinik psikolog/çift-aile terapisti Mehmet Yasir Cebeci’nin vurgusu, durum tespitinin yönünü aile içi ilişkinin özüne çevirir:

- “Çocuk günde kaç saat ekran kullanmalı?” sorusundan daha belirleyici olan: “Dijitalleşme olmasa aile ne yapmalı?”

Bu soru, ailede dijitalin doldurduğu boşluğun (kaliteli zaman, görünürlük, ilişki kurma, enerji boşaltımı, ortak kültür) aslında dijital dışı alanlarda zaten karşılanması gereken ihtiyaçlarla ilişkili olduğunu göstermektedir. Aile içi ilişki kalitesi zayıfladığında dijital, hem “kaçış” hem “ikame ilişki alanı” haline gelmektedir.

3. Akıllı Telefon Merkezli Dijital Maruziyet: Araçtan İçeriğe Geçiş

Dr. İsmail Akyüz’ün değerlendirmesi, dijitalleşmenin “araç” değil “içerik erişimi” olduğuna dikkat çekerek durum tespitini derinleştirir. Geçmişte televizyon “temel risk aracı” olarak görülürken, bugün akıllı telefon aracılığıyla aynı anda birçok risk alanına erişim mümkündür. Bu tespit oturumda çarpıcı biçimde ifade edilmiştir:

- “Geçmişte televizyon... bugün ise... tabletler, bilgisayarlar, oyun konsolları ve özellikle akıllı telefonlar... televizyonun artık görece ‘masum’ kaldığı...”
- “Dijitalleşmenin yalnızca ‘teknoloji kullanımı’ olarak değil, dijital araçlar aracılığıyla farklı içeriklere sınırsız erişim imkânı şeklinde ele alınması gerektiği...”

Bu yaklaşım, aile içi çatışma ve risklerin yalnızca “ekran süresi” üzerinden değil, erişilen içerik türleri üzerinden de değerlendirilmesini gerekli kılar:

- Pornografik içerikler,
- Dijital kumar,
- Dijital oyun,
- Sosyal medya / kısa video akışları,
- “Yeni” bağımlılık biçimleri (borsa takibi bağımlılığı, ilan sitelerinde sürekli gezme vb.).

Dolayısıyla dijitalleşme, aile için “tek bir risk” değil; eşzamanlı işleyen çoklu risk ekosistemi üretmektedir.

4. Ebeveynlik ve Rol Model Krizi: Çocuk İhmali, “Phubbing” (Sosyotelizm) ve Dağınık Dikkat

Masada, ebeveyn-çocuk ilişkilerinde sorunun çoğu zaman çocukların ekran kullanımına indirgendiği; ancak ebeveynlerin yoğun dijital kullanımı nedeniyle ortaya çıkan çocuk ihmali riskinin yeterince görünür olmadığı belirtilmiştir. Bu tespit, aile içi etkileşim kalitesinde “asimetri” doğurur. Ebeveyn, çocuğun dijital davranışını denetlemeye çalışırken, kendi dijital davranışı çocukla bağ kurma kapasitesini azaltabilmektedir.

Bu bağlamda masada öne çıkan mekanizmalar:

- Yüz yüze iletişimde karşı tarafı ekranla ihmal etme (Phubbing) ve dağınık dikkat,
- Ortak zamanın azalması,
- Gece ekran kullanımı → uyku kalitesinin düşmesi → ertesi gün gerginlik,
- Kıyas kültürü ve çevrim içi ilişkiler nedeniyle güven sorunu.

Klinik psikolog Hamza Ertürk’ün “belirlilik” vurgusu, aile içi sınırların zayıflamasını risk artırıcı bir faktör olarak konumlar:

- Ev içinde telefonun belirli yerde bırakılması, yemek sırasında “yemekte olma”, misafirlikte “misafirlikte olma” gibi pratiklerin kaybı, aile içi belirsizliği artırmakta; belirsizlik ise bağımlılık döngülerini güçlendirmektedir.

Bu çerçevede, ailede “dijital sınır” konusu sadece bir kural listesi değil; ailenin gündelik yaşam kültürünü ve ilişkisel ritmini yeniden kurma meselesidir.

5. Çocuk ve Ergen Gelişimi Açısından Riskler: Erken Maruziyet, Duygu Düzenleme, Tahammül Eşiği

Masada, dijital maruziyetin özellikle çocuk ve ergenlik döneminde duygusal gelişim, öz-denetim ve tahammül üzerinde olumsuz etkiler üretebildiği vurgulanmıştır. Orçun Muammer Şimşek’in katkısında, dijitalleşmenin ebeveyn tahammül düzeylerini düşürdüğü ve daha otoriter/az anlayan ebeveyn modelini besleyebildiği ifade edilmiştir. Çocukların “anlaşılmama” hissi bu süreçte artabilir.

Ayrıca ergenlik döneminde:

- “Sürekli uyarılma ve hızlı içerik geçişleri” duygu düzenleme ve sabır/tahammül becerilerini zorlayabilmektedir.

Yunus Altunda’nın derlenen katkısında nöro-gelişim vurgusu, “dışsal denetim” ihtiyacını güçlendirir:

- “Beyin gelişimi 24–25 yaşına kadar devam ediyor. Bu yaşlara kadar dışsal denetim mekanizmaları çok önemli.”

Bu durum, çocuk-ergen grubunda “sadece iç motivasyona güvenen” yaklaşımların yetersiz kalabildiğini; yaşa uygun sınır, yapı ve denetim mekanizmalarının önemini göstermektedir.

6. Dijital Bağımlılıkların Çeşitlenmesi: Oyun, Sosyal Medya, Kumar, Siberseks ve “Yeni” Davranışsal Bağımlılıklar

Oturumda dijital bağımlılık, tek bir başlığa indirgenmeyen; aksine hızla çeşitlenen bir alan olarak ele alınmıştır. Prof. Dr. Tuncay Tilci’nin değerlendirmesi, dijitalleşmeyi “yapısal dönüşüm” düzeyinde konumlar:

- Dijital mecraların aile yapısını dönüştüren yapısal bir sürece dönüşmesi,
- Zaman ve mekân algısının bozulması,
- Bireylerin gün içinde ortalama 110 kez ekrana bakıp kapattığı (farkındalık dışı),

- “Dijital sosyolojik dönüşüm” eşiği.

Tilci’nin çerçevesinde bağımlılık davranışları (oyun, siberseks, sanal kumar) ortak bir “haz-hız” döngüsü ve dopamin zemini üzerinde birleşir. Bu, aile içi ilişkileri hem doğrudan (çatışma/ihmal) hem dolaylı (ekonomik yıkım, boşanma, yalnızlık) etkileyen bir risk bileşkesidir.

Dr. İsmail Akyüz’ün katkısında ayrıca “bağımlılığın yeni yüzleri” vurgulanmıştır:

- Instagram bağımlılığı, dijital kumar, borsa takibi bağımlılığı, ilan sitelerinde vakit geçirme vb.

Bu çeşitlenme, aile danışmanlığı ve sosyal hizmet sahasında vaka tipolojisini genişletmekte; hizmetlerin çoklu risk alanlarına göre yeniden tasarlanmasını gerektirmektedir.

7. Pornografi ve Cinsel Bağımlılıklar: Mahremiyet, Evlilik Doyumu ve Boşanma Dinamikleri

Bu başlık, masanın en kritik ve “konuşulması zor” risk alanlarından biri olarak öne çıkmıştır. Klinik psikolog Dr. Agah Demirgöl’ün paylaştığı bulgular ve değerlendirmeler, pornografi bağımlılığının aile sistemine etkilerini görünür kılmıştır.

7.1. Yaygınlık ve erken maruziyetin normalleşmesi

Demirgöl, pornografinin Türkiye’de yeterince konuşulmayan ancak yaygın ve ciddi sonuçlar doğuran bir alan olduğunu vurgulamıştır. Konuşulan risk alanına dair paylaşılan çarpıcı cümle şu şekildedir:

- “Burada pornografik kullanımdan değil, pornografi bağımlılığından bahsediyoruz. Pornografik kullanım oranı %95–98 aralığında.”

Ayrıca ilk maruziyet yaşının erkeklerde 9 yaşa, kadınlarda 10–11 yaşa kadar düştüğü belirtilmiştir. Bu durum, çocukluk döneminde mahrem içeriklere erişimin “rastlantı” olmaktan çıkıp yapısal bir maruziyet haline geldiğini göstermektedir.

7.2. Psikolojik mekanizma: Duygu düzenleme güçlüğü ve hızlı dopamin döngüsü

Demirgöl’ün açıklaması, bağımlılığın temelini “irade zayıflığı” değil çoğu zaman duygu düzenleme güçlüğü olduğuna işaret eder:

- “Pornografi, beyinde dopamin seviyesini hızla yükselten ve serotonin dengesini bozan güçlü bir uyarıcıdır...”

Bu mekanizma, aile içi ilişkilerde stres/yalnızlık/iletişimsizlik gibi etkenlerle birleştiğinde bağımlılık döngüsünü daha da güçlendirebilmektedir.

7.3. Evlilik ilişkisi ve boşanma: kıyas, aldatılmışlık hissi, bağın zedelenmesi

Eğitimci katılımcının aktardığı adli psikiyatrist gözlemi, pornografinin evlilikte “ilişkiyi aşındıran” bir faktöre dönüşebildiğini göstermektedir:

- “Bu konu ayrılıkların temel nedenlerinden biri haline gelmiş durumda. Kadınlar, eşlerinin pornografi kullanımını nedeniyle kendilerini aldatılmış hissediyor.”

Burada durum tespiti açısından kritik nokta şudur: Pornografi/cinsel bağımlılıklar yalnızca bireysel bir “gizli davranış” değil; evlilik doyumu, güven ilişkisi, mahremiyet algısı ve eşler arası saygı dili üzerinde sistematik etkiler üretebilen bir risk alanıdır.

8. Aile Mahremiyetinin Aşınması: Teşhir Kültürü, Fenomenlik, Çocukların Araçsallaştırılması

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı temsilcisi Fatih Numan Turan’ın saha gözlemleri, dijitalleşmenin aile mahremiyetini aşındıran boyutunu güçlü biçimde ortaya koymuştur. Bu bağlamda:

- Aile içi özel alanların görünür hale gelmesi,
- “Fenomen çift” örnekleri üzerinden eşler arası saygısız dilin normalleşmesi,
- Çocukların etkileşim amacıyla araçsallaştırılması,
- Teşhir kültürünün pornografiyi dolaylı biçimde gündelik yaşamın parçası haline getirmesi.

Turan’ın vurgusu, dijital alanın “denetimsiz özgürlük alanı” olarak kalmasının aileyi ve çocukları korumada yetersiz kaldığını düşündürmektedir. Bu durum tespiti, mahremiyetin yalnızca bireysel ahlak konusu değil; aynı zamanda platform kültürü, etik sınırlar, hukuk ve yaptırım mekanizmaları ile ilişkili bir kamu politikası alanı olduğunu göstermektedir.

9. Kimlik, Sorumluluk ve “Dijital Pazar” Mantığı: Endüstriyel Tasarımın Rolü

Hamza Ertürk’ün katkısı, dijitalleşmeyi bir “pazar” mantığı üzerinden açıklayarak risklerin sadece kullanıcı tercihleriyle sınırlı olmadığını vurgular. Öne çıkan tespitler:

9.1. Kimliksizlik ve yaptırımsızlık

- Dijital mecralarda kimlik zorunluluğu olmaması, sorumluluk ve yaptırım süreçlerinden kaçışı kolaylaştırır.

Bu nedenle “kimlik doğrulama” gibi düzenleme fikirleri tartışmaya açılmıştır.

9.2. Bildirim–dopamin döngüsü ve manipülasyon

- Basit bir bildirim sesi (“dıt”) dahi koşullanma yaratarak kullanıcıyı tekrar tekrar platforma çekebilir.

Bu, “irade” tartışmasını aşan biyolojik/psikolojik bir mekanizmaya işaret eder.

9.3. Psödo kimlik, yalnızlık ve FOMO

- Şehirleşme ve yalnızlıkla birleşen dijital ortamlar, beğeni/skor üzerinden kimlik inşası ve “kaçırma korkusu”nu besleyebilir.

Bu çerçevede durum tespiti, dijital bağımlılıkların “bireysel zayıflık” anlatısıyla açıklanamayacak kadar endüstriyel ve tasarımsal bir gerçeklik taşıdığını göstermektedir.

10. Okul, Kurumlar ve Eğitim Boyutu: Dil, Pedagojik Çerçeve, Uygulama Açığı

Masada okul temelli riskler ve eğitim yaklaşımlarının niteliği yoğun biçimde tartışılmıştır. Bir eğitimci katılımcının uyarısı, özellikle mahrem içerik ve bağımlılık eğitimlerinde “özendiricilik” riskini görünür kılar:

- “Bağımlılık anlatılırken özendirici bir etki oluşmamalı; çocukların aklına karpuz kabuğu düşürmemek gerekiyor.”

Bu tespit, eğitim içeriklerinde:

- Doğrudan “pornografi” gibi ifadeler yerine “olumsuz dijital içerikler” gibi kavramların tercih edilmesi,
- Yeşilay–Sağlık Bakanlığı iş birliğiyle yürütülen madde bağımlılığı eğitimlerine benzer bir pedagojik modelin uyarlanması

gibi önerilerin zemininin aslında bir “durum tespiti” olduğunu gösterir: Sahada doğru niyetli eğitimler bile yanlış kurgulandığında risk üretebilir.

Bülent Koçoğlu’nun katkısı, eğitim zemininin “ya eğitimsiz ya da yanlış eğitilmiş” olduğu vurgusuyla, kavramların doğru kurulmadığını belirtir. Ayrıca 0–6 yaşta manevi gelişimin ihmal edildiği, utanma/mahremiyet duygusunun zayıfladığı ve okul ikliminde nitelik sorunları bulunduğu ifade edilir. Koçoğlu’nun altını çizdiği cümle:

- “Utanma duygusunun mutlaka tekrar ele alınması gerektiğini... özellikle utanma duygusunun işlenmesi gerektiğini düşünüyorum.”

Bu bağlamda durum tespiti şunu söyler: Eğitim politikaları yalnızca “bilgi verme” değil, kültürel bağlam, değerler, mahremiyet terbiyesi, yaş gelişimi ve kurumsal koordinasyonla birlikte ele alınmadığında etki üretmemektedir.

11. Maneviyat, Dindarlığın Niteliği ve Dijital Davranışlar: Koruyucu Etkinin Sınırları

Din psikolojisi uzmanı Dr. Sezai Korkmaz, problemli internet kullanımı ile dindarlık ilişkisinde belirleyici olanın “dindarlığın niteliği” olduğunu aktarmıştır. İçsel–dışsal dindarlık ayrımı üzerinden:

- İçsel dindarlık arttıkça problemli internet kullanımı ve pornografik içeriklere yönelim azalabilir,
- Dışsal dindarlıkta ise riskler artabilir.

Ancak Korkmaz’ın sahayı uyanan kritik değerlendirmesi şudur:

- Dindarlığın problemli internet kullanımını etkilemesi “sınırlı” düzeydedir (yaklaşık %2). Bu bulgu, dijital risklerle mücadelede yalnızca dışsal söylemlere değil, içsel değer sistemi, anlam dünyası, bütüncül eğitim ve psikososyal destek mekanizmalarına ihtiyaç olduğunu gösterir.

DİB perspektifinden İbrahim Yüksel’in katkısı ise, dijital mecraların gençlerde “dini şüphe”yi besleyen bir maruziyet alanına dönüştüğünü; kurumsal dijital iletişimde genç dili/erişim/etki açısından açıklar bulunduğunu belirtir. Yüksel’in kurumsal dijital kanallara yönelik ifadesi dikkat çekicidir:

- “Diyanet dijital mecralarına baktığımız zaman gençlere gerçekten hitap edip etmedikleri konusunda problem, soru işaretleri koyuyorum.”

Bu tablo, dijitalleşmenin yalnızca davranışsal bağımlılık değil; kimlik, inanç, değerler ve anlam düzeyinde de aileyi etkileyen bir dönüşüm ürettiğini göstermektedir.

12. Fiziksel Çevre ve Mekânsal Tasarım: Dijital Risklerin “Mimari” Boyutu

Oturumun güçlü yanlarından biri, dijital riskleri yalnızca ekran ve içerikle sınırlamadan, fiziksel çevre ile ilişkilendirmesidir. Hem Tilci hem Koçoğlu hem Şimşek, mekânsal düzenlemelerin yüz yüze ilişkileri zayıflatıp dijital yönelimi artırabildiğine dikkat çekmiştir.

Özellikle Koçoğlu’nun yurt/okul mimarisine dair saha gözlemi:

- Odaların içinde banyo/tuvalet bulunması → öğrencilerin uzun süre yalnız kalabilmesi → riskli davranışların artabilmesi.

Şimşek’in yurt dışı gözlemleri ise, aile bireylerinin aynı mekânda birlikte vakit geçirebildiği kamusal alanların aile bütünlüğünü güçlendirdiğini; fiziksel çevre memnuniyetinin iyi oluşu artırıp akıllı telefon bağımlılığını azaltabildiğini vurgular.

Bu çerçevede durum tespiti: dijital risk yönetimi, parklar, okul bahçeleri, oyun alanları, mahalle ölçeği sosyal mekânlar gibi fiziksel altyapıyla doğrudan bağlantılı olduğu yönündedir.

13. Kurumsal Dağınıklık ve Politika Boşluğu: Ulusal Düzeyde Koordinasyon İhtiyacı

Prof. Dr. Tuncay Tilci’nin vurguladığı “kurumlar arası dağınıklık” ve tek bir ulusal yapı ihtiyacı, masanın politika düzeyindeki en kritik durum tespitlerinden biridir. Dijital yaşam risklerine dair parçalı müdahaleler, sahada sürdürülebilir etki üretmemektedir. Bu nedenle:

- Ailenin dijital yaşam risk haritası,
- Ulusal düzeyde tek merkezli koordinasyon,
- Dijital bağımlılığı çatı kavram olarak ele alan bütüncül politika gibi önerilerin temelinde şu durum tespiti vardır: Dijital riskler “dağınık” yönetildikçe büyümektedir.

Bu çerçeve, çalıştayın başındaki metodolojik uyarıyla da uyumludur: çözüm önerilerinin muhatapları açıkça belirlenmeden, uygulama ve takip mekanizması kurulmadan etki sınırlı kalacaktır.

14. Eksik Kalan Perspektifler ve Temsil Sorunu: Kadın Deneyimi ve Gençlerin Doğrudan Katılımı

Diğer katılımcı görüşlerinde, çalıştay tartışmalarında kadınların gündelik deneyimlerinin yeterince görünür olmadığı ifade edilmiştir. Bu tespit, dijitalleşmenin aile içi roller ve beklentiler üzerindeki etkilerini anlamada önemli bir boşluğa işaret eder:

- Kadınların “eş, anne ve çalışan” rollerinde yaşadığı zorlukların ayrıca ele alınması,
- Sonraki çalıştaylarda kadınların, annelerin ve gençlerin doğrudan katılımını artıran oturumların tasarlanması.

Bu durum tespiti, raporun ilerleyen bölümlerinde (çözüm önerileri/ projeksiyon) “katılımcı tasarım” ve “hedef grup temsili” başlıklarını gerekçelendirecek bir bulgu niteliğinde görülmüştür.

DURUM TESPİTİNDEN ÇIKAN GENEL SONUÇLAR

1. Dijitalleşme-aile ilişkisi çift yönlüdür: Dijital içerikler aileyi dönüştürürken, aile içi ilişki kalitesi de aşırı dijitalleşmeye zemin hazırlayabilmektedir.
2. Risk, “ekran süresi”nden ziyade “erişilen içerik” ve “ilişkisel ikame” mekanizmaları üzerinden büyümektedir.
3. Ebeveyn rol modeli ve aile içi sınırlar zayıfladıkça; phubbing (sosyotelizm), ihmal, çatışma ve duygusal kopuş artmaktadır.
4. Çocuk-ergen grubunda erken maruziyet, duygu düzenleme güçlüğü ve dışsal denetim ihtiyacı belirgindir: “Beyin gelişimi 24–25 yaşına kadar...”
5. Pornografi/cinsel bağımlılıklar mahremiyet, evlilik doyumu ve boşanma süreçleri üzerinde yüksek risk üretmektedir: “Kadınlar... aldatılmış hissediyor.”
6. Okul temelli eğitimlerde dil ve pedagojik çerçeve kritik; yanlış tasarım “özendirici” etki doğurabilir: “Karpuz kabuğu...”
7. Maneviyat/dindarlık alanı koruyucu olabilir; fakat etki sınırlı ve niteliğe bağlıdır, ayrıca “dini şüphe” dijital maruziyetle büyüyeabilmektedir.
8. Dijital risk yönetimi; fiziksel çevre, kamusal alanlar ve mekânsal tasarımla bağlantılıdır.
9. Kurumsal dağınıklık, ulusal düzeyde bütüncül dijital aile politikasını zorunlu kılmaktadır.
10. Kadın deneyimi ve gençlerin doğrudan katılımı, sonraki çalıştay tasarımları için eksik kalan kritik perspektiflerdir.

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1) Dijitalleşmenin aile içi iletişime etkisi

Sorun alanı: Dijital maruziyet, aile içi yüz yüze etkileşimi zayıflatmakta; ortak zaman azalmakta, “aynı evde ayrı dünyalar” hali normalleşmektedir. Eşler arası iletişimde kopukluk, ebeveyn–çocuk ilişkisinde duygusal mesafe ve ihmal riskini büyütmektedir.

Çözüm yaklaşımı (aile içi iletişim odaklı müdahale):

1. Aile içi “kaliteli zaman”ı kurumsal olarak hedefleyen programlar

➤ Dijitalleşme gündeminde, ekran süresinden önce aile içi bağ kurma repertuarı güçlendirilmelidir. Klinik perspektifin vurgusu rapor diline şu şekilde geçirilmelidir:

■ “Çocuk günde kaç saat ekran kullanmalı?” sorusundan önce şu soru belirleyicidir: “Dijitalleşme olmasa aile ne yapmalı?”

➤ Bu çerçevede Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinasyonunda; belediyeler, okullar ve STK’larla birlikte “Aile Zamanı Programları” (akşam rutini, hafta sonu ritüelleri, ortak üretim/aktivite) yaygınlaştırılmalıdır.

2. Ev içi mikro-ritüellerin standardize edilmesi (kolay uygulanabilir protokoller)

➤ Ailelerin kolayca uygulayabileceği “ev içi protokoller” hazırlanmalı; örnekler:

■ Birlikte akşam yemeği (haftada en az 4 gün)

■ Yemek sırasında “ekransız masa”

■ Uyku öncesi 30–60 dakika “ekransız rutin” (kitap, sohbet, dua/meditasyon/nefes, gün değerlendirmesi)

➤ Konuşma metnindeki vurgu rapora şu şekilde yansıtılmıştır:

■ “Özellikle birlikte yenilen akşam yemeklerinin çocukların duygu düzenleme becerileri üzerinde olumlu etkilerinin desteklenmesi”

3. Aile danışmanlığı/psikososyal destek hizmetlerinin “dijitalleşme” modülüyle güçlendirilmesi

➤ Aile danışmanlığı süreçlerinde “dijital maruziyet ve ilişki kalitesi” değerlendirmesi standart form haline getirilmelidir: ekran rutini, içerik türleri, gece kullanımı, sosyal medya çatışmaları, sosyotelizm, mahremiyet ihlali vb.

➤ Evlilik doyumu, çatışma ve güven problemlerinde dijital faktörler görünür kılınmalıdır.

Sorumlu paydaşlar: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı; MEB; Yerel yönetimler; Üniversiteler; Aile Danışmanlığı Merkezleri; STK’lar.

2) Teknoloji bağımlılığının yaş gruplarına göre dağılımı

Sorun alanı: Tek tip politika, farklı yaş gruplarında etkisiz kalmaktadır. Çocuk, ergen, yetişkin ve yaşlı gruplarda risk profilleri arasında farklılıklar bulunmaktadır (oyun, sosyal medya, pornografi, dijital kumar, “sürekli kontrol” davranışları, borsa/ilan siteleri vb.).

Çözüm yaklaşımı (yaşa göre basamaklandırılmış model):

1. Yaş basamağına göre “dijital gelişim rehberi”

➤ 0–6 yaş: ekranla tanışmayı geciktirme, ebeveyn eşlikli içerik, dil gelişimi odaklı koruma

- 7–10 yaş: temel dijital okuryazarlık + içerik filtreleri + ekran rutini
- 11–14 yaş: algoritmik farkındalık, akran baskısı, siber zorbalık, mahremiyet
- 15–18 yaş: kimlik gelişimi, pornografi/siberseks riskleri, dijital kumar, “bağımlılık döngüsü”
- Yetişkin: eş ilişkisi, ebeveyn rol modeli, iş-yaşam dengesi, dijital tükenmişlik
- Yaşlı: sosyal medya kullanımı, dolandırıcılık, yanlış bilgi, yalnızlıkla baş etme

2. “Erken müdahale” ekseninin güçlendirilmesi

- Çocukluk döneminde “dışsal denetim” gerekliliği açık biçimde rapora konmalıdır:
- “Beyin gelişimi 24–25 yaşına kadar devam ediyor. Bu yaşlara kadar dışsal denetim mekanizmaları çok önemli.”
- Erken müdahale ilkesini anlatan kültürel referans rapor dilinde kullanılabilir:
- “Erkenden çocuğun ruhuna gir, yoksa bir başkası onu etkileyebilir.”

3. Dijital Aile Haritası (risk profili çıkarımı)

- Ailelerin dijital kullanım örüntülerini ortaya koyan, bölgesel/kentsel farklılıkları gözetken “Dijital Aile Haritası” çalışması başlatılmalıdır. Bu öneri raporda somut bir politika aracı olarak konumlandırılmalıdır.

Sorumlu paydaşlar: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (koordinasyon), TÜİK (gösterge seti), Üniversiteler (ölçme), MEB (okul verileri), Yerel Yönetimler.

3) Dijital bağımlılığın aile içi çatışmalara yansımaları

Sorun alanı: Dijital davranışlar; uyku düzeni, sabır/tahammül, kıyas kültürü, güven sorunları ve “ihmal” üzerinden çatışmayı artırmaktadır.

Çözüm yaklaşımı (çatışma azaltma + ev içi düzenleme):

1. Ev içi “dijital sınır sözleşmesi”

- Her aile, yaşa göre değişen net kurallar belirlemeli; “yasak” yerine birlikte yönetim esas alınmalıdır. Tartışmalardaki ilke rapora net şekilde girmelidir:
- “Yasaklayıcı yaklaşımlar yerine birlikte yönetim modellerinin önemi”
- Kurallar örneklenmelidir:
- Gece 22:00 sonrası ortak alanda cihaz bırakma

- Yatak odasında telefon bulundurmama
- Ev içi “teknoloji otoparkı”
- Hafta içi/hafta sonu farklı ekran planı

2. “Phubbing” (Sosyotelizm) ve dikkat dağınıklığına yönelik farkındalık

➤ Eşler ve ebeveynler için kısa format eğitimler: sosyotelizm, mikro-ihmal, çocukta değersizlik algısı, modelleme etkisi gibi konulara dikkat çekilmelidir.

3. Duygu düzenleme becerisi odaklı aile programları

➤ Dijital bağımlılık döngüsünün duygu düzenleme zorluğuyla ilişkisi raporun temel argümanlarından biri yapılmalıdır:

- “Pornografi, beyinde dopamin seviyesini hızla yükselten ve serotonin dengesini bozan güçlü bir uyarıcıdır.”

➤ Aile temelli beceri setleri: sıkılmaya tolerans, erteleme, öfke yönetimi, birlikte problem çözme becerileri geliştirilmelidir.

Sorumlu paydaşlar: Aile Danışmanlığı Merkezleri, Belediyeler, Aile Bakanlığı, Üniversiteler.

4) Sosyal medyanın ebeveyn–çocuk ilişkileri üzerindeki etkisi

Sorun alanı: Mahremiyet aşınması, teşhir kültürü, fenomenlik dili, çocukların araçsallaştırılması ve ebeveyn rol model yetersizliği.

Çözüm yaklaşımı (mahremiyet + rol model + hukuki çerçeve):

1. Aile mahremiyeti rehberi ve eğitim modülleri

➤ Sosyal medyada çocuk görüntüsü paylaşımı, ev içi alanların görünürleştirilmesi, “fenomen çift” dili gibi örnekler üzerinden mahremiyet okuryazarlığı geliştirilmelidir.

➤ Bakanlık saha gözlemi rapor diline taşınmalıdır: sosyal medyada “özel alanların –hatta yatak odasına kadar uzanan görüntülerin–” paylaşılabilir hale gelmesi risk olarak tanımlanmalıdır.

2. Rol model programı: “Önce ebeveyn”

➤ Ebeveynlerin kendi dijital alışkanlıklarını düzenlemesi, çocuğa sınır koymanın ön koşulu olarak ele alınmalıdır.

➤ “Yetkin ebeveynlik” eğitimleri; dijital rol model, ev içi kural koyma, içerik takibi ve iletişim dili bileşenlerini içermelidir.

3. Platform düzeyinde düzenleme önerileri (kademeli yaptırım modeli)

➤ Yaş sınırı (özellikle 15 yaş altı), açık teşhir içeriği, tekrar eden ihlallerde kademeli yaptırımlar gibi öneriler rapora politika maddesi olarak konmalıdır:

■ “Sosyal medya kullanımı için net yaş sınırları getirilmesi gereklidir (özellikle 15 yaş altına erişim kısıtı)”

■ “Açık teşhir içeren içeriklere karşı hesap kapatma ve geçici erişim yasakları gibi kademeli yaptırımların uygulanması yaygınlaştırılmalıdır”

Sorumlu paydaşlar: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, BTK ve ilgili düzenleyici kurumlar, MEB, Yerel Yönetimler.

5) Ekran süresi ile içerik kalitesi arasındaki denge

Sorun alanı: Yalnız süreyi azaltmak, içeriğin “nitelik” boyutunu görmezden geldiğinde sürdürülebilir olmamaktadır.

Çözüm yaklaşımı (nitelik eksenli rehberlik):

1. “Ekran süresi değil, ekranın ne olduğu” çerçevesi

➤ Akademik değerlendirme rapor dilinde temel yaklaşım yapılmalıdır: dijitalleşmenin asıl etkisi cihazdan çok içerik ve erişim çeşitliliğidir (pornografi, kumar, oyun, sosyal medya).

2. Ailelere güncel içerik rehberliği sağlayacak ulusal platform

➤ Popüler dijital oyunların ve içeriklerin güncel analizini sunan; ebeveynlere “ne izliyor/oyunuyor?” sorusunda destek olan bir platform kurulmalıdır (Aile Bakanlığı + MEB + STK iş birliği).

3. Üretim odaklı dijital okuryazarlık

➤ Çocuğu yalnızca “tüketici” olmaktan çıkaran dijital üretim becerileri (kodlama, tasarım, kısa film, içerik üretimi etiği, proje geliştirme) koruyucu faktör olarak yapılandırılmalıdır.

Sorumlu paydaşlar: MEB, Aile Bakanlığı, Üniversiteler, Yeşilay/ilgili STK’lar, Belediyeler.

6) Dijital sınırların aile içinde nasıl belirleneceği

Sorun alanı: Kurallar belirsiz veya tutarsız olduğunda çatışma artıyor; çocuk “neden”i anlamadığında sınır ihlali çoğalıyor.

Çözüm yaklaşımı (belirlilik + sözleşme + denetim araçları):**1. Aile içi belirliliğin “koruyucu faktör” olarak tanımlanması**

➤ Klinik katkı raporlaştırılmalıdır: belirsizliğe karşı en güçlü koruyucu faktör, aile içinde kurulan rutin ve kurallardır.

2. Yaşa uygun teknik denetim + ilişki temelli denetim

➤ Filtreleme/ebeveyn kontrolü (teknik) ile birlikte; içerik üzerine konuşma, eşlikli kullanım, riskleri konuşma (ilişki temelli) birlikte yürütülmelidir.

3. “Ekransız gün” gibi toplumsal kampanyalar

➤ Somut örnek raporda yer alabilir: “Ekransız Cumartesi” gibi uygulamalar, ailece alternatif üretimi destekleyebilir.

Sorumlu paydaşlar: Aile Bakanlığı, Belediyeler, Okullar, STK’lar.

7) Yasaklayıcı yaklaşımlar yerine birlikte yönetim modelleri

Sorun alanı: Yasaklar kısa vadeli sonuç üretse de ters tepki, gizlilik ve kaçak kullanım doğurabilir.

Çözüm yaklaşımı (birlikte yönetim – ortak akıl):**1. Yasak yerine rehberlik dilinin güçlendirilmesi**

➤ Sahadan ifade rapora aynen konmalı ve politika ilkesi yapılmalıdır:

■ “Yasaklamak bulutlara kurşun sıkmak gibidir.”

➤ Bu ilke, okul ve aile programlarının temel yöntemi olmalıdır: riskleri saklamadan, özendirmeden, yaşa uygun bir dille konuşmak tercih edilmelidir.

2. Çocuğun “anlam” kurmasına dayalı yaklaşım

➤ Aile danışmanı katkısındaki kavramsal öneri çözüm modeli yapılmalıdır:

■ “Bastırma yerine ‘anlamlandırma’ kavramını kullanmalıyız.”

➤ Aile içi kurallar “yasak” olarak değil, değer-temelli “anlam” üzerinden gerekçelendirilmelidir.

3. Akran eğitimleri ve ortak etkinlikler

➤ Okullarda akran liderleri; evde aile içi ortak etkinlik tasarımı yapılmalıdır (spor, sanat, zanaat, kulüp, izcilik, kutu oyunları, açık hava).

Sorumlu paydaşlar: MEB, Aile Bakanlığı, Üniversiteler, Okul Rehberlik Servisleri, STK'lar.

8) Okullarda dijital farkındalık çalışmalarının yeterliliği

Sorun alanı: Farkındalık çalışmaları çoğu zaman teorik kalıyor; ayrıca mahrem içerikler/pornografi gibi alanlarda yanlış dil özendirici etki yaratabiliyor.

Çözüm yaklaşımı (pedagojik tasarım + kurumlar arası iş birliği):

1. Özendirmeyen eğitim dili ve çerçevesi

➤ Eğitimci katkısındaki uyarı raporda yöntem ilkesi olarak yer almalıdır:

■ “Bağımlılık anlatılırken özendirici bir etki oluşmamalı; çocukların aklına karpuz kabuğu düşürmemek gerekiyor.”

➤ Bu nedenle eğitim içerikleri; riskin adını anmaktan çok, yaşa uygun “olumsuz dijital içerikler” diliyle, beceri temelli (hayır diyebilme, yardım arama, içerik kapatma/şikâyet) kurgulanmalıdır.

2. Okullarda telefon kullanımına uygulama birliği

➤ Okul düzeyinde yaşa göre net sınırlar; teneffüslerde akıllı tahta/ekran denetimi gibi öneriler rapora somut madde olarak eklenmelidir:

■ “On sekiz yaşa kadar okullarda telefon kullanımına net sınırlamalar getirilmelidir.”

■ “Akıllı tahtalar teneffüslerde kapatılmalı ya da öğretmen denetimine alınmalıdır.”

3. 7/24 bildirim/ihbar ve hızlı müdahale hatları (siber zorbalık)

➤ Siber zorbalık için yalnız farkındalık değil; bildirim merkezleri, hızlı müdahale ve caydırıcı mekanizmalar kurulmalıdır.

Sorumlu paydaşlar: MEB (ana sorumlu), Aile Bakanlığı, BTK/ilgili kurumlar, Yeşilay ve STK'lar, Üniversiteler.

9) Aileyi güçlendiren iyi dijital uygulama örnekleri

Sorun alanı: İyi örnekler görünür değil; aileler “ne yapacağını” pratikte bilmiyor.

Çözüm yaklaşımı (iyi örnek havuzu + ölçekleme):

1. İyi uygulama kütüphanesi (ulusal havuz)

➤ Okul/ilçe düzeyinde etkili programlar; ebeveyn modülleri, kısa video içerikleri; aile etkinlik planları tek merkezde toplanmalıdır.

2. Yerel yönetim + okul + STK ölçekleme modeli

➤ Yerelde çalışan iyi pratikler; standartlaştırılıp başka ilçelere uyarlanmalıdır. “Her ailenin parmak izi” vurgusu nedeniyle, uyarlama yerel bağlam gözeterek yapılmalıdır.

3. Gönüllülük ve rekreasyonel faaliyetlerin görünür kılınması

➤ Gençlerin erişebileceği spor/sanat/zanaat faaliyetleri tek bir dijital duyuru kanalında görünür yapılmalıdır (paradoksal ama gerekli: dijitalde doğru içeriği görünür kılmak).

Sorumlu paydaşlar: Yerel Yönetimler, MEB, Gençlik ve Spor birimleri, STK’lar.

10) Aile odaklı ulusal dijital politika ihtiyacı

Sorun alanı: Dağınık kurum yapısı, kopuk programlar, “takip ve süreklilik” zayıflığı.

Çözüm yaklaşımı (merkezi koordinasyon + politika seti):

1. Tek çatı koordinasyon ve ulusal strateji

➤ “Kurumlar arası dağınıklığın giderilmesi; dijital yaşamı merkezine alan tek bir ulusal yapı (bakanlık veya güçlü bir genel müdürlük) oluşturulması” önerisi raporda açık politika maddesi olmalıdır.

2. Algoritmik şeffaflık ve risk bildirimi

➤ Platformların bağımlılık mekanizmalarına dair “etik uyarı” ve risk bildirimi yükümlülüğü getirilmesi; sigara/gıda etiketleri analogisiyle anlatılabilir.

3. Kimlik doğrulama ve yaş doğrulama

➤ Dijital alanın “kimliksiz pazar” olmaması için ID doğrulama; çocukların erişimini sınırlayan yaş doğrulama gibi yöntemler kullanılmalıdır.

4. Veri ve izleme sistemi

➤ TÜİK düzeyinde yalnız kullanım süreleri değil; psikososyal zarar göstergeleri, okul/sağlık başvuruları, danışmanlık talebi gibi göstergelerle izlemeler yapılmalıdır.

Sorumlu paydaşlar: Cumhurbaşkanlığı/ilgili üst politika kurulları, Aile Bakanlığı, MEB, BTK/ilgili düzenleyiciler, Üniversiteler.

Özel Risk Modülü: Pornografi ve cinsel bağımlılıklar bağlamında aileyi koruma

Sorun alanı: Erken maruziyet yaşı düşüyor, evlilik ilişkilerinde kıyas/aldatılmışlık algısı artıyor, çocukların erişim kolaylığı, ailede konuşma güçlüğü söz konusudur.

Çözüm yaklaşımı (konuşulabilirlik + pedagojik çerçeve + çok kurumlu iş birliği):

1. Erken yaş farkındalık (özenle kurgulanmış, özendirmeyen içerik)

- Okullarda “beyin–psikoloji–davranış” ekseninde, yaşa uygun dille, risk farkındalığı oluşturulmalıdır.
- Eğitim dili için şu ilke korunmalı: “olumsuz dijital içerikler” gibi kavramlar benimsenmelidir.

2. Ailelere konuşma rehberi

- Ailelerin çocuklarıyla bu konuyu “açık ve sağlıklı” konuşabilmesi hedeflenmelidir.

3. Kurumsal iş birliği modeli

- Okul + Aile Bakanlığı + (gerektiğinde) Diyanet + sosyal hizmet birimleri arasında eşgüdüm; manevi danışmanlık ve psikososyal destek kanallarının standardizasyonu sağlanmalıdır.

4. Evlilik ve aile danışmanlığına özel modül

- Evlilikte pornografi kaynaklı çatışmalar için danışmanlık protokolleri; kadınlarda aldatılmışlık algısı ve güven sorunu çalışılması yapılmalıdır.
- Sahadan aktarılan ifade raporda “etki kanıtı” olarak korunabilir:
 - “Bu konu ayrılıkların temel nedenlerinden biri haline gelmiş durumda. Kadınlar, eşlerinin pornografi kullanımı nedeniyle kendilerini aldatılmış hissediyor.”

Çapraz Kesit Çözüm Ekseni: Kavramlar, anlam, maneviyat ve kültürel bağlam

Sorun alanı: Kavramların yanlış kurulması, kutuplaşma, tek boyutlu açıklamalar.

Çözüm yaklaşımı:

1. Kavramsal çerçevenin netleştirilmesi

- “Önce kullanacağımız kavramları netleştirelim.” yaklaşımı raporun yöntem bölümüne de taşınmalıdır.

2. “Anlamlandırma” temelli değer eğitimi

- “Bastırma değil, anlamlandırma üzerinden ilerlemeliyiz.” cümlesi, aile eğitimlerinin pedagojik eksenini kurmak için anahtar ilke yapılmalıdır.

3. İçsel değer sistemi ve davranış ilişkisi

➤ Dindarlığın niteliği (içsel–dışsal) ve dijital davranışlarla ilişkisi; kurumsal din dilinin genç diliyle buluşması; manevi danışmanların yetkinliği ve standardizasyonu ile sağlanmalıdır.

Uygulama Planı Mantığı: Kısa–Orta–Uzun Vade

Kısa vadede (0–12 ay):

- Okullarda telefon/ekran uygulama birliği, içerik ve şikâyet mekanizmaları oluşturulması,
- Ebeveyn eğitimlerinin yaygınlaştırılması (“dijital anne-baba okulları”),
- Aile içi dijital sınır sözleşmesi şablonları, kısa video eğitimleri

Orta vadede (1–3 yıl):

- Ulusal içerik rehberliği platformu (oyun/uygulama analizleri, aile rehberleri)
- Dijital Aile Haritası ve yerel risk profilleri
- Aile danışmanlığı hizmetlerinde dijitalleşme modülünün standartlaşması

Uzun vadede (3–5+ yıl):

- Aile odaklı ulusal dijital politika/strateji ve tek çatı koordinasyon
- Algoritmik şeffaflık, yaş doğrulama, risk bildirimi gibi düzenlemeler
- Kültürel bağlama uygun yerli kuramsal çerçeveler ve eğitim felsefesi revizyonu

GELECEĞE YÖNELİK PROJEKSİYON

Dijitalleşme ve aile ilişkisi, önümüzdeki dönemde “teknoloji kullanımı” tartışmasının ötesine geçerek aile bağlarının niteliğini, çocukların gelişim ekosistemini, mahremiyet rejimini ve toplumsal değer aktarımını doğrudan belirleyen bir yapısal alan haline gelecektir. Çalıştay oturumunda öne çıkan “karşılıklı etkileşim” vurgusu (dijitalleşmenin aileyi dönüştürmesi kadar, aile ikliminin aşırı dijitalleşmeyi beslemesi) dikkate alındığında, geleceğe yönelik projeksiyonun da tek boyutlu risk anlatısına değil; risk–koruyucu faktörler–müdahale kapasitesi eksenine oturtulması gerekmektedir.

1) Dijitalleşmenin “Yeni Normal”i: Maruziyetten Ekosisteme

Yakın gelecekte dijital araçlar, daha da görünmez hale gelerek gündelik hayatın altyapısına yerleşecektir. Akıllı telefonun aile ilişkileri üzerindeki baskın rolü; giyilebilir teknolojiler, yapay zekâ destekli içerik akışları, kişiselleştirilmiş reklam/öneri sistemleri ve kısa video kültürü ile daha da güçlenecektir. Bu durum, “ekran süresi” gibi niceliksel ölçütlerin tek başına

yetersiz kalacağını; asıl meselenin içerik türü, kullanım amacı, duygulanım düzenleme biçimleri ve aile içi ilişki kalitesi olduğunu daha görünür kılacaktır.

Bu bağlamda, gelecek dönemde aileler açısından üç temel kırılma hattı öngörülmektedir:

- **Dikkat ve duygu düzenleme krizi:** Bildirim–dopamin döngüsünün güçlenmesiyle, özellikle çocuk ve gençlerde sabır, tahammül, odaklanma ve ilişki sürdürme becerilerinde aşınma riski artacaktır.
- **Mahremiyetin aşınması ve “teşhir kültürü”:** Sosyal medya yoluyla aile içi özel alanların görünürleşmesi, ebeveyn–çocuk sınırlarını belirsizleştirecek; çocukların araçsallaştırılması ve “fenomen aile” temsilleri normatif baskıyı büyütecektir.
- **Dijital bağımlılıkların çeşitlenmesi:** Oyun ve sosyal medya bağımlılığı yanında, çevrim içi kumar, pornografi, alışveriş/ilan siteleri, “borsa/kripto takibi” gibi davranışsal bağımlılıklar daha yaygın biçimde aile danışmanlığı vakalarına yansıtacaktır.

2) Yaş Düşüşü ve Riskin Erkenleşmesi: “0–6 Dönemi”nin Stratejik Önemi

Oturumda vurgulanan erken maruziyet olgusu (pornografiye erişim yaşının düşmesi, çocukların dijital dünyaya çok erken girmesi) gelecekte daha kritik bir eşik haline gelecektir. Bu nedenle projeksiyon, riskin yalnızca ergenlikte değil, erken çocuklukta başladığını kabul eden bir çerçeveye dayanmalıdır.

Önümüzdeki dönemde:

- Ekranla erken tanışma, dil gelişimi ve bilişsel süreçleri etkileyerek okul başarısı kadar ilişki kurma becerilerini de belirleyebilir.
- Ebeveynlerin yoğun dijital meşguliyetinin çocuk ihmali riskini artırması (“phubbing”, ortak zamanın erimesi) daha sık raporlanabilir.
- Manevî/ahlaki gelişim, sınır–utanma–mahremiyet eğitimi gibi alanlar, dijital içeriklerin yoğun görselleştirme ve hız kültürüyle daha fazla sınanabilir.

Bu nedenle, gelecekte aile politikaları ve eğitim sisteminin en kritik gündemlerinden biri, dijitalleşme bağlamında erken çocukluk ebeveynliğinin yeniden tanımlanması olacaktır.

3) Politika ve Kurumsal Mimari: Dağınıklıktan “Ulusal Dijital Aile Çerçevesi”ne

Katılımcıların sıkça işaret ettiği “kurumlar arası kopukluk” ve “muhatapların netleştirilmesi” ihtiyacı, gelecekte daha belirleyici hale gelecektir. Dijital riskler çok aktörlü olduğu için (aile,

okul, platformlar, hukuk, sağlık, sosyal hizmet, dini/manevi danışmanlık, yerel yönetimler), etkili bir ilerleme için tekil kampanyalar yerine bütüncül bir ulusal çerçeve gerekecektir.

Geleceğe dönük olarak üç aşamalı bir dönüşüm beklenebilir:

- Kısa vadede (0–2 yıl): Yaş sınırı, içerik sınıflandırması, ihbar/şikâyet mekanizmaları, açık teşhire kademeli yaptırımlar; okulda telefon kullanımı için uygulama birliği; ailelere “yetkin ebeveynlik” temelli hızlı eğitim modülleri oluşturulabilir.
- Orta vadede (2–5 yıl): “Yeni medya okuryazarlığı + algoritmik farkındalık” eğitimlerinin müfredata entegre edilmesi; aile danışmanlığı ve çevrim içi danışmanlıkta standart/denetim; oyun ve dijital içerikler için ulusal rehber platform kurulabilir (ailelerin güncel içerik risklerini anlayabileceği bir merkez).
- Uzun vadede (5 yıl +): Türkiye’nin kültürel bağlamına uygun yerli kavramsal çerçeve (ör. “bastırma” yerine “anlamlandırma” gibi) ve aile odaklı dijital politika mimarisi; disiplinler arası bir ulusal koordinasyon kurulabilir (merkezi bir birim/kurul).

Bu projeksiyonda kritik nokta şudur: Düzenleme ve denetim, tek başına yeterli değildir; eğitim dili, kültürel uyum ve aile içi ilişki kalitesini güçlendiren sosyal politikalar ile birlikte yürütülmelidir.

4) Aile İçi Kültür İnşası: “Yasak”tan “Birlikte Yönetim”e

Önümüzdeki dönemde, tamamen yasaklayıcı modellerin sürdürülebilir olmadığı daha net görülecektir. Çocukların dijital dünyaya doğduğu bir ortamda, aile için ana beceri birlikte yönetim olacaktır: ev içi rutinler, dijital sınırlar, ortak zaman, anlam temelli yaşam pratikleri ve rol model ebeveynlikte bunlardan bazılarıdır.

Gelecekte daha fazla öne çıkması beklenen aile içi koruyucu pratikler şunlardır:

- Ortak zamanın kurumsallaştırılması: Birlikte akşam yemeği, haftalık “ekransız gün/saat” uygulamaları, aile içi ritüeller geliştirilebilir.
- Ev içi dijital sınır mimarisi: Cihazların belirli saatlerde ortak alanda toplanması, yatak odası–mahrem alanlarda cihaz kullanımının sınırlandırılabilir.
- Üretim odaklı dijital okuryazarlık: Çocuk yalnızca tüketen değil, üreten konuma taşıyan atölye/kulüp/yaratıcı faaliyetler ile desteklenmelidir.
- Anlam ve gaye ekseni: Çocuk ve gencin bir topluluğa aidiyet, sorumluluk alma, hedef geliştirme kapasitesini güçlendiren yaklaşımlar benimsenmelidir.

Bu noktada, dijital risklerle mücadelenin “tek tek davranışları bastırma” üzerinden değil, değer, anlam, sorumluluk ve ilişki üzerinden kurgulanmasının daha kalıcı sonuçlar üretmesi beklenir.

5) Ölçme–İzleme–Değerlendirme: “Dijital Aile Haritası” ve Erken Uyarı

Geleceğe dönük politika projeksiyonunun sürdürülebilir olabilmesi için, sahadan veri toplayan ve düzenli izleme yapan bir yapıya ihtiyaç vardır. Bu kapsamda, ailelerin dijital kullanım alışkanlıklarını, risk türlerini ve koruyucu faktörlerini ortaya koyan Dijital Aile Haritası yaklaşımı, ilerleyen dönemde daha fazla önem kazanacaktır. Bu harita; bölgesel farklılıkları, yaş gruplarını, aile tiplerini ve sosyoekonomik değişkenleri dikkate alan bir “risk profillemesi” ile; koruyucu hizmetlerin hedeflenmesini, okul–aile–sosyal hizmet iş birliğinin güçlenmesini ve erken uyarı mekanizmalarının kurulmasını kolaylaştıracaktır.

SONUÇ PROJEKSİYONU

Özetle, dijitalleşme bağlamında aileye dair gelecek, iki uç arasında şekillenecektir:

- Bir yanda mahremiyetin aşınması, bağımlılıkların çeşitlenmesi, yalnızlaşma ve ilişki kopukluğu;
- Diğer yanda aile içi kültür inşasını güçlendiren, okulu ve kurumları eşgüdümleyen, dijital alanı “sınırsız özgürlük” değil sorumluluk ve koruma ekseninde düzenleyen bir yaklaşım.

Çalıştayda öne çıkan saha gözlemleri, çözümün anahtarının yalnızca teknolojiye müdahale etmek değil; ailenin ilişki kapasitesini, anlam dünyasını ve ortak yaşam pratiklerini güçlendirmek olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda, gelecek dönemin başarısı; aile, okul, kamu politikaları ve kültürel bağlam arasında kurulacak bütüncül koordinasyonun niteliğine bağlı olacaktır.

MASA 2

GELENEKSEL MEDYA VE GÜNDÜZ KUŞAĞI PROGRAMLARININ AİLE DİNAMİKLERİNE ETKİSİ

Birsen Banu Okutan²

GİRİŞ

Gündüz Kuşığı Kadın Programları, geleneksel medyanın en fazla izlenen popüler iletişim aracı televizyonda genellikle 10.00- 16.00 saatleri arasında yayınlanan ev hanımları, emekliler olmak üzere ev içi izleyicileri temelde hedef alan yayınların genel ismidir. Bu tür yayınlar genellikle stüdyo ortamında gerçekleşen aile ilişkileri, evlilik içi sorunlar, arabuluculuk, kayıp bulma, suç vakaları, yemek yarışmaları gibi konseptlerde karşımıza çıkmaktadır. Popüler Gündüz Kuşığı programlarının 2025 yılı son aylarında izlenme oranlarına bakıldığında yaklaşık %4-%5,5 civarında olduğu görülmektedir.³ Programların genel içeriği dikkate alındığında, geçmişten günümüze, klasik medyanın odak noktasını farklılaştırdığı söylenebilir. 1990'lı yılların genel seyrinde, reyting kaygısı izlerkitlenin merak duygusunu keşfetmek için kendinde olmayan hayat stilini ekrana taşımakta, ünlülerin sansasyonel hayatları veya lüks içinde aşırı mutlu halleri afişe edilmektedir. Televole kültürü olarak isimlendirilen bu magazinél hayat tarzı (lifestyle) birçok özel kanalın haberlerine dahi sirayet ederek tabloidleşme (Schönback, 2000:63) etkisi yaratmaktaydı. Orta tabaka izlerkitle, kendi hayatından çok farklı pratiklerle tek yönlü pasif alıcı durumda seyrettiği renkli dünyalardan haz duymakta, bir gün kendilerinin veya çocuklarının da böyle bir hayat tarzına kavuşabileceği yönünde uyarılmakta (Yaylagül, 2009:204); program bittiğinde ise kendi reel dünyalarına olabildiğince hızlı geri dönmekteydi. Popüler kültürün metalaştığı bu dönemde (Okutan, 2013) hayal de olsa izlemesi zevkli, katarsis etkisi yaratan bu tür magazinél programlar, izleyicilerin de takip edilme, beğenilme, onaylanma ve tanınma duygularını tetikledi.

Bugün tüketime endeksli bir piyasa düzeninde medyanın bireysel kimlikleri yönlendirme gücü, internetin yaygınlaşarak sosyal medyayı endüstri haline getirmesi ile pekişmiştir. Halihazırda seyir seviyesinden katılıma geçen izlerkitlenin bilişsel yapısı dönüşmeye başlamıştır. Ünlülerin hayatı çok daha ulaşılabilir durumdayken, seyirci sadece seyretmekle kalmamış seyredilmeye

² Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi

³ Televizyon İzleme Araştırmaları, <https://tiak.com.tr/tablolari>, 21.12.2025

doğru da yol almıştır. Bu durumda medya, kadrajını sıradan insanın “aşırı mutsuz” hayatına çevirmiştir. En ilginç ve yüksek dramatize edilebilen izleyicide olmayan özellikleri ile oluşturulan yeni formatta gerçek hayat kesitlerinin ünsüz insanlar üzerinden gösterimi, izleyicide duygu boşaltımı için zemin hazırlarken, yeni bir merak sahası inşa etmektedir.

İzleyicilerin TV programlarına meraklarını ve bunun olası sonuçlarını değerlendirmek için sosyoloji, iletişim ve kültürel çalışmaların interdisipliner kaynaşması eleştirel bir açılım sağlamaktadır. Bu bağlamda, Adorno’nun (2011) *kültür endüstrisi* kavramı ile Gellner’in (1999) *sarkaç teorisinin* kesişiminde bu çalışmanın özgül dinamiklerini açıklamak için çerçeve olarak kullandığımız “sarkaç endüstrisi” operasyonel bir tanım olarak işlev görmektedir. Nihayetinde Adorno’nun (2011) kültür endüstrisi ile kastettiği, standartlaştırılan/tektipleştirilen yaşam biçimlerinin, benzer şekillerde dramatize edilerek seri üretime dönüştürülmesidir. Gündüz kuşağı programları sadece toplumsal gerçekliği yansıtan bir araç değil, gerçekliğin seçilip çerçeveselendirildiği bir mecradır. Bu geçerliğin genel seyirde denge, süreklilik ve sıradanlık yerine aşırılık, istisna ve kriz durumlarını büyütmesi Gellner’in (1999) iki aşırı uç arasında toplumsal gelgiti anlatan analogisi olarak tanımlayabileceğimiz *sarkacı* kullanmayı mümkün kılar. Diğer bir ifadeyle, sarkaç endüstrisi modeli ile bu iki düşünsel hat üzerinde salınan izlek anlaşılır. Bu bağlamda *sarkaç endüstrisi* bir mekanizma olarak “denge” yerine uçlar arasında gezinmeyi, aşırılıklara odaklanmayı tercih ederken, aşırı mutluluk anlatıları ile dramatize edilmiş kriz, travma ve çözülme hikayeleri arasında salınır. Bu salınımda, olağan, düzenli, kurallı yaşam pratikleri merak nesnesi olarak görülmediği ve reyting alamayacağı için dışarda bırakılırken bu tür içeriklerin birey üzerindeki yıpratıcı etkisi aynı zamanda aile dinamiklerine de yansiyarak her geçen gün yeni nesil sorunlar açığa çıkartır. Bu sorunları tespit etmek ve çözüm önerileri sunmak amacıyla gerçekleştirilen oturumda, gündüz kuşağı programlarının aile dinamiklerine etkisi dört tema etrafında irdelenmiştir. Aşağıda, ilk önce, bu temalara yönelik durum tespiti yapılacak, ardından meseleye ilişkin çözüm önerileri sunulacak ve son olarak gelecek projeksiyonlarından bahsedilecektir. Oturum boyunca serdedilen katılımcı görüşleri mevcut bölümlere eklenmiş olarak verilecektir. Bu haliyle metin, kesin ve kalıplaşmış yargılar belirtmekten ziyade, katılımcı görüşleri ile şekillenen analitik bir diyalog olarak okunmalıdır.

DURUM TESPİTİ

1. Gündüz Kuşağı Programlarının Aile Kurumu ve Bireyler Üzerindeki Etkileri

Medya toplumsal gerçekliği yansıtmakla kalmaz, gerçekliği tekrar tekrar inşa eder. Çeşitli içeriklerde hazırlanan programlarda odak noktalar farklı görünse bile her birinin bir sosyalizasyon aracı olduğu ve açık veya örtük mesaj ilettiği tartışmasızdır. Türkiye’de gündüz kuşağı programları, aileye ilişkin istisnai ve kriz görünümlü örnekleri merkeze alarak, aile kurumunu sürekli bir *sorun alanı* gibi yeniden üretmektedir. Mütemediyen tekrarlanan olumsuz temsiller, izleyici nezdinde aile içi ilişkilerin kaçınılmaz olarak çatışmalı ve güvensiz olduğu yönünde bir algı oluşturmaktadır. Programlar, hangi aile biçimlerinin “normal”, hangilerinin “sorunlu” ya da “sapma” olarak değerlendirileceğine dair örtük normları önce üretmekte sonra bunları yerleştirmekte ve olağanlaştırmaktadır.

Katılımcı görüşlerinin önemli bir bölümü, gündüz kuşağı programlarında aile kurumunun temsil biçimine yönelik eleştiriler etrafında şekillenmiştir. Oturumda dile getirilen ifadeler, aile yapısının çoğunlukla istisnai, çatışmalı ve patolojik örnekler üzerinden sunulduğunu bu programlarda “normal”, “işlevsel” ya da “sağlıklı” aile ilişkilerinin görünmediğini, ailenin sürekli kriz üreten bir yapı olarak çerçevelendiğini belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle, gündüz kuşağı programlarında aile kurumu neredeyse istisnasız biçimde kriz, çatışma ve çözülme bağlamında verilirken “işleyen”, “dayanışma üreten” ya da “sıradan ama sağlıklı” aile örnekleri gösterilmez. Bu durum, sarkaç endüstrisinin aileyi sürekli olarak sorun üreten uç bir noktada konumlandığına işaret eder.

Katılımcılara göre gündüz kuşağı programlarında kadınlık ve erkeklik rolleri çoğu zaman stereotipik ve indirgemeci bir zaviyeden çizilmektedir. Kadınlar sıklıkla mağduriyet, fedakârlık ve duygusal kırılganlık üzerinden tanımlanan ahlaki bir çerçeveye sığdırılırken erkekler sorumsuzluk, şiddet eğilimi ya da sadakatsizlik gibi özelliklerle kabul edilmektedir. Bu temsil biçimleri, toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemekten ziyade mevcut kalıp yargıları pekiştirmektedir. Kadınların özel yaşamlarının detaylı biçimde ifşa edilmesi, aile içi sorunların çoğunlukla kadın davranışları üzerinden tartışılması, ataerkil söylemleri yeniden üretirken, erkeklik ise çoğu zaman denetimsiz güç ve otoriteyle ilişkilendirilerek sunulmakta; bu ise şiddet içeren davranışların normalleşme riskini beraberinde getirmektedir. Diğer yandan, argoda pasif enerjisiz, çekiciliğini kaybetmiş erkekler için kullanılan “turşu erkeği” tanımı konuşulmaya başlamıştır. Toplumda *elinin kiri* olarak görülen erkek aldatmalarının yanına kadın ihanetleri de bu bağlamda eklendiğinde, stüdyo seyircileri tarafından kadınlar erkeklerden daha günahkarmış

gibi lanse edilerek cinsiyetten bağımsız insan onuruna yakışmayan ahlak dışı davranışlar bir kez daha hiyerarşiye tabi tutulmaktadır. Dahası bu tip olayları izleyen eşlerin birbirilerine karşı güven beslemeleri zorlaşmakta, kendi ilişki seyrinde taraflardan birinin mutad olmayan herhangi bir davranışı şüpheyle karşılanmaktadır.

Gündüz kuşağı programlarında aile, çoğunlukla ihanet, şiddet, yalan, suç ve çözülme ekseninde kurgulanmaktadır. Kendi hayatını yaşamak istediğini söyleyen anne veya babaların, kurulu ailelerini ve çocuklarını terk ederek kişisel hazlarının peşinden gitmeleri kimi zaman da hak tercih ve özgürlüğün anlamını zorlamaktadır. Kadınlık ve erkeklik rollerinin aile içinde sorumluluktan azade gösterimi, haz odaklı benlik mücadelesi şiddet yüklü tahkir edici stereotipik davranış kalıplarını oluşturmakta, karı-koca ilişkilerinin dayanışma bağlarını çözmektedir. Kriz ve travma anlatıları üzerinden tekrarlanan replikler istikrarsız aile modelini pekiştirmektedir. Bu istikrarsızlık içinde şiddet içerikli söz, hareket ve davranışların defalarca gösterilmesi ailenin kurumsal gücünü sarsmakta, aile içi sorunların kaçınılmaz ve çözümsüz olduğu yönünde bir algı üretilmektedir. Katılımcılar, ekseriyetle bu temsil biçiminin, izleyici algısında aile kurumuna yönelik itimat duygusunu körelttiğini ve totalde tüm aile bireylerini ilgilendiren büyük bir “güven erozyonu” oluştuğunu düşünmektedir. Güven erozyonu gençlerin aile kurma yönünde arzularını azaltırken evlenme motivasyonlarını düşürmektedir.

Bunun yanında gündüz kuşağı programlarının aile kurumu üzerindeki etkileri, çocuklar açısından daha derin ve uzun vadede yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Çocukların gündelik yaşamda maruz kaldıkları medya içerikleri, onların aileye, ebeveynliğe ve yakın ilişkilere dair algılarını şekillendirmektedir. Çocuklar, kavga ve çatışmayı barındıran şiddet içerikli bu tip gösterimlerden gerek sosyal medya gerek akran sohbeti aracılığıyla haberdar olmakta ve ebeveynlerine karşı besledikleri güven sarsılmaktadır. İlköğretim seviyesindeki çocukların kendi aralarında “Sen DNA testini yaptırdın mı” söyleminin yayılmaya başlaması, ebeveynlere karşı kuşkulu bir ortamın oluştuğunu haber vermektedir. Aile içi çatışmaların ve travmatik olayların sürekli görünür kılınması, çocukların benlik duygusunu zedeleyebilmekte ve kaygı düzeylerini arttırmaktadır. Ebeveyn figürlerinin ekranlarda itibarsızlaştırılması, çocukların otorite algısını olumsuz etkilemekte; aile içi rollere dair belirsizlikler çoğalmakta, büyük bir rol model eksikliği oluşmaktadır. Anne veya babaların ekranda aşağılanması, çocukların ailelerine saygılı bağlanmalarını da etkilemekte; kuşaklar arası değer aktarımında kopukluklara ve edep ilintisinin zayıflamasına neden olmaktadır.

Katılımcı değerlendirmelerinde öne çıkan bir diğer ortak tema, bu tür programların evli veya bekar izleyiciler üzerinde yıpratıcı bir etki bıraktığı yönündedir. Birçok katılımcı, gündüz

kuşağı programlarını düzenli takip eden bireylerin aile ilişkilerine ve sosyal çevreye karşı daha kuşkucu bir tutum geliştirdiğini belirtmiştir. Şiddet, kaybolma ve suç vakalarının yoğun biçimde ekrana taşınması ve toplumun potansiyel risk alanı olarak kodlanması izleyicilerde sosyal çevreye yönelik kuşku ve korku duygularını beslemekte, bireylerin sosyal ilişkilerden geri çekilmesine ve yalnızlaşmasına yol açabilmektedir.

Program formatları incelendiğinde, ailevi meselelerin dramatik bir kurgu içerisinde, çoğu zaman yargılayıcı ve tahkir edici bir dil kullanılarak aktarıldığı görülmektedir. Sunucuların ve stüdyo konuklarının yönlendirici soruları, tarafları karşı karşıya getiren söylemleri ve duygusal gerilimi arttırmaya yönelik müdahaleleri, aile içi sorunların yapıcı biçimde ele alınmasını engellerken günahkârlar-günahsızlar, suçlular ve onları yargılayanlar dikotomisi içinde toplumsal kutuplaşma yaratmaktadır. Bu durum, sosyal düzlemde sorun çözme becerilerinin gelişmesi yerine çatışma ve suçlama pratiklerinin pekişmesine sebebiyet vermektedir. Nihayetinde, aile kurumunun sürekli sorun alanı olarak sunulması, aileye duyulan güveni zayıflatmakta; evlilik ve ebeveynlik gibi kurumlara yönelik olumsuz tutumların yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

2. Gündüz Kuşağı Programlarının Mahremiyet ve Özel Alana Müdahalesi

Modern dünyada popüler kültür bombardımanı altında kalan bireylerin ünlü olmak, tanınmak, takip edilmek adına özel alana ilişkin duygu ve eylem biçimleri alenileşip kamusalallaştığında bir ifşaat hâli ortaya çıkar ve bu süreç kamusal insanı çökertmekle (Sennett, 2010) birlikte mahremiyeti de eritir (Okutan, 2021). Literatürde “mahremiyetin kamusallaşması” (Sennett, 2010) olarak yer alan modern bir sosyal realitenin izdüşümü gibi görünen sürecin bugün sadece sosyal medyada değil klasik medyada da konsolide olduğu görülmektedir. Bu konsolidasyon sürecinde mahremiyetin önünde üç müdahale olarak “ifşa etme, merak ve gözetleme” (Westin, 2015: 161) yaygınlaşmakta; izlenen ifşa ettikçe izleyen merak etmekte ve “görüntüleme, kontrol etme ve sınıflandırma yapan gözetleme toplumu” (Lyon, 2013:79) yerleşmektedir.

Gözetleme toplumunda yayınlanan gündüz kuşağı programlarının en tartışmalı yönlerinden biri, bireysel mahremiyetin sistematik biçimde ihlal edilmesidir. Bu programlarda mahremiyet, korunması gereken bir hak olmaktan çıkarılarak izlenebilir ve tüketilebilir bir içerik unsuruna dönüştürülmektedir. Aile içi ilişkiler, özel yazışmalar, sağlık bilgileri, cinsel yaşam, geçmiş travmalar ve adli süreçler, çoğu zaman ayrıntılı biçimde ekranlara taşınmaktadır. Bu durum, mahremiyetin yalnızca bireysel bir sınır değil, aynı zamanda toplumsal bir değer olduğunu göz ardı eden bir yayıncılık anlayışını yansıtmaktadır.

Gündüz kuşağında sorunların teşhis edilmesi adı altında yapılan kadın programları, ekran önüne çıkan bireylerin gizliliklerini açığa sererken *mahremiyet ihlali* alışkanlık haline gelerek normalleşmeye başlar. Oturumdaki katılımcı ifadelerine göre evlilik içi çatışmalar, çocuklara ilişkin meseleler, travmatik geçmişler gibi özel yaşamın en kırılgan alanları “gösteri unsuru” haline getirilir. İzlenenler, kendi eş ilişkilerinin yanında özel hayatlarında başlarına gelen cinsel içerikli yönelimler dahil sakınmadan her şeyi afişe etmekte, kendi elleriyle özel alanlarının deşifre edilmesine izin vermektedir. Sözler, beden ve tavırlar üzerinden ortaya koyulan bu deşifrasyon, kimi zaman kişilerin yatak odalarını dahi ekrana taşımakta ve bu durum teşhirciliğin kanıksanmasına neden olmaktadır. Mahremiyet ihlalleri, yalnızca programa katılan bireylerle sınırlı kalmamakta; izleyici nezdinde de mahremiyet algısı dönüşmektedir. Katılımcılar, özel olanın kamusal alanda boyuna sergilenmesinin izleyicide duyarsızlaşma yarattığını ve ifşaatin bu şekilde olağanlaştığını ifade etmektedir. Nihayetinde mahremiyet ihlalleri sıklıkla “rıza” kavramı üzerinden meşrulaştırılmaktadır. Programa katılan bireylerin kendi istekleriyle ekrana çıktıkları ve yaşamlarını paylaştıkları savunulmaktadır; ancak bu rıza, çoğu zaman eşit koşullar altında verilmiş bilinçli bir onay niteliği taşımamaktadır. Sosyoekonomik açıdan kırılgan bireyler, sorunlarına çözüm bulma umuduyla ya da maddi ve manevi destek beklentisiyle programa katılmakta; bu süreçte mahremiyetlerinin ne ölçüde ifşa edileceğini öngörememektedir. Rıza kavramının bu şekilde araçsallaştırılması, etik açıdan ciddi sorunlar doğurmaktadır. Özellikle duygusal olarak kırılgan bireylerin yaşadıkları problemleri canlı yayın ortamında yeniden deneyimlemesi, olası travma risklerini arttırmaktadır. Program sırasında verilen onayın veya ünlü olma arzusunun yaşattığı memnuniyetin, yayın sonrası ortaya çıkabilecek sosyal damgalanma, aile içi ilişkilerin bozulması veya psikolojik etkiler gibi sonuçları kapsayıp kapsamadığı belirsizdir. Mevcut uygulamalarda hukuki, etik ve psikososyal boyutlar büyük ölçüde ihmal edilmektedir.

Yine katılımcıların mahremiyet hususunda vurguladıkları bir diğer ortak tema, mahremiyetin ihlali ile konuşulamayacak bedensel, sözel eylem biçimlerinin öğretildiği; “nasıl taciz edilir, ne gibi çıkarlar sağlanır” bağlamında yapılan programların subliminal mesajlarla kötülüğe teşvik ettiği yönündedir. Halbuki programlar çoğu zaman “yardım etme” ve “kamu yararı” gibi söylemler temelinde kurgulanır; yapımcılar, bireylerin sorunlarını görünür kılarak çözüm sunduklarını iddia eder; ancak bu görünürlük, çoğu zaman sorunun çözümüne katkı sağlamaktan ziyade, dramatik etkiyi artırır ve bireyin özel yaşamını kalıcı biçimde zedeler. Program örgüsü, taciz, tecavüz, saldırı ve şiddeti dil ile meşrulaştırırken, bu tip katastrofik olaylarla karşılaşan izleyen kitlenin de travmalarını tetikler. Televizyon yayınlarının

arşivlenebilir ve tekrar edilebilir niteliği dikkate alındığında, bu ihlallerin etkisi anlık değil, uzun vadeli ve kalıcı olabilir. Neticede mahremiyetin kamusallaştırılması, travması olsun olmasın, izleyici açısından da sorunlu bir algı üretmektedir. İzleyici, başkalarının özel yaşamlarını izleme, yorumlama ve yargılama hakkına sahip olduğu düşüncesiyle konumlandırılmaktadır. Bu durum, empati yerine merak ve teşhir kültürünü beslemekte; toplumsal duyarlılığın aşınmasına yol açarken görüntüleme, kontrol etme ve sınıflandırmayı, mahremiyeti ihlal etme pahasına pekiştirmektedir.

3. Medya Üreticileri ve Sorumlulukları

Katılımcı görüşleri, gündüz kuşağı programlarının içerik yapısının büyük ölçüde reyting odaklı bir üretim mantığına dayandığı yönünde birleşmektedir. Oturumda dile getirilen görüşler, sunucuların, yapımcıların ve programda yer alan uzmanların etik sorumluluklarını çoğu zaman ikinci plana ittikleri yönünde birleşmektedir. Sorunlar üzerine dayanan bir program akışının kırılğan, esnek ve sınırsız gösterimi, aşırı dramatizasyon insan hak ve onurunu zedelemektedir. Reyting kaygısı toplumsal faydanın önüne geçmekte; toplumda ajitasyonun üst sınırlarda gösterimi ile birlikte “yumuşak kurbanlarınca bile hissedilmeyen ve görülmeyen, çoğunlukla iletişimin ve tanınmanın veya daha kesin olarak tanımamanın kabullenmenin veya hatta hissetmenin saf sembolik kanallarıyla uygulanan” (Bourdieu, 2015:11) sembolik şiddet yayılmaktadır.

Oturumlarda dile getirilen görüşler, medya üreticilerinin etik sorumluluklarının büyük ölçüde reyting baskısı altında olduğu, etik sınırların bilerek zorlandığı ve bu durumun bireysel hatalardan ziyade kurumsal bir yayıncılık anlayışının sonucu olduğu yönünde uzlaşmaktadır. İçeriklerin çoğunlukla reyting ve reklam gelirleri ekseninde şekillendiği görülmektedir. Yapımcılar ve kanal yöneticileri, izlenme oranlarını artırmak amacıyla daha çarpıcı, daha sarsıcı ve daha sansasyonel hikâyelere yönelmektedir. Medya üreticileri aile ve bireylerin mahremiyetini ve onurunu koruma sorumluluğunu yerine getirmektense aşırılıkların tuhaflığından izleyici çekmeye çalışmakta, izleyici merakını kendinde olmayan üzerinden diri tutmaktadır. Yapımcılar sürekli mutsuzluk, çatışma, suç gibi unsurları programlarda tekrar ettikçe sembolik şiddet olağanlaşmaktadır.

Katılımcılar, özellikle uzman kimliğiyle programa dahil olan kişilerin, çözüm üretmekten ziyade çatışmayı derinleştiren bir rol üstlendiklerine dikkat çekmektedir. Bu durum, medyanın bilgilendirici ve rehberlik edici işlevinin zayıfladığı; dramatizasyonun ise bilinçli biçimde

artırıldığı yönünde bir algı oluşturmaktadır. Oturum notları, etik ilkelere dayalı bir yayıncılık anlayışının, mevcut üretim koşulları içinde yeterince karşılık bulmadığını göstermektedir.

Öte yandan, gündüz kuşağı programlarında stüdyoya davet edilen uzmanlar ve sunucular programın güvenilirlik algısını şekillendiren temel aktörlerdir. Katılımcılar, psikologlar, hukukçular ve sosyal hizmet uzmanlarının zaman zaman bilimsel rehber olmaktan ziyade dramatik anlatıyı güçlendiren figürlere dönüştüğünü ifade etmektedir. Uzmanlar, mesleki bilgilerini yüzeysel değerlendirmelerle ve yeterli bağlam sunmadan aktarmaktadır. Diğer bir ifadeyle, çoğu zaman sınırlı bilgiyle hızlı değerlendirmeler yapılmakta; bu değerlendirmeler bilimsel rehberlikten ziyade dramatik anlatıyı destekleyen unsurlar halinde konuşulmaktadır. Uzmanlık bilgisinin bu şekilde yüzeyselleştirilmesi ve araçsallaştırılması meslek etiği açısından ciddi bir sorun alanı oluşturmaktadır. Bir diğer güven aktörü olarak algılanması istenen sunucular da çoğu zaman tarafsız bir moderatör rolü yerine, dramatik gerilimi artıran ve tarafları karşı karşıya getiren bir dil ile çatışmaları çoğaltmaktadır. Bu dil, izleyicinin duygusal tepkilerini harekete geçirmeyi amaçlasa da yargılayıcı ve dışlayıcı söylemler zincirinin yeniden üretilmesine neden olmaktadır.

4. Denetim ve Kontrol Mekanizmaları

Medya alanında denetim, ifade özgürlüğü ile toplumsal sorumluluk arasındaki hassas dengeyi korumayı amaçlayan çok katmanlı bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir. Liberal yayıncılık anlayışında denetim, çoğunlukla piyasa dinamiklerine ve izleyici tercihi bırakılırken; medyanın toplumsal etkilerini baz alan kamu yararı odaklı yaklaşımlar için medya her daim regüle edilmesi gereken bir alandır. Bu bağlamda denetim, sansürle eş tutulmamakta; aksine bireylerin temel haklarını, özellikle çocukların ve kırılgan grupların korunmasını hedefleyen yapısal bir güvence olarak ele alınmaktadır. Eleştirel teori perspektifinden bakıldığında ise denetim mekanizmaları, yalnızca hukuki yaptırımlar değil; aynı zamanda ideolojik ve kültürel sınırların da belirlendiği araçlar olarak görülmektedir.

Türkiye’de radyo ve televizyon yayıncılığı, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından denetlenmektedir. RTÜK’ün görev alanı, yayın ilkelerinin belirlenmesi, ihlallerin tespiti ve idari yaptırımların uygulanması ile sınırlıdır; mevcut sistem, büyük ölçüde yayın sonrası denetim mantığına dayanmaktadır. Gündüz kuşağı programları bağlamında da denetim, mahremiyetin korunması, insan onurunun gözetilmesi ve aile kurumunun zedelenmemesi açısından merkezi bir öneme sahiptir. Oturumdaki katılımcılar, yayınların çoğunlukla program izlendikten sonra denetlenmesini ve yaptırımlara tabi tutulmasını eleştirmektedir. Nitekim insan

onurunu zedeleyen, etik değerleri örseleyen gündüz kuşağı programlarına karşı RTÜK cezalarının program olduktan sonra gelmesi, istenmeyen içeriklerle örülü yayınların ahlaka mugayir taraflarını engelleyememektedir. Üstelik programcıların cezaları gider bütçesine yazması ve reklam gelirleri tarafından harcamaların kompanse edilebilmesi ücretlerin caydırıcı olmadığını göstermektedir. Böyle bir yayın politikası, program içeriklerinde de kalıcı bir dönüşüm yaratmamaktadır. Bu nedenle bazı katılımcılar, denetim süreçlerinin yalnızca hukuki değil, etik ve toplumsal boyutları da kapsayacak biçimde yeniden yapılandırılması gerektiğini vurgulamıştır.

Katılımcı söylemlerinde öne çıkan bir diğer tema, mevcut denetim ve kontrol mekanizmalarına duyulan güvensizliktir. Medya üreticilerini etik sınırları zorlamaya teşvik eden bir piyasa ortamının var olduğu düşünülmektedir. Bu ortamda, gündüz kuşağı programları, kontrolsüz biçimde artmakta, sürekliliği ve yaygınlığı, başlangıçta rahatsız edici ya da sıra dışı olarak algılansa da zamanla olağan hale gelir. Bir manada, aile içi şiddet, mahremiyet ihlalleri ve etik dışı davranışlar, tekrarlandıkça sıradanlaşır, ihlaller normalleşir ve halkın şikâyet refleksi körelir; şikâyet gelmediği durumda da RTÜK ceza veremez. Bu kısır döngüde etik dışı yayıncı pratiklerine yönelik denetim ve kontrol eksikliği, toplumsal ilişkilerin niteliğini olumsuz yönde etkilerken sarkaç endüstrisinin kontrolsüz biçimde uçlara savrulması kendini tekrar eden yapısal bir sorunun varlığını ortaya serer.

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE EYLEM PLANI

1. Gündüz Kuşağı Programlarının Aile Kurumu ve Bireyler Üzerindeki Etkileri

-Ailede cinsiyet eşitliğini gözetten programlar yapılmalıdır: Program içeriklerinde gözlemlenen önemli sorun alanlarından biri, toplumsal cinsiyet rollerinin stereotipik ve indirgemeci biçimde yeniden üretilmesidir. Bu nedenle çözüm önerileri kapsamında, yayın politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetten bir çerçevede yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Kadınların mağduriyet, fedakârlık ve duygusal kırılganlık üzerinden temsil edilmesi; erkeklerin şiddet, sorumsuzluk ve otorite figürü olarak sunulması, eşitsiz güç ilişkilerini pekiştirmektedir. Yayıncıların bu kalıp yargıları sorgulayan ve dönüştüren içeriklere yönelmesi büyük önem taşımaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen program formatları, bireylerin sağlıklı ilişki modellerine dair farkındalık geliştirmelerine katkı sağlayacaktır. Bu yaklaşım, aile içi ilişkilerin daha dengeli ve adil bir zeminde ele alınmasına olanak tanıyacaktır.

-Aile Dostu Yayıncılık İlkeleri geliştirilmelidir: Katılımcıların büyük çoğunluğu Aile Dostu Yayıncılık İlkelerinin Geliştirilmesi hususunu dile getirir. Çözüm sürecinde temel hedeflerden

biri, aile kurumunu güçlendiren ve destekleyen bir yayıncılık anlayışının teşvik edilmesidir. Aile dostu yayıncılık, aileyi idealize eden ya da sorunları yok sayan bir yaklaşım değil; aksine sorunları etik, yapıcı ve bütüncül bir çerçevede ele alan bir anlayışı ifade etmektedir. Bu kapsamda gündüz kuşağı programlarında, aile içi iletişim becerilerini geliştiren, çatışmaların çözümüne yönelik örnekler sunan ve sağlıklı ilişki modellerini görünür kılan içeriklerin artırılması gerekmektedir. Aile dostu yayıncılık ilkeleri doğrultusunda, program formatlarının gözden geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Aile içi krizlerin canlı yayın ortamında, tarafları karşı karşıya getiren dramatik bir yapı içerisinde sunulması yerine; uzman rehberliğinde, mahremiyeti koruyan ve çözüm odaklı alternatif formatlar geliştirilmelidir. Bu tür içerikler, izleyiciye yalnızca “sorun izleme” deneyimi değil; sorunlarla baş etme konusunda yol gösterici bir perspektif sunacaktır.

Katılımcıların birçoğuna göre gündüz kuşağında aileyi köksüzleştiren, etik değerleri ihlal eden tüm programlar, alternatifleri üretilene kadar kısa süreli olarak anonimleştirilerek yayınlanmalıdır. Medya üreticilerinin aileye ilişkin temsil sorumlulukları konusunda bilinçlendirilmesi, uzun vadeli dönüşüm açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda geliştirilecek politikalar ve etik yayıncılık ilkeleri, aile kurumunun medyada daha yapıcı ve dengeli biçimde temsil edilmesine katkı sağlayacaktır. Uzun vadede bu yaklaşımın, bireylerin ve toplumun psikososyal iyilik halini güçlendireceği öngörülmektedir.

Hala ailenin kutsal şemsiye rolü üstlendiği ve sığınak görevi gördüğü düşünülerek güçlü aile kurma vurgusuyla yayınlar yapılmalı, bu tip yayınları yapan programlar ödüllendirilmelidir. Özellikle içinde “aile” kelimesi geçen yapımlara yer verilmeli; kavramsal olarak “*Güçlü Aile Güçlü Millet*” teması işlenmelidir. Aile kurumunu güçlendiren bir medya yaklaşımı için öncelikle içerik üretiminde denge ilkesinin benimsenmesi gerekmektedir.

-Çocuk Odaklı Koruyucu Yayın Politikaları geliştirilmelidir: Çözüm önerilerinin merkezinde yer alması gereken bir diğer başlık, çocukların korunmasına yönelik özel yayın politikalarının geliştirilmesidir. Gündüz kuşağı programlarında çocukların dolaylı ya da doğrudan yer aldığı içerikler, ciddi etik ve psikolojik riskler barındırmaktadır. Çocukların yaşadıkları travmatik deneyimlerin ekrana taşınması, onların gelişim süreçlerini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu bağlamda çocuk odaklı koruyucu yayıncılık ilkeleri net biçimde tanımlanmalıdır. Çocukların yer aldığı ya da çocukları dolaylı olarak etkileyen içeriklerde, pedagojik ve psikolojik danışmanlık alınması zorunlu hale getirilmelidir. Çocukların kimliklerinin kesinlikle gizlenmesi, görüntü ve ses kayıtlarının dikkatle işlenmesi temel bir ilke olarak benimsenmelidir. Bu tür önlemler, çocuk haklarının medya alanında etkin biçimde korunmasını sağlayacaktır.

-Dijital Platformlar ve İçerik Arşivleme Sorununa dikkat çekmek gerekmektedir: Gündüz kuşağı programlarının etkisi, yalnızca televizyon yayını ile sınırlı kalmamakta; dijital platformlar aracılığıyla zaman ve mekân sınırlarını aşmaktadır. Programların bölümleri, kesitleri ve tartışmalı sahneleri sosyal medya ve video paylaşım sitelerinde tekrar tekrar dolaşıma girmektedir. Bu durum, mahremiyet ihlallerinin kalıcı hale gelmesine ve bireylerin uzun vadeli zarar görmesine yol açmaktadır. Bu nedenle çözüm önerileri kapsamında dijital içerik arşivleme ve yeniden yayınlama pratiklerinin de düzenlenmesi gerekmektedir. Yayıncı kuruluşların, mahremiyet ihlali içeren içerikleri dijital platformlardan kaldırma sorumluluğu açık biçimde tanımlanmalıdır. Ayrıca bireylerin, yayın sonrası içeriklerin kaldırılması yönünde başvuru yapabilecekleri etkili mekanizmalar oluşturulmalıdır. Dijital alanın denetimsizliği, etik yayıncılık ilkeleriyle uyumlu hale getirilmelidir.

-Akademi ile medya arasında iş birliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir: Gündüz kuşağı programlarına ilişkin sorunların çözümünde akademik bilgi birikiminden yeterince yararlanılmadığı görülmektedir. Oysa iletişim, sosyoloji, psikoloji ve hukuk alanlarında üretilen akademik çalışmalar, medya içeriklerinin toplumsal etkilerini anlamlandırmak açısından önemli kaynaklar sunar. Bu nedenle akademi ve medya iş birliğinin güçlendirilmesi, çözüm sürecinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Üniversiteler ve araştırma merkezleri ile medya kuruluşları arasında ortak projeler geliştirilebilir. Akademisyenlerin danışmanlık yaptığı program formatları hem içerik kalitesini arttıracak hem de etik ihlal risklerini azaltacaktır. Bu iş birliği, medyanın bilimsel bilgiye dayalı bir yayıncılık anlayışı geliştirmesine katkı sağlayacaktır.

-İzleyici geri bildirim mekanizmalarının etkinleştirilmesi gerekmektedir: İzleyicilerin gündüz kuşağı programlarına yönelik eleştiri ve geri bildirimleri, çoğu zaman dağınık ve etkisiz kanallar üzerinden iletilmektedir. Çözüm önerileri kapsamında, izleyici geri bildirim mekanizmalarının kurumsal ve etkili hale getirilmesi gerekmektedir. İzleyicilerin, rahatsız edici ya da etik dışı buldukları içerikleri kolaylıkla bildirebilecekleri şeffaf platformlar oluşturulmalıdır. Bu geri bildirimler, denetim ve etik değerlendirme süreçlerine entegre edilmelidir. İzleyici katılımının güçlendirilmesi, medya kuruluşlarının toplumsal hassasiyetleri daha yakından takip etmesine olanak tanıyacaktır. Böylece izleyici, pasif bir tüketici olmaktan çıkarak medya süreçlerinin aktif bir paydaşı haline gelecektir.

-Aileyi Güçlendiren Program Tasarımı oluşturulmalıdır: Katılımcılar, mevcut gündüz kuşağı programlarının aileye zarar verdiğini vurgulamış ve aileyi koruyan yeni içeriklerin gerekliliğini

belirtmiştir. Bu bağlamda önerilen çözüm; güçlü aile bağlarını ve sağlıklı bireysel rolleri merkeze alan bir medya üretim modelidir.

- İçerik Stratejisi: Kadın ve erkek rollerini, aile değerlerini örnekleyen hikayelerle sunmak; dramtizasyonu azaltmak, iyilik ve dayanışmayı öne çıkarmak gerekecektir.
- Merakın Pozitif Yönlendirilmesi: Katılımcılar, izleyici merakını “dramatik çatışmalar yerine öğrenme ve rol-model hikayelere” yönlendirecek formatlar önermektedir. Örneğin, ailelerin karşılaştığı krizlerin çözüm yolları gösterilebilir, böylece izleyicide hem empati hem de çözüm odaklı düşünme geliştirilir.
- Sarkaç Endüstrisi Perspektifi: Medya bir sarkaç gibi bir uçtan diğer uca salınırken, dengeli aile içerikleri üretmek belki medyanın istediği gibi reyting getirmeyecek fakat aile gibi dengeli olması gereken bir kurumun devamını sağlayacaktır.

Katılımcı Eylem Planı Önerileri:

Programların süreleri kademeli olarak yeniden düzenlenmeli, yoğun suç ve çatışma içerikli kısımlar azaltılmalıdır. Aile odaklı temalar, ödül mekanizmaları ile teşvik edilmeli; örneğin, “Güçlü Aile Ödülleri” veya RTÜK tarafından onaylı “Aile Dostu Yayın Sertifikası” verilmelidir. Ailelerin aktif katılımını sağlayacak etkileşimli formatlar geliştirilmelidir (anketler, öneri bölümleri, interaktif sosyal medya platformları). Mahremiyet ve etik denetim uzmanlarıyla program öncesi içerik kontrolü yapılmalıdır.

2. Gündüz Kuşağı Programlarının Mahremiyet ve Özel Alana Müdahalesi

Mahremiyet kavramı, bireyin fiziksel, duygusal ve bilgisel sınırlarını belirleyen temel bir insan hakkı olarak ele alınmaktadır. Modern toplumlarda mahremiyet, kamusal alan ile özel alan arasındaki sınırların korunması üzerinden tanımlanırken, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması bu sınırların giderek bulanıklaşmasına yol açmıştır. Gündüz kuşağı programları bu süreci hızlandıran ve kurumsallaştıran medya formatları olarak dikkat çekmektedir. Mahremiyet, bu programlarda korunması gereken bir hak olmaktan çıkarak, dramatik anlatının temel hammaddesi haline gelmektedir.

Katılımcılar, gündüz kuşağı programlarında mahremiyet ihlallerinin sistematik ve süreklilik arz eden bir nitelik kazandığını vurgulamıştır. Özellikle aile içi ilişkiler, kişisel travmalar ve çocuklara ilişkin hassas bilgilerin ayrıntılı biçimde ifşa edilmesi, katılımcılar tarafından “özel alanın kamusal tüketime açılması” olarak tanımlanmıştır. Sıradan insanların gündelik hayatlarına ilişkin mahremiyet ifşaatına sebebiyet vermemek için gerçek isimleri

kullanılmamalı, yüzleri gösterilmemelidir. Kişiler olabildiğince anonimleşmeli sadece olay örgüsü anlatılmalıdır. Olayın önemli kareleri uzman desteği bağlamında öğretici bir halde sunulmalıdır.

Özel hayatın, kamuya açılması utanma duygusunun ortadan kalkmasına sebebiyet vermektedir. Utanma duygusundan yoksun, sosyal kontrolün olmadığı bir toplum anomiye sebebiyet vereceği için “utanma duygusunu” hatırlatan, sınırlar çeken ve mahremiyetin korunmasına yönelik programlar yapılmalıdır. Bu bağlamda, mahremiyet ihlali ve medya okuryazarlığının birlikte verildiği klasik medya anlatısı oluşturulmalıdır.

Mahremiyet ihlallerinin en ağır sonuçları, çocuklar üzerinde ortaya çıkmaktadır. Çocukların aile içi sorunlarının, travmatik deneyimlerinin ya da mağduriyetlerinin ekranlarda teşhir edilmesi, onların psikososyal gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Çocukların kişisel haklarını, bedenlerini nasıl koruyabileceğine yönelik ve bu konuda ebeveynlerin neler yapması gerektiğine ilişkin öz, kısa cümleli, akılda kalıcı program replikleri, mottolar, afiş cümleleri, kamu spotları oluşturulmalıdır. Ayrıca çocukların yer aldığı içeriklerde yüz gizleme, isim değiştirme ve ses bozulması gibi önlemler zorunlu hale getirilmelidir.

Kadınlar, yaşlılar ve sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bireyler de gündüz kuşağı programlarında sıklıkla mahremiyet ihlallerine maruz kalan gruplar arasında yer almaktadır. Bu grupların yaşadıkları sorunların sansasyonel bir dille aktarılması, güç ilişkilerini daha da derinleştirmekte ve mağduriyetlerin yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Diğer bir ifadeyle, programlarda kullanılan dil ve görsel anlatım teknikleri, mahremiyet ihlallerini olağanlaştırmakta; izleyicinin başkalarının özel yaşamlarını izleme ve yargılama hakkına sahip olduğu yönünde sorunlu bir algı üretmektedir. Bu nedenle programlardaki dil, argo, kötü ve şiddet içerikli söylemlerden arındırılmalıdır.

Mahremiyetin korunmasına yönelik olarak yayıncılık alanında bağlayıcı etik ilkelerin güçlendirilmesi gerekmektedir. Mahremiyet bilincinin artırılması, yalnızca medya üreticilerinin değil, izleyicilerin de sorumluluğu olarak ele alınmalıdır. Medya okuryazarlığı eğitimleri ve kamu bilgilendirme kampanyaları aracılığıyla, özel alanın korunmasının toplumsal önemi vurgulanmalıdır. Bu doğrultuda atılacak adımların, uzun vadede daha etik ve insan onuruna saygılı bir medya ortamının oluşmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Katılımcıların oydaştığı genel tema, mahremiyetin korunmasına yönelik yapısal önlemlerin alınması gerektiğine ilişkindir. Gündüz kuşağı programlarına en acil çözüm, mahremiyetin sistematik biçimde ihlal edilmesine karşı kamuoyunun cevap vermesi ve mahremiyetin,

yayıncılık pratiğinde vazgeçilmez bir ilke olarak yeniden tanımlanmasıdır. Özellikle aile içi ilişkiler, çocuklar, sağlık bilgileri ve adli süreçler gibi hassas alanlarda mahremiyetin korunması, yalnızca etik bir tercih değil; aynı zamanda hukuki ve toplumsal bir sorumluluktur. Bu kapsamda, programlara katılan bireylerin özel yaşamlarına ilişkin bilgilerin sınırlandırılması, anonimleştirme uygulamalarının yaygınlaştırılması ve görsel-işitsel ifşa pratiklerinin önlenmesi gerekmektedir. Ayrıca programların arşivlenmesi ve dijital platformlarda tekrar yayınlanması konusunda da daha sıkı düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun yanında, mahremiyetin korunması, yalnızca programa katılan bireyleri değil; izleyici kitlesini de ilgilendiren bir konu olduğu için izleyiciler çeşitli telefon uygulamalarıyla programların içerik bilgilerine hızlıca ulaşabilmeli ve kolayca program hakkında mahremiyet şikâyeti oluşturabilmelidir.

Oturumun ilgili temaya ilişkin çözüm yolları şöyle özetlenebilir.

-Mahremiyetin Korunmasına Yönelik Stratejiler geliştirilmelidir: Katılımcılar, mevcut programlarda mahremiyet ihlallerinin normalleştiğini ve izleyicide travmatik etki yarattığını vurgulamıştır. Çözüm, mahremiyetin korunmasını merkeze alan program tasarımı setlerinin uygulanmasıdır.

- Anonimlik ve Kişisel Verilerin Korunması: Katılımcılar, isimlerin ve yüzlerin gizlenmesi ve olay örgüsünün anonimleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.
- Öğretici ve Etik Çerçeve: Mahremiyet ihlali içeren olaylar, uzmanlar (psikolog, pedagog, sosyal hizmet uzmanı) tarafından rehberlik ederek ve sansürlenerek sunulmalıdır.
- Kamu Spotları ve Kısa Replikler: Çocukların ve gençlerin mahremiyet bilinci geliştirmesi için kısa, akılda kalıcı mesajlar, televizyon programlarında alt yazı olarak veya sosyal medya üzerinden tanıtım şeklinde yayınlanabilir.

Katılımcı Eylem Planı Önerileri

- Mahremiyet ihlali riski taşıyan içerikler için standart bir “etik kontrol listesi” oluşturulmalı ve yayın öncesi denetim uygulanmalıdır.
- Okullarda ve halk eğitim merkezlerinde medya okuryazarlığı eğitimleri verilmeli; bu eğitimler, çocukların ve ebeveynlerin mahremiyet farkındalığını arttırmalıdır.
- Gündüz kuşağı yayın saatleri, çocukların erişiminden korunacak şekilde ayarlanmalı ve travmatik içerikler kısıtlanmalıdır.

3. Medya Üreticileri ve Sorumlulukları

Katılımcılara göre izleyicilerin merak duygusunu olumlu yönlendirecek programlar geliştirilmeli, geleneksel bağlar, başarı hikayeleri ve medeni aile örnekleri özendirilmelidir. İzleyicinin dikkatini çekecek alternatif aile dostu programlar oluşturulmalıdır; programların anlatı dili bütünlük, kaynaştırma, beraberlik gibi kavramlara yoğunluk vermelidir. Ayrıca nostaljik öğelerin hatırlatıldığı, mahalle kültürünü canlandıran yayınlar teşvik edilerek ben vurgusu yerine “biz” vurgusunu önceleyen içerikler üretilmelidir. Medya üreticileri, *Evlilik Okulu* gibi bekar gençleri bilinçlendirecek programlar yapmalı, bu programları olabildiği kadar heyecan uyandırıcı bir formatta sunmalıdır.

Katılımcılar, yapımcılara, programların uzun vadede toplumsal faydaya katkıları düşünülerek düşük reyting oranlarına karşı sabırlı davranmalarını tavsiye etmektedir. Ayrıca gündüz kuşağı programlarından çocukların da haberdar olacağı hesap edilip ahlaki değerlere uygun yayınlar oluşturulmalıdır. Dede Korkut veya Ömer Seyfettin Hikayeleri anlatılmalı, “nasihat kültürü” yerleşmeli, zaman zaman çizgi filmlere gündüz kuşağında yer verilmelidir. Programlarda aileye saygı temalı etik değerler olabildiği kadar kısa akılda kalıcı, gerekirse maddeler halinde hatırlatılmalıdır. Yapımcılar, gündüz kuşağı programlarında anonimleşen gerçek kesitlerin uzman görüşleri çerçevesinde hazırlanmasına dikkat etmelidir. Programlarda “dramatizasyon” sınırlandırılmalı, duygusal abartı minimuma indirilmelidir. Psikolog, pedagog veya sosyal hizmet uzmanlarından destek alınmalı, pratik öneri setleri rehberlik edici olmalıdır.

Medya üreticilerinin etik sorumluluklarının güçlendirilmesi için kurumsal düzeyde bağlayıcı etik kodların oluşturulması gerekmektedir. Yayıncı kuruluşlar bünyesinde etik kurulların etkin biçimde çalışması, ihlallerin erken aşamada tespit edilmesini sağlayacaktır. Ayrıca medya çalışanlarının düzenli etik eğitimlerden geçirilmesi, meslek içi farkındalığın artırılması açısından önemlidir. Uzmanların programlara katılımı, meslek odaları ve ilgili kurumlar tarafından belirlenen etik standartlara bağlanmalıdır. Uzman görüşlerinin yüzeysel dramatik anlatılardan arındırılmasının ve rehberlik edici bir çerçevede sunulmasının, toplumsal faydayı arttıracığı düşünülmektedir.

Oturumun ilgili temaya ilişkin çözüm yolları şöyle özetlenebilir.

-Yayıncılık anlayışının yeniden yapılandırılması gerekmektedir: Gündüz kuşağı programlarının yol açtığı sorunların temelinde, yayıncılık anlayışının büyük ölçüde reyting ve ticari kaygılar etrafında şekillenmesi yer almaktadır. Bu nedenle çözüm önerilerinin ilk aşaması, yayıncılığın yalnızca izlenme oranları üzerinden değil; toplumsal sorumluluk, etik ilkelere bağlılık ve kamu

yararı ekseninde yeniden yapılandırılmasını gerektirmektedir. Medyanın toplumsal etkisi dikkate alındığında, özellikle gündüz kuşağı gibi geniş ve kırılgan izleyici kitlelerine hitap eden yayınların, içerik üretiminde daha hassas bir çerçeveye sahip olması zorunludur. Katılımcılara göre yayıncı kuruluşlar, gündüz kuşağı programlarını yalnızca eğlence ve dramatik anlatı alanı olarak değil; toplumsal bilinçlendirme ve rehberlik alanı olarak konumlandırılmalıdır. Aile içi sorunların ve bireysel krizlerin ele alınış biçimi, teşhir edici ve yargılayıcı olmaktan çıkarılarak çözüm odaklı, bilgilendirici ve güçlendirici bir dile kavuşturulmalıdır. Medyada sunulan her içeriğin, izleyicinin algı dünyasında bir karşılık ürettiği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır.

-Rıza süreçlerinin etik ve şeffaf hale getirilmesi gerekmektedir: Gündüz kuşağı programlarında sıkça başvurulanan “rıza” argümanının, etik açıdan yeniden ele alınması gerekmektedir. Rızanın geçerli olabilmesi için bireylerin, programa katılımının olası sonuçları hakkında açık ve anlaşılır biçimde bilgilendirilmesi şarttır. Bu bilgilendirme, yalnızca yayın sırasında değil; yayın sonrasında ortaya çıkabilecek sosyal, psikolojik ve ailevi etkileri de kapsamalıdır. Rıza süreçlerinin şeffaf ve denetlenebilir hale getirilmesi için standart protokoller oluşturulmalıdır. Bu protokoller, özellikle kırılgan grupların korunmasını önceleyen bir yaklaşımla hazırlanmalıdır. Sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bireylerin, programlara katılım karşılığında dolaylı baskı altında kalmalarının önüne geçilmelidir. Rızanın, yalnızca imzalı bir belge değil; etik bir süreç olduğu anlayışı yerleştirilmelidir.

-Medya çalışanlarına yönelik etik eğitim programları düzenlenmelidir: Çözüm önerilerinin sürdürülebilir olabilmesi için medya çalışanlarının etik farkındalıklarının artırılması gerekmektedir. Yapımcılar, sunucular, editörler ve teknik ekipler, gündüz kuşağı programlarının toplumsal etkileri konusunda düzenli ve zorunlu etik eğitimlerden geçmelidir. Bu eğitimler, medya etiği, mahremiyet, çocuk hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi temel başlıkları kapsamalıdır. Neticede, etik eğitimler, teorik bilginin ötesine geçerek somut örnekler ve vaka analizleri üzerinden yürütülmelidir. Bu sayede medya çalışanlarının, günlük pratiklerinde karşılaştıkları etik ikilemleri daha bilinçli biçimde değerlendirmeleri mümkün olacaktır. Etik farkındalığın kurumsal kültürün bir parçası haline gelmesi, gündüz kuşağı programlarının içerik kalitesini doğrudan etkileyecektir.

-Yayıncı kuruluşlarda etik kurulların oluşturulması gerekmektedir: Çözüm önerileri kapsamında, yayıncı kuruluşların kendi bünyelerinde bağımsız etik kurullar oluşturmaları önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Bu kurullar, gündüz kuşağı programlarının içeriklerini düzenli olarak izleyerek etik ihlal risklerini tespit etmeli ve gerekli önlemleri önceden almalıdır. Etik kurulların işlevi, yalnızca ihlal sonrası raporlama yapmakla sınırlı

olmamalı; aynı zamanda içerik üretim süreçlerine rehberlik eden bir danışma mekanizması olarak çalışmalıdır. Etik kurulların bağımsızlığı, bu yapının etkinliği açısından kritik öneme sahiptir. Kurul üyeleri, yayıncı kuruluşların ticari baskılarından uzak, akademik ve mesleki yeterliliğe sahip kişilerden oluşmalıdır. Böylece etik değerlendirmelerin, reyting kaygılarından bağımsız biçimde yapılması mümkün olacaktır. Bu tür kurumsal yapılanmalar, medya çalışanları açısından da yönlendirici bir işlev görecektir; etik karar alma süreçlerinin bireysel inisiyatiften çıkarılarak kurumsal bir zemine oturtulmasını sağlayacaktır.

-Medya okuryazarlığının yaygınlaştırılması gerekmektedir: Gündüz kuşağı programlarının etkilerinin azaltılmasında yalnızca üretici tarafın değil, izleyici tarafın da güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada medya okuryazarlığı, çözüm sürecinin temel bileşenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Medya okuryazarlığı, bireylerin medya içeriklerini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirebilme, sunulan bilgilerin ardındaki niyetleri sorgulayabilme ve medyanın gerçekliği nasıl yapılandırıldığını anlayabilme becerilerini ifade etmektedir. Medya okuryazarlığı eğitimlerinin tüm toplumsal tabakalara ve yaş baremine yönelik spesifik özellikleri kapsayarak yaygınlaştırılması, gündüz kuşağı programlarının etkilerini dengeleyici bir rol oynayacaktır. Bu eğitimler aracılığıyla izleyicilerin, programlarda sunulan dramatik anlatıların kurgusal ve seçilmiş gerçeklikler olduğu bilincine varmaları sağlanabilir. Böylece izleyici, pasif bir alıcı olmaktan çıkarak bilinçli bir medya kullanıcısına dönüşecektir. Medya okuryazarlığı çalışmalarının yalnızca formal eğitim kurumlarıyla sınırlı kalmaması; yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve kamu yayıncılığı aracılığıyla da desteklenmesi gerekmektedir. Uzun vadede bu yaklaşım, toplumsal düzeyde daha sağlıklı bir medya-tüketici ilişkisi kurulmasına katkı sunacaktır.

-Kamu yayıncılığının güçlendirilmesi gerekmektedir: Çözüm önerileri kapsamında kamu yayıncılığına düşen rol de önemlidir. Kamu yayıncılığı, ticari kaygılardan görece bağımsız yapısı sayesinde, toplumsal faydayı önceleyen içeriklerin üretilmesi açısından önemli bir alternatif sunmaktadır. Gündüz kuşağı saatlerinde kamu yayıncılığı tarafından sunulacak nitelikli, bilgilendirici ve aile dostu programlar, özel kanallardaki içeriklere karşı dengeleyici bir etki yaratabilir. Kamu yayıncılığının bu rolü üstlenebilmesi için yeterli mali ve kurumsal destekle güçlendirilmesi gerekmektedir. Aile, mahremiyet, psikolojik destek ve sosyal hizmetler gibi alanlarda uzman görüşlerine dayanan programlar, izleyiciye rehberlik edici bir perspektif sunabilir. Bu tür içerikler, gündüz kuşağının yalnızca sorunların teşhir edildiği bir alan olmaktan çıkarılarak çözüm ve bilgilendirme odaklı bir platforma dönüşmesine katkı sağlayacaktır.

-Etik ve mesleki sorumlulukların sınırları belirlenmelidir: Katılımcılar, medya üreticilerinin etik sorumluluklarının çoğunlukla göz ardı ettiğini ve reyting kaygısının toplumsal faydanın önüne geçtiğini belirtmiştir. Çözüm; etik, şeffaf ve toplumsal faydayı önceleyen medya üretim süreçleridir.

- Mesleki Çerçeve: Yapımcılar, psikolog ve hukukçulardan oluşan danışman ekiplerle çalışmalı; dramatizasyon ve abartı sınırlandırılmalıdır.
- Toplumsal Fayda Önceliği: Programlar, yalnızca izleyiciyi çekmek yerine aileyi destekleyen ve toplumu bilgilendiren içeriklerle güçlendirilmelidir.
- İyi Örneklerin Özendirilmesi: Nostaljik hikayeler, kültürel öğeler, başarılı aile örnekleri öne çıkarılmalı; toplumsal merak pozitif yönlendirilmelidir.

Katılımcı Eylem Planı Önerileri

- “Aile Dostu Medya Üretici Sertifikası” gibi ödüller ile etik üretim teşvik edilmelidir.
- İçerik üretiminde “biz” vurgusu kullanılarak toplumsal birlik ve empati arttırılmalı; dramatik, bireysel mutsuzluk anlatıları azaltılmalıdır.
- Evlilik ve aile dostu eğitici programlar, interaktif ve eğlendirici formatlarda sunulmalıdır.

4. Denetim ve Kontrol Mekanizmaları

Katılımcıların ortak görüş olarak belirttiği temaya göre RTÜK gibi denetleyici kurumların hakları genişletilmelidir; izleyici şikâyeti gelmeden de denetleyiciler etik değer ihlaline caydırıcı cezalar vermelidir. Aileler denetleyici mekanizmalara cep telefonu uygulaması ile katılabilmeli; gerekirse etik değer ihbar hattı oluşturulmalıdır. Boykot detektörü uygulamasına benzeyen “TV program detektörü” gibi uygulama ile cep telefonlarından program içerik bilgilerine kolaylıkla erişebilmenin yolu açılmalıdır. Güvenli, legal bir program oluşturmak için kıstasların neler olduğu belirlenmelidir. Şiddet, küfür, argo, cinayet, korku unsurları, kumar, dolandırıcılık içeren programlar yüzdelik dilimle sınıflandırılmalıdır. Özellikle riskli kelimeler tespit edilmeli, ses analizi ile bağırma, kavga içerikleri çözümlemeye dahil edilebilmelidir.

Programların “aile koruma” puanlamalarının olması önerilmektedir. Böylelikle aileyi korumayı başaran yapımlara RTÜK tarafından “kamu yararı ödülü” veya “aile teşvik ödülü” “aile dostu yayın” gibi ödüller verilebilir; ya da “yılın yapımcısı” gibi unvanlar ile “resmi takdir belgeleri” sunulabilir. Vergi indirimi, program destek fonu, kamu spotu veya tanıtım desteği gibi ödüller hem mali hem kamuoyu prestiji açısından yapımcıların dikkatini çekebilir. Yapımcıların prestij kaygısı veya ekonomik çıkar ile de olsa “aile koruma” üzerine strateji gütmeleri toplumsal adına fayda sağlayacaktır.

Resmî kurumlar tarafından medya okuryazarlığı hususunda eğitim seviyeleri fark etmeksizin izleyicilere kısa bilgiler içeren eleştirel ve bilinçli tüketim hususunda bilgilendirmeler yapılmalı, kamu spotları yayınlanmalıdır. Nihayetinde program yapımcılarının Türk toplumunun aile yapısını bozacak ihlallere karşı önlem almada yardımcı olma sorumluluğu vardır. Bu sorumluluğu hatırlatacak denetim mekanizmasının geliştirilmesi gerekmektedir. Denetim ve kontrol mekanizmalarının güçlendirilmesi için çok boyutlu bir eylem planına ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelikle RTÜK'ün yetki alanı, önleyici denetimi kapsayacak şekilde yeniden yapılandırılmalıdır. Yayıncı kuruluşlara yönelik etik rehberler, bağlayıcı nitelik kazanmalı ve düzenli olarak güncellenmelidir. Ayrıca sivil toplum kuruluşları, akademi ve meslek odalarının sürece dahil edilmesi, denetimin demokratik meşruiyetini artıracaktır. İzleyici temsilcilerinin yer aldığı danışma kurulları, kamuoyunun hassasiyetlerinin yayın politikalarına yansıtılmasını sağlayacaktır.

Bu çerçevede oturumda ilgili temaya ilişkin konuşulan çözüm yolları şöyle özetlenebilir.

-Uzman katılım şartları yeniden düzenlenmelidir: Gündüz kuşağı programlarında yer alan uzmanların rolü, çözüm sürecinde kritik bir öneme sahiptir. Uzmanların, dramatik anlatıyı destekleyen figürler olmaktan çıkarılarak rehberlik edici ve bilgilendirici bir işlev üstlenmeleri gerekmektedir. Psikologlar, hukukçular ve sosyal hizmet uzmanları, mesleki etik çerçevesinde ve yeterli bağlam sunarak değerlendirmelerde bulunmalıdır. Uzman katılımı, ilgili meslek odaları ve akademik kurumlarla iş birliği içinde düzenlenmelidir. Uzmanların programlara katılım kriterleri netleştirilmeli; meslek etiğine aykırı uygulamalara karşı yaptırımlar geliştirilmelidir. Bu yaklaşım, uzmanlık bilgisinin araçsallaştırılmasını önleyerek programların toplumsal faydasını artıracaktır.

-Denetim mekanizmalarının önleyici ve çok katmanlı hale getirilmesi gerekmektedir: Gündüz kuşağı programlarının yol açtığı yapısal sorunların azaltılabilmesi için denetim mekanizmalarının yalnızca yaptırım uygulayan değil, aynı zamanda önleyici işlev üstlenen bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Mevcut durumda denetim, büyük ölçüde yayın sonrası değerlendirmelere dayalıdır. Bu yaklaşım, ihlallerin gerçekleşmesini engellemekte yetersiz kalmakta; yalnızca ortaya çıkan zararların sınırlı ölçüde telafi edilmesine olanak tanımaktadır. Önleyici denetim anlayışı, yayın içeriğinin hazırlanma aşamasında devreye giren çok katmanlı bir kontrol sürecini ifade etmektedir. Bu kapsamda gündüz kuşağı programları için özel etik rehberler hazırlanmalı; bu rehberler yayıncı kuruluşlar açısından bağlayıcı nitelik taşınmalıdır. Program formatları, yayın öncesinde etik uygunluk değerlendirmesinden geçirilmelidir. Özellikle mahremiyet, çocukların korunması ve adli süreçlerin aktarımı gibi hassas alanlarda

önceden belirlenmiş sınırlar net biçimde tanımlanmalıdır. Denetimin yalnızca merkezi bir otorite tarafından değil, çok paydaşlı bir yapı içerisinde yürütülmesi de önem taşımaktadır. Akademisyenler, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları ve izleyici temsilcilerinin yer aldığı danışma kurulları, denetim süreçlerine katkı sağlayabilir. Bu yaklaşım, denetimin demokratik meşruiyetini arttırarak kamu yararını önceleyen bir medya ortamının oluşmasına zemin hazırlayacaktır.

-Hukuki düzenlemelerin güncellenmesi gerekmektedir: Mevcut hukuki düzenlemeler, gündüz kuşağı programlarının yarattığı yeni sorun alanlarını karşılamakta yetersiz kalabilmektedir. Özellikle mahremiyetin ihlali, kişisel verilerin korunması ve çocuk hakları konularında daha açık ve bağlayıcı düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Hukuki çerçevenin güncellenmesi, medya üreticilerinin sorumluluk alanlarını netleştirerek keyfi uygulamaların önüne geçecektir. Bu kapsamda, yayınlarda yer alan bireylerin haklarını koruyan özel düzenlemeler geliştirilmelidir. Yayın sonrası ortaya çıkabilecek zararlar için başvuru mekanizmaları kolaylaştırılmalı; hukuki süreçler erişilebilir hale getirilmelidir. Hukukun caydırıcı gücü, etik yayıncılık anlayışını destekleyen önemli bir araç olarak değerlendirilmelidir.

-Kurumsal iş birlikleri ve eylem planları oluşturulmalıdır: Gündüz kuşağı programlarına ilişkin sorunların çözümü, tek bir kurumun ya da aktörün sorumluluğuna bırakılmamalıdır. RTÜK, ilgili bakanlıklar, akademik kurumlar, sivil toplum ve medya kuruluşları arasında sürdürülebilir iş birlikleri geliştirilmelidir. Bu iş birlikleri, ortak etik standartların belirlenmesi ve uygulanması açısından önem taşımaktadır. Somut bir eylem planı çerçevesinde; kısa vadede etik rehberlerin hazırlanması, orta vadede medya okuryazarlığı projelerinin yaygınlaştırılması ve uzun vadede yayıncılık kültürünün dönüşümünü hedeflemelidir. Bu bütüncül yaklaşım, çözüm önerilerinin kâğıt üzerinde kalmasını engelleyerek uygulamaya geçirilmesini mümkün kılacaktır.

-Denetim ve mevzuat iyileştirmeleri yapılmalıdır: Katılımcılar, RTÜK ve diğer denetim mekanizmalarının yeterince etkin olmadığını, cezaların program sonrası uygulandığını belirtmiştir. Çözüm; proaktif, halkın da katılabileceği ve caydırıcı mekanizmaların oluşturulmasıdır.

- Proaktif Denetim: Denetim mekanizmaları, izleyici şikâyeti gelmeden etik ihlalleri tespit etmeli ve caydırıcı yaptırımlar uygulamalıdır.
- Halk Katılımı: Aileler, cep telefonları veya uygulamalar üzerinden şikâyet ve öneri ile denetim süreçlerine dahil olmalıdır.
- Puanlama Sistemi: Programların “Aile Koruma Puanı” ile değerlendirilmesi ve ödüllendirilmesi, üreticilerin davranışını yönlendirebilir.

Katılımcı Eylem Planı Önerileri

- Denetim mekanizmaları çeşitlendirilmeli; bağımsız medya denetim kurulları kurulmalıdır.
- RTÜK ve benzeri kurumlarda farklı uzmanlık alanlarından temsilciler bulunmalı; medya iç denetimi güçlendirilmelidir.
- İzleyici ve ailelere yönelik bilinçlendirme kampanyaları düzenlenmeli, aileleri koruyacak içeriklerin yayılımı sağlanmalıdır.
- Medya okuryazarlığı ve etik farkındalık artırıcı kısa içerikler, sosyal medya ve televizyon kanallarında aktif kullanılmalıdır.

Dört temayı da kapsayan çözüm önerilerinin entegre uygulanması, gündüz kuşağı programlarının aileye zararını azaltırken toplumsal faydayı maksimize edecektir. Kısacası,

- Programların süre, içerik ve formatları aileyi koruyacak şekilde yeniden tasarlanmalıdır.
- Mahremiyetin korunması için anonimlik, etik kontrol ve uzman danışmanlığı uygulanmalıdır.
- Medya üreticileri etik ve toplumsal sorumluluk çerçevesinde yönlendirilmeli; ödüller ve teşvik mekanizmaları devreye alınmalıdır.
- Denetim ve kontrol mekanizmaları proaktif ve halkla etkileşimli olmalı; caydırıcılık ve hesap verebilirlik artırılmalıdır.

Katılımcı yorumları ve önerileri doğrultusunda, bu eylem planı yalnızca bireyleri ve aileyi korumakla kalmayacak, aynı zamanda medya endüstrisinin etik ve kültürel sorumluluğunu pekiştirecek bir dönüşüm sürecini başlatacaktır. Sarkaç endüstrisi analogisi çerçevesinde, medyanın aşırılıklardan kaynaklanan olumsuz etkisi dengeli ve yapıcı içeriklerle törpülenecek; aile, çocuk ve toplum güveni yeniden tesis edilecektir.

GELECEK PROJEKSİYONU

1. Gündüz Kuşağı Programlarının Aile Kurumu ve Bireyler Üzerindeki Etkileri

Kadın kuşağı programlarının özellikle suçlu bulma, kayıp arama yönünde oluşturduğu kolluk kuvveti algısı, devlet güçlerine olan güveni sıkıntıya sokmaktadır. Resmi kurumsal yapıların hasar görmemesi ve itibarsızlaşmaması için acilen önlem alınmalıdır. Gündüz kuşağı programlarının aile ve birey üzerindeki etkileri, günümüzdeki gözlemler ışığında önümüzdeki 5, 10 ve 30 yıllık süreçlerde daha belirgin hale gelebilir.

Oturumun ilgili temaya ilişkin gelecek projeksiyonu şöyle özetlenebilir.

- Aile içi güven erozyonu daha sarsıntılı hale gelecektir: Çocuklar ve ebeveynler arasındaki güven bağları, yoğun çatışma ve dramatisasyon içeren programlar aracılığıyla zedelenmeye devam edebilir. Bu durum, genç kuşaklarda evlilik ve aile kurma motivasyonunu düşürebilir ve alternatif sosyal bağların (sanal topluluklar, arkadaş grupları) daha fazla öne çıkmasına yol açabilir.
- Toplumsal normlar ve değerler daha fazla aşınacaktır: Normalleşmiş ihanet, şiddet ve dramatik davranış kalıpları, uzun vadede aile normlarını yeniden şekillendirebilir. Bunun sonucu olarak, aile kavramı “işlevsel değil, tüketim odaklı bir sosyal gösteri” hâline gelebilir.
- Aşırılıklar çağı medyayı domine edecektir: Medya sarkacı, sürekli olarak toplumun ilgisini aşırıya kaydırırken, uzun vadede dengeyi yeniden kurmakta zorlanacaktır; ancak doğru müdahaleler (etik kurullar, aileyi güçlendiren programlar) sarkacın dengede durmasını sağlayabilir.

2. Gündüz Kuşağı Programlarının Mahremiyet ve Özel Alana Müdahalesi

Mahremiyetin kamusallaşması bireysel hak ve özgürlükleri tehdit eden, ilişkileri zedeleyen, suçluları haklılaştıran bir ortam oluşturmaktadır; ilerleyen zamanlarda bu durumun artarak pekişeceği öngörülmür. Mahremiyetin kamusallaştığı bir ortamda, çocukların bedensel olarak mahrem yerlerinin sınırı muğlaklaştığı için istismara uğrama olasılığı artmaktadır. Mahremiyete tekrar otonomi kazandırmak için utanma duygusunu hatırlatıcı, ahlaki sınırlar çizen, değerlerden örülü normatif bir çerçeve hazırlamak gerekir. Bu tip değerleri ve mahremiyeti savunma mekanizması oluşturulmadığı takdirde Müslüman bir toplum için de “kötülüğün sıradanlaşması” (Arendt, 2009) kuvvetle muhtemeldir.

Mahremiyetin ihlali ve kamusallaşması, önümüzdeki yıllarda dijitalleşme ve sosyal medya etkisiyle daha da karmaşıklaşabilir. Öngörüler şu yöndedir:

- Bireysel hak ve özgürlüklerin tehdit altında olması: Çocukların, yaşlıların ve hassas grupların özel alanlarının sınırlarının bulanıklaşması, toplumda “izleme ve ifşa etme kültürünün” kalıcı hâle gelmesine neden olabilir.
- Toplumsal travma ve duyarsızlaşma: Sürekli travmatik içeriklere maruz kalan izleyici kitlesi, duygusal tükenmişlik ve empati eksikliği yaşayabilir. Bu durum hem birey hem toplum sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratır.
- Uygulamalı önlem ihtiyacı: Önümüzdeki 10 veya 15 yıl içinde, mahremiyet koruma yasalarının güçlendirilmesi ve medya üreticilerinin etik sınırlar çerçevesinde çalışması, kritik öneme haizdir. Aksi hâlde, kamusal alan ile özel alan arasındaki fark giderek kapanacak, mahremiyetin kamusallaştığı oranda kimlikler araçsallaşacaktır.

3. Medya Üreticileri ve Sorumlulukları

Medya yapımcıları etik değerlere sahip çıkmazsa aşınma ilerleyen yıllarda da devam edecek, dayanışma ağı zedelenecek ve ailenin itibari değeri her geçen gün biraz daha düşecektir. Bu nedenle ailelerin merak duygusunu değer odaklı kanalize edebilecek kamu spotları, kamu yayıncılığı gibi yönlendirmelerin acilen yapılması gerekmektedir. Etik sorumluluk bilincinin kurumsallaşması, gündüz kuşağı programlarının içeriklerinde niteliksel bir dönüşümü beraberinde getirecektir. Uzun vadede bu dönüşüm, medyanın yalnızca izlenme odaklı değil, toplumsal fayda üreten bir aktör olarak yeniden konumlanmasına katkı sağlayacaktır.

Medya üreticilerinin etik sorumlulukları ile toplumsal fayda arasındaki gerilim, uzun vadede daha karmaşık bir görünüm alabilir. Öngörüler şöyle özetlenebilir:

- Etik aşınma ve sembolik şiddetin artışı: Yapımcılar, sadece reyting odaklı içerik üretmeye devam ederse, sembolik şiddetin yaygınlığı artacak ve toplumsal değerlerin yozlaşması hızlanacaktır.
- Toplumun eğitimsel boşluğu: Medya, eğitici-örgütleyici rolünü üstlenmezse, genç kuşaklarda değerler, rol modeller ve aile normları giderek belirsizleşecektir.
- Sarkaç endüstrisinin şiddetlenmesi: Medyanın bir uçtan diğerine daha hızlı salınması, etik ve yapıcı içeriklerin kısa dönemli önemsizleşmesine yol açabilir; ancak uzun vadede toplumun yapıcı talebi ve alternatif içeriklerin teşviki bu sarkacı dengeleyebilecektir.

4. Denetim ve Kontrol Mekanizmaları

Denetim ve kontrol mekanizmalarının çeşitlenerek “aile koruma ve sağlamlaştırma” yönünde güçlenmediği takdirde aile kültürü eriyecek yerine akışkan kültürün (Bauman, 2015) dayatmaları ile her şeyin olabildiği, sabitesi olmayan, tekinsiz program akışları ile *yalnız kalabalık* (Riesman, 2016) üretilecektir. Denetim mekanizmasının çoğullaştırılması ve halkın kontrol sistemine katılması gerçekleştirilemezse önümüzdeki otuz yıl içinde geleneksel aile modelinin kültürel formu yıkılacaktır. Etkili ve çok katmanlı denetim mekanizmalarının hayata geçirilmesi, gündüz kuşağı programlarının içeriklerinde niteliksel bir dönüşümü beraberinde getirecektir. Uzun vadede bu dönüşüm, aile kurumunu ve bireysel mahremiyeti koruyan, etik sorumluluk bilinciyle hareket eden bir medya ekosisteminin oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Gündüz kuşağı programlarının dönüştürülmesi, yalnızca medya politikalarının değil, aile, eğitim ve sosyal politikaların da eşgüdüm içinde ele alınmasını gerektirmektedir. Bu kapsamda RTÜK, ilgili bakanlıklar, akademi ve sivil toplum kuruluşları arasında kurumsal iş birlikleri geliştirilmelidir. Aile dostu yayıncılığın teşvik edilmesi, medya okuryazarlığının

yaygınlaştırılması ve etik denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, uzun vadeli ve sürdürülebilir çözümler açısından önem taşımaktadır.

Denetim ve kontrol mekanizmalarının etkinliği, gelecekte aile koruma ve medya sorumluluğu açısından belirleyici olacaktır. Öngörüler şöyledir:

- RTÜK ve diğer denetleyici kurumların etkinliği: Denetim mekanizmaları güçlendirilmez ve halkın katılımı sağlanmazsa, aileyi destekleyen içeriklerin teşvik edilmesi başarısız olur. Bu durum, medya piyasasının tamamen reyting odaklı ve kaotik bir hale gelmesine yol açar.
- Halkın katılımı ve dijital denetim: Önümüzdeki yıllarda, dijital uygulamalar aracılığıyla izleyici denetimi yaygınlaşabilir. Bu mekanizma, aileyi koruyacak ve toplumsal faydayı önceliklendirecek programların üretimini destekleyebilir.
- Uzun vadeli kültürel sonuçlar: Denetim mekanizmalarının pasif kalması hâlinde, geleneksel aile modeli, akışkan kültür ve bireysel haz odaklı içeriklerle erozyona uğrayacak ve “yalnız kalabalıklar” (Riesman, 2016) oluşacaktır.

Önümüzdeki 10 ila 30 yıl içinde:

1. Aile kurumu ve bireylerin güveni giderek daha kırılgan hale gelebilir.
2. Mahremiyet ve özel alan ihlalleri, özellikle çocuklar ve gençler için risk oluşturmaya devam edecektir.
3. Medya üreticilerinin etik sorumlulukları yerine getirilmezse, toplumsal değerler ve normlar aşınacaktır.
4. Denetim ve kontrol mekanizmaları yetersiz kalırsa, kültürel erozyon ve toplumsal yalnızlaşma hızlanacaktır.

Projeksiyonlara kısa, orta ve uzun vadede baktığımızda ise aşağıdaki manzara ortaya çıkmaktadır.

Kısa Vadeli Projeksiyon

Kısa vadede gündüz kuşağı programlarına ilişkin tartışmaların, kamuoyunda ve medya gündeminde artarak devam etmesi beklenmektedir. Aile kurumunun zedelenmesi, mahremiyet ihlalleri ve etik sorunlar, özellikle sivil toplum kuruluşları, akademik çevreler ve izleyici grupları tarafından daha yüksek sesle dile getirilmektedir. Bu durum, medya kuruluşları üzerinde sınırlı da olsa bir baskı oluşturarak içeriklerde yüzeysel bazı düzenlemelere yol açabilir. Kısa vadede beklenen dönüşümler, çoğunlukla biçimsel nitelikte olacaktır. Bazı programlarda kullanılan dilin yumuşatılması, çocukların ekranda görünürliğünün azaltılması

ya da açık ihlallerin daha örtük biçimde sunulması gibi önlemler gündeme gelebilir; ancak bu tür düzenlemelerin, yayıncılık anlayışında köklü bir dönüşüm yaratmaktan ziyade, mevcut yapıyı sürdürülebilir kılmaya yönelik sınırlı müdahaleler olarak kalması muhtemeldir. Bu dönemde denetim mekanizmalarının da daha görünür hale gelmesi beklenmektedir; ancak yayın sonrası denetim anlayışının devam etmesi halinde, kısa vadede yapısal bir iyileşme sağlanması güç görünmektedir.

Orta Vadeli Projeksiyon

Orta vadede, gündüz kuşağı yayıncılığına ilişkin daha sistematik düzenlemelerin gündeme gelmesi olasıdır. Medya okuryazarlığı çalışmalarının yaygınlaşması, izleyicilerin içeriklere yönelik eleştirel tutum geliştirmesine katkı sağlayacaktır. Bu durum, reyting temelli yayıncılık anlayışını dolaylı olarak etkileyecek; izleyici talebindeki dönüşüm, içerik üretim süreçlerini yeniden şekillendirecektir. Orta vadede, yayıncı kuruluşların etik kurullar oluşturması ve önleyici denetim mekanizmalarını devreye alması beklenmektedir. Özellikle mahremiyet ve çocuk hakları alanında geliştirilecek bağlayıcı etik ilkeler, gündüz kuşağı programlarının içeriğinde belirgin bir nitelik artışı sağlayabilir. Uzman katılımının daha denetimli ve rehberlik edici bir çerçevede gerçekleşmesi, programların toplumsal fayda üretme potansiyelini güçlendirecektir.

Bu süreçte kamu yayıncılığının güçlendirilmesi, özel kanallara alternatif oluşturacak nitelikli içeriklerin yaygınlaşmasına katkı sunabilir. Aile, birey ve mahremiyet ekseninde daha dengeli program formatlarının gelişmesi, orta vadede gündüz kuşağı yayıncılığının algısını dönüştürebilir.

Uzun Vadeli Projeksiyonlar

Uzun vadede, gündüz kuşağı programlarının geleceği, medya ekosisteminin genel dönüşümüyle doğrudan ilişkilidir. Etik ilkelere dayalı, denetimi güçlü ve izleyiciyi bilinçlendiren bir medya ortamının oluşması halinde, gündüz kuşağı yayıncılığının da daha nitelikli bir yapıya evrilmesi mümkündür. Bu dönüşüm, yalnızca program formatlarını değil; medya ve toplum ilişkisini de yeniden tanımlayacaktır. Uzun vadeli projeksiyonda, aile kurumunun medyada temsil biçiminin daha dengeli ve çok boyutlu hale gelmesi beklenmektedir. Ailenin yalnızca kriz ve çatışma üzerinden değil; dayanışma, çözüm üretme ve güçlenme pratikleri üzerinden de görünür kılınması, toplumsal değerlerin yeniden inşasına katkı sağlayacaktır. Mahremiyetin korunması, bireysel bir tercih olmaktan çıkarak kolektif bir toplumsal bilinç unsuru haline gelebilir. Ayrıca dijital platformların yaygınlaşmasıyla birlikte,

içerik denetiminin yalnızca ulusal sınırlar içinde değil, küresel ölçekte de ele alınması gerekecektir. Bu bağlamda, Türkiye’de geliştirilecek etik yayıncılık modellerinin, uluslararası örneklerle etkileşime girmesi mümkündür. Bu projeksiyon, gündüz kuşağı programlarının geleceğinin kaçınılmaz olarak bir dönüşüm sürecine girdiğini göstermektedir ancak bu dönüşümün yönü ve niteliği, medya üreticilerinin, denetleyici kurumların ve izleyicilerin ortak sorumluluk almasına bağlıdır. Aksi halde mevcut sorunların derinleşmesi ve normalleşme riski devam edecektir.

SONUÇ YERİNE

Özcesi bugünkü haliyle gündüz kuşağı programlarının birçoğu ve en çok reyting alanları kötülüğü sıradanlaştırmakta, ahlak dışı konuşmaları olağanlaştırmakta, özel hayatı ihlal etmekte ve ilerleyen zamanlarda üç büyük sebep ile ailenin parçalanacağını haber vermektedir. Bunlar, mahremiyetin kamusallaşması, izleyicinin yargıç konumuna yükselmesi ile toplumsal ayrışma ve duygusal yıpranma üzerinden oluşturulan sembolik şiddettir. Mahremiyetin kamusallaşması, telafisi mümkün olmayan aile onuru ve hakları adına bir boşluk yaratmaktadır. Aile içi sorun ve çatışmalara yönelik rehberliğin ön planda olduğu uzman desteği ile yeniden formüle edilen programlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu program dizisinin acilen yeniden formüle edilememesi durumunda ilk etapta süreleri kısaltılmalı, stüdyoya gelen katılımcıların yüz ve isimleri saklanmalı, çok özel bilgiler sansürlenmelidir. Bunun yanında, izleyici merakını olumlu yönlendirmek için ilke geliştirici, aile dostu programlara yer verilmeli; bu tür yapımların reytingleri düşük olsa dahi sabırla devam etmesi sağlanmalıdır. Nihayetinde bu çalıştay kapsamında sunulan çözüm önerilerinin hayata geçirilmesi, kısa vadede sınırlı, orta ve uzun vadede ise yapısal ve kalıcı bir dönüşüm yaratma potansiyeline sahiptir; ancak bu potansiyelin aktive edilebilmesi için vakit kaybetmeden önlem alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Adorno, T. W. (2011). *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*. N. Ülner vd. (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Arendt, H. (2012). *Kötülüğün Sıradanlığı*. Ö. Çelik (çev.). İstanbul: Metis.

Bauman, Z. (2015). *Akışkan Modern Toplumda Kültür*. İ. Çapçıoğlu ve F. Ömek (çev.). Ankara: Atıf.

Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm*, B. Yılmaz (çev.). İstanbul: Bağlam yayıncılık

- Gellner, E. (1999). *İslâmiyet Üzerine Bir Sarkaç Teorisi* Ü. Günay (çev). Din Sosyolojisi içinde, (s. 580-591), İstanbul: İnsan yayınları.
- Lyon, D. (2013). *Gözetim Toplumu*. G. Ayas (çev.). *Sosyologca*, cilt 3, sayı 5, ss.77-90.
- Okutan, B.B. (2013). *Türkiye’de Popüler Kültür Din ve Kadın*. İstanbul: Düşün yayıncılık.
- Okutan, B.B. (2021). Mahremiyet veya Moda: Bir Retorik Yatıştırma Biçimi Olarak Mütevazı Moda, *Toplum Bilimleri Dergisi* 31, ss.66-79.
- Riesman, D. (2016). *Yalnız Kalabalık*. Y. Erdem (çev.). Ankara: Heretik Yayıncılık
- Schönback, K. (2000). Does Tabloidisation Make German Local Newspapers Successful? C. Sparks ve J. Tullock (Ed.). *Tabloid Tales: Global Debates over Media Standarts* içinde. Oxford:Rowman&littlefield Publishers.
- Sennett, R. (2010). *Kamusal insanın çöküşü*. S. Durak ve A. Yılmaz (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Televizyon İzleme Araştırmaları, <https://tiak.com.tr/tablolalar>, 21.12.2025
- Westin, Alan F. Privacy and Freedom. E-book: New York: İg Publishing, 2015. Erişim 15 Şubat 2021. <https://www.igpub.com/privacy-and-freedom/>
- Yaylagül, L. (2009). “Popüler Kültür ve İkonları: İbrahim Tatlıses Örneği.” E. Karakoç. (Ed.). *Medya ve Popüler Kültür* içinde. İstanbul: Literatürk, 189-214.

MASA 3

EVLİLİĞİN ERTELENMESİ

Zeki KARATAŞ⁴

GİRİŞ

Türkiye'de aile kurumu, Cumhuriyet tarihindeki en radikal dönüşümlerden birini yaşamaktadır. Geleneksel geniş aile yapısından çekirdek aileye, oradan da modern bireyselleşmiş hanehalkı modellerine geçiş, sadece istatistiksel bir değişim değil, aynı zamanda derin bir sosyolojik kırılmadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan 2024 yılı Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, bu değişimin niceliksel sınırlarını net bir şekilde çizmektedir. 2023 yılında 567 bin 11 olan evlenen çift sayısı, 2024 yılında 568 bin 395'e yükselerek yatay bir seyir izlemiştir. Ancak bu durağanlık, kaba evlenme hızının (bin nüfus başına düşen evlenme sayısı) binde 6.65 seviyesinde sabitlenmesiyle birlikte değerlendirildiğinde, genç nüfusun aile kurma motivasyonunun yapısal engellerle karşılaştığı görülmektedir (TÜİK, 2025b).

Bu demografik durağanlığın en belirgin tezahürü, ilk evlenme yaşındaki sistematik yükseliştir. Modernleşme süreçleri, eğitim süresinin uzaması ve ekonomik bağımsızlık arayışı, gençlerin evlilik kararını biyolojik ve sosyal ideal sürelerin ötesine taşımaktadır. 2024 yılı verilerine göre, ortalama ilk evlenme yaşı erkeklerde 28.3'e, kadınlarda ise 25.8'e yükselmiştir. Bu durum, sadece bireysel bir tercih değil, aynı zamanda gençliğin risk yönetimi stratejisinin bir parçasıdır. Geçmiş onyıllarda bir olgunlaşma emaresi olarak görülen erken evlilik, günümüzde ekonomik güvencesizlik nedeniyle bir maliyet ve risk alanı olarak kodlanmaktadır (TÜİK, 2025b).

Tablo 1. Evlenme ve boşanma temel istatistikleri (2023-2024)

Gösterge	2023	2024	Değişim (%)
Evlenen Çift Sayısı	567.011	568.395	%0,24
Boşanan Çift Sayısı	173.342	187.343	%8,07
Kaba Evlenme Hızı (Binde)	6,63	6,65	%0,30
Kaba Boşanma Hızı (Binde)	2,03	2,19	%7,88
İlk Evlenme Yaşı (Erkek)	28,2	28,3	%0,35
İlk Evlenme Yaşı (Kadın)	25,7	25,8	%0,39

İller bazındaki dağılım incelendiğinde, kültürel dokunun ve ekonomik faaliyetlerin evlenme hızları üzerindeki etkisi belirginleşmektedir. 2024 yılında kaba evlenme hızının en yüksek

⁴ Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, zeki.karatas@erdogan.edu.tr

olduğu il binde 7.76 ile Adıyaman olmuştur. Adıyaman'ı Gaziantep ve Kilis izlemektedir. Bu iller, geleneksel aile değerlerinin halen güçlü olduğu ve yerel dayanışma ağlarının evliliği nispeten kolaylaştırdığı bölgeler olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan, kaba evlenme hızının en düşük olduğu iller binde 4.01 ile Tunceli, binde 4.30 ile Gümüşhane ve binde 4.89 ile Bayburt'tur. Tunceli gibi eğitim seviyesinin ve sekülerleşme eğilimlerinin yüksek olduğu bölgelerde evlilik yaşının ötelenmesi ve evlenme hızının düşmesi, modernleşme kuramlarıyla uyumlu bir tablo sergilemektedir.

Boşanma verileri ise madalyonun diğer yüzünü, yani kurulan ailelerin sürdürülebilirlik sorununu ortaya koymaktadır. 2024 yılında 187 bin 343 çiftin boşanmış olması, aile birliğinin ekonomik ve psikolojik baskılar karşısında kırılganlaştığını göstermektedir. Boşanmaların %33,7'sinin evliliğin ilk beş yılı içinde gerçekleşmesi, "balayı etkisi"nin yerini hızla ekonomik gerçekliklere ve uyum sorunlarına bıraktığının bir kanıtıdır. Antalya (binde 3.29) ve İzmir (binde 3.09) gibi turizm ve sanayi merkezlerindeki yüksek boşanma hızları, bu bölgelerdeki yaşam maliyetinin ve bireysel özgürlük alanlarının genişliğinin aile birliği üzerindeki etkisini yansıtmaktadır.

Bu çalıştay raporu, Türkiye'de evlilik, aile ve doğurganlık alanlarında son yıllarda belirginleşen dönüşümü, parçalı göstergeler ya da bireysel tercihler üzerinden değil; birbirini besleyen yapısal, kültürel, psikolojik ve ekonomik dinamikler çerçevesinde ele almaktadır. Evliliğin ertelenmesi, boşanma oranlarındaki artış, doğurganlık hızındaki kalıcı düşüş ve aile bağlarının zayıflaması; geçici dalgalanmalar değil, Türkiye'nin toplumsal dokusunu ve demografik geleceğini doğrudan etkileyen çok katmanlı bir dönüşüm sürecinin parçaları olarak değerlendirilmektedir. Bu rapor, söz konusu dönüşümü betimlemenin ötesine geçerek, arka plandaki zihinsel, kurumsal ve kültürel mekanizmaları görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Son yıllarda kamuoyunda sıklıkla ekonomik gerekçelerle açıklanan evlilik ve doğurganlık sorunlarının, yalnızca gelir düzeyi, konut fiyatları ya da enflasyon gibi göstergelerle izah edilemeyecek kadar derin olduğu görülmektedir. Çalıştay kapsamında ortaya konulan bulgular bireysel psikolojik hazır oluş düzeyinden eğitim sisteminin yapısına, dijital kültürün ilişki biçimlerini dönüştürücü etkisinden hukuki düzenlemelerin ürettiği risk algısına kadar geniş bir etki alanına işaret etmektedir. Evlilik, giderek "hayatın doğal bir dönemi" olmaktan uzaklaşmakta; yüksek risk, belirsizlik ve maliyetle özdeşleşen bir yaşam projesi olarak algılanmaktadır. Bu algı, evliliği geciktirmekte; geciken evlilikler ise doğurganlığı, kuşaklar arası dayanışmayı ve toplumsal sürekliliği doğrudan etkilemektedir.

Çalıştay bulguları, doğurganlıktaki düşüşün de evlilikten bağımsız bir olgu olmadığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Ebeveynliğin anlamında yaşanan dönüşüm, gönüllü çocuksuzluk eğilimleri, tek çocuk odaklılık, kariyer–ebeveynlik çatışması ve geleceğe dair “kötü dünya” algısı; doğurganlık kararlarını belirleyen temel zihinsel ve kültürel bariyerler arasında yer almaktadır. Bu çerçevede rapor, düşük doğurganlığı yalnızca ekonomik yetersizliklerin değil, aynı zamanda anlam, güven ve değer dünyasında yaşanan aşınmanın bir sonucu olarak ele almaktadır.

Raporun ilerleyen bölümleri, mevcut politika ve destek sistemlerini eleştirel bir bakışla değerlendirmekte; ekonomik teşviklerin neden sınırlı etki ürettiğini, hukuki belirsizliklerin evlilik kararlarını nasıl etkilediğini ve kurumsal koordinasyon eksikliğinin aile politikalarını nasıl zayıflattığını tartışmaktadır. Aynı zamanda eğitim sistemi, dijital kültür, yerel dayanışma ağları ve manevi kaynaklar üzerinden geliştirilebilecek bütüncül çözüm önerileri ortaya konulmaktadır. Katılımcıların ortaklaştığı temel vurgu, aile kurumunun yalnızca korunması gereken kırılgan bir yapı değil; doğru politikalar, doğru dil ve güçlü kurumsal çerçevelerle yeniden güçlendirilebilecek stratejik bir toplumsal kaynak olduğudur.

Bu çalıştay raporu, Türkiye’nin karşı karşıya olduğu demografik ve toplumsal dönüşümü kaçınılmaz bir kader olarak değil; erken, bütüncül ve çok aktörlü müdahalelerle yönlendirilebilir bir süreç olarak ele almaktadır. Aşağıda yer alan bölümler, evliliğin ertelenmesi ve doğurganlığın düşüşünü besleyen bireysel, yapısal ve kültürel dinamikleri ayrıntılı biçimde analiz ederek; 2040 ve sonrasına ilişkin riskleri ve bu riskleri azaltmaya yönelik stratejik politika önerilerini kapsamlı bir çerçeve içinde sunmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda öncelikle gençlerin evliliği ertelemesinin nedenlerini ve ana risk faktörlerini içeren mevcut durum analizine ilişkin katılımcıların görüşlerinden oluşturulan ana ve alt temalar sunulmuş, ardından çözüm önerileri aktarılmıştır.

MEVCUT DURUM ANALİZİ: EVLİLİĞİN ERTELENMESİNİN NEDENLERİ

1. BİREYSEL DİNAMİKLER VE PSİKOLOJİK HAZIR OLUŞ

Evlilik yaşının giderek yükselmesi, günümüz Türkiye’inde yalnızca ekonomik koşullar ya da yapısal toplumsal değişimlerle açıklanamayacak kadar derin bir dönüşüme işaret etmektedir. Bu eğilim, bireyin kendisini, ilişkilerini ve geleceğini algılama biçiminde yaşanan psikolojik ve zihinsel değişimlerle doğrudan bağlantılıdır. Sahada aktif rol alan uzmanların değerlendirmeleri, evlilik kararının ertelenmesinde bireysel hazır oluş düzeyinin belirleyici bir faktör haline geldiğini göstermektedir.

Katılımcı görüşleri, gençlerin evliliği çoğu zaman bir “başlangıç” değil, ancak belirli kişisel eşiklerin aşıldığı bir “son durak” olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Duygusal olgunluk, ekonomik bağımsızlık, kişisel hedeflerin tamamlanması ve kendini gerçekleştirme beklentileri, evliliğin ön koşulları olarak algılanmakta; bu koşullar sağlanmadan evliliğe adım atmanın riskli olduğu düşünülmektedir. Bu yaklaşım, evliliği yaşamın doğal bir dönemi olmaktan çıkararak, yüksek düzeyde hazırlık ve kontrol gerektiren bir projeye dönüştürmektedir.

Bu süreçte sorumluluk algısı, çift yönlü bir rol oynamaktadır. Bir yandan bireyler, evliliğin getirdiği sorumlulukları üstlenmeye hazır olmadıklarını düşünürken; diğer yandan modern yaşamın sunduğu sınırsız seçenekler, kalıcı bağlar kurma konusunda tereddütleri artırmaktadır. Varoluşsal kaygılar, başarısız olma korkusu ve yanlış karar verme endişesi, evlilikten kaçınma ya da erteleme davranışlarını besleyen temel psikolojik dinamikler arasında yer almaktadır.

Bireyselleşme pratiklerinin güçlenmesiyle birlikte, evlilik bireyin özgürlüğünü sınırlandıran bir yapı olarak algılanabilmekte; kişisel alan, özerklik ve bağımsızlık, ilişki kurma motivasyonlarının önüne geçebilmektedir. Dijitalleşen dünyada ilişkilerin hızla kurulup dağılabilmesi, bağlanma biçimlerini zayıflatmakta; uzun vadeli sorumluluk gerektiren evlilik, gençler için daha belirsiz ve ürkütücü bir seçenek haline gelmektedir.

Bu bölüm, evliliğin ertelenmesini yalnızca dışsal koşulların sonucu olarak değil; bireyin psikolojik hazır oluşu, sorumluluk algısı, kimlik inşası ve çağdaş yaşam pratikleriyle birlikte ele almayı amaçlamaktadır. Bireysel dinamiklerin anlaşılması, evlilik ve aile politikalarının neden yalnızca ekonomik teşviklerle sınırlı kalmaması gerektiğini ortaya koymakta; psikolojik ve zihinsel boyutların, bu sürecin merkezinde yer aldığını göstermektedir.

1.1. Sorumluluk Bilincinde Erime ve Beliren Yetişkinlik Çıkmazı

Katılımcıların görüşleri doğrultusunda, evliliğin ertelenmesinde bireysel düzeyde en belirgin etkenlerden birinin sorumluluk alma becerisindeki zayıflama olduğu görülmektedir. Katılımcılar, günümüz gençlerinin önemli bir bölümünün biyolojik olarak yetişkinliğe ulaşmış olmasına rağmen, psikolojik ve sosyal açıdan yetişkinliğin gerektirdiği olgunluğu henüz kazanamadığını ifade etmektedir. Bu durum, gençlerin büyük ölçüde konforlu ve riskten arındırılmış ortamlarda yetişmelerine bağlanmaktadır.

Katılımcılara göre aşırı korumacı ebeveynlik pratikleri, gençlerin zorluklarla baş etme, sorumluluk üstlenme ve karar alma becerilerini sınırlandırmaktadır. Çocukluk ve ergenlik döneminde karşılaşılan güçlüklerin, bireyin benlik gelişimi ve sorumluluk bilinci açısından dönüştürücü bir işlevi olduğu; bu deneyimlerden yoksun kalan gençlerin ise yetişkin tutumu

geliştirmekte zorlandığı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda katılımcılar, gençlerin sorumluluk gerektiren yaşam rollerine karşı mesafeli ve kaçınmacı bir tutum sergilediklerini belirtmektedir.

Katılımcı değerlendirmeleri, eğitim sisteminin de bu süreci pekiştirdiğine işaret etmektedir. Akademik başarıyı merkeze alan, sınav odaklı eğitim yapısının; gençlerin yaşam becerileri kazanmasını, sorumluluk almasını ve emek deneyimi geliştirmesini ikinci plana ittiği ifade edilmektedir. Katılımcılar, gençlerin uzun yıllar boyunca yoğun bir performans baskısı altında yetiştirildiğini; buna karşın günlük yaşamın gerektirdiği sorumluluklarla yeterince temas etmediklerini dile getirmektedir. Bu durum, eğitim sürecinin bireyi hayata hazırlamak yerine, hayatla temasını erteleyen bir işlev üstlenmesine yol açmaktadır.

Kuşaklar arası karşılaştırmalar, katılımcıların görüşlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Katılımcılar, önceki kuşaklarda erken yaşta çalışma, aileye katkı sunma ve kendi ihtiyaçlarını karşılama gibi deneyimlerin yaygın olduğunu; bu deneyimlerin bireylerde erken yaşta sorumluluk bilinci geliştirdiğini belirtmektedir. Günümüzde ise çocukların büyük ölçüde akademik başarı üzerinden değerlendirildiği, sosyal ve pratik becerilerin geri planda kaldığı ifade edilmektedir. Bu değişim, gençlerin hayatı yönetme kapasitelerini zayıflatmaktadır. Katılımcılara göre sorumluluk alma becerisindeki bu aşınma, evlilik ve aile kurma kararlarını doğrudan etkilemektedir. Bir evin geçimini sağlama, bir eşle yaşamı paylaşma ve ileride ebeveyn olma gibi roller; psikolojik olarak yeterince hazır olmayan bireyler için ağır ve ürkütücü sorumluluklar olarak algılanmaktadır. Bu algı, evliliği doğal bir yaşam aşaması olmaktan çıkararak, sürekli ertelenen bir hedef haline gelmesine neden olmaktadır.

Katılımcıların görüşleri, evliliğin ertelenmesini yalnızca ekonomik koşullarla açıklamanın yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. “Kozadan çıkan kelebek” fenomeni olarak tanımlanan bu durum; konforun yüceltildiği, zorluk ve emekle temasın sınırlandığı bir yetiştirme ve eğitim anlayışının, bireyleri yetişkinliğin gerektirdiği psikolojik donanımdan uzaklaştırdığını göstermektedir. Katılımcılar, evlilik ve aile kurumunun güçlenebilmesi için çocukluktan itibaren sorumluluk, emek ve dayanıklılık temelli bir sosyalizasyon sürecinin yeniden inşa edilmesi gerektiği konusunda ortak bir görüş ortaya koymaktadır.

1.2. Varoluşsal Kaygılar ve Kötü Dünya Algısı

Katılımcıların görüşleri, evliliğin ertelenmesi ve çocuk sahibi olma isteğinin zayıflamasında yalnızca yapısal ya da ekonomik etkenlerin değil, derin varoluşsal kaygıların da belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Uzmanlara göre gençler, günümüz dünyasını anlamlı, güvenli ve umut vadeden bir yaşam alanı olarak algılamamakta; aksine değersizlik, yalnızlık ve çaresizlik

duygularının yoğun olduğu bir kötü dünya tasavvuru içinde yaşamaktadır. Bu algı, hem evlilik kararını hem de ebeveynlik arzusunu doğrudan zayıflatmaktadır.

Katılımcılar, özellikle genç kuşaklarda geleceğe dair umudun ciddi biçimde aşındığını vurgulamaktadır. Hayatın bireye iyi hissettirmede, çabanın karşılık bulmadığı ve bireyin kendisini kolaylıkla ikame edilebilir hissettiği bir atmosferde; evlilik ve çocuk gibi uzun vadeli bağlanma gerektiren kararlar anlamsız ya da riskli olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çocuk sahibi olmak, mutluluk ve devamlılık kaynağı olmaktan çıkarak; belirsiz ve olumsuz bir dünyaya yeni bir varlık getirme konusunda ahlaki bir sorgulamaya dönüşmektedir.

Katılımcı değerlendirmeleri, bu varoluşsal kaygının yalnızca seküler ya da belirli sosyokültürel gruplarla sınırlı olmadığını göstermektedir. Muhafazakâr değer sistemlerine sahip ailelerde dahi, modern dünyanın ürettiği korku söylemlerinin belirleyici hale geldiği ifade edilmektedir. İklim krizi, ahlaki çözülme, ekonomik güvencesizlik ve toplumsal istikrarsızlık gibi temalar; ebeveynlik kararlarını şekillendiren güçlü zihinsel bariyerler olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, geleneksel olarak çocuk sahibi olmayı teşvik eden inanç ve değerlerin, modern risk anlatıları karşısında etkisini yitirdiği görülmektedir.

Katılımcılara göre bu süreç, evliliği ve ebeveynliği yalnızca bireysel tercihler değil, aynı zamanda varoluşsal sorumluluklar olarak yeniden tanımlamaktadır. Çocuk sahibi olma kararı, bireyin kendi yaşam doyumunu aşan, dünyaya ve geleceğe dair algısıyla doğrudan ilişkili bir etik sorgulamaya dönüşmektedir. Dünya güvenli, adil ve yaşanabilir bir yer olarak algılanmadığında; çocuk sahibi olmak fedakârlık değil, haksızlık olarak değerlendirilebilmektedir.

Bu kötü dünya algısı, evlilik kararlarını da dolaylı biçimde etkilemektedir. Katılımcılar, geleceğe dair umut taşımayan bireylerin, kalıcı bağlar kurmaktan kaçındığını; evliliği istikrar ve güvenlik alanı olarak değil, belirsizlikleri çoğaltan bir yük olarak gördüğünü ifade etmektedir. Varoluşsal güvensizlik, bireyin yalnızca çocuk sahibi olmaktan değil, evlilik yoluyla uzun vadeli bir “biz” kurmaktan da uzaklaşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla evliliğin ertelenmesi ve düşük doğurganlık olgusunun, derin bir anlam ve umut krizinden bağımsız ele alınamayacağı görülmektedir. Katılımcıların görüşleri, gençlerin dünyayı algılama biçimlerinin, demografik davranışları doğrudan şekillendirdiğini göstermektedir. Evlilik ve ebeveynliğin yeniden anlam kazanabilmesi için, yalnızca ekonomik ve hukuki düzenlemelerin değil; bireylerin hayata, geleceğe ve varoluşa dair güven duygusunu yeniden inşa edecek toplumsal ve kültürel müdahalelerin de hayati olduğu değerlendirilmektedir.

1.3. “Biz” Kültürünün Kaybı ve Bireyselleşme

Zygmunt Bauman’ın “akışkan aşk” kavramıyla paralellik gösteren uzman görüşleri, postmodern yaşam tarzının bireysel özgürlüğü en yüksek değer olarak konumlandığına dikkat çekmektedir. Evlilik, doğası gereği fedakârlık, sadakat ve uzun vadeli bir bağlılık gerektirirken; günümüz gençliği hayatı daha çok bir “şirket ortaklığı” veya geçici bir proje perspektifiyle değerlendirmektedir. Katılımcıların değerlendirmeleri, evliliğin ertelenmesinde ve aile kurma isteğinin zayıflamasında bireyselleşme pratiklerinin merkezi bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Postmodern yaşam tarzının öne çıkardığı bireysel özgürlük, özerklik ve kişisel alan vurgusu; evlilikle birlikte gelen bağlılık, fedakârlık ve süreklilik beklentileriyle giderek daha fazla çatışmaktadır. Bu durum, gençlerin evliliği anlamlandırma biçiminde köklü bir zihinsel dönüşüme işaret etmektedir.

Katılımcılara göre günümüz gençleri, yaşamı uzun vadeli aidiyetler üzerinden değil, esnek ve geri dönülebilir tercihler üzerinden kurgulamaktadır. Aile ve evlilik, karşılıklı sorumluluk ve kalıcılık temelinde inşa edilen bir “biz” alanı olmaktan ziyade; tarafların bireysel çıkarlarını ve beklentilerini koruduğu bir tür ortaklık ilişkisi gibi algılanmaktadır. Bu yaklaşım, evliliği duygusal ve ahlaki bir birliktelikten çok, şartlar elverdiği sürece sürdürülen bir yaşam düzenlemesine dönüştürmektedir.

Katılımcılar, bireyselleşmenin gençlerde “biz olma” kapasitesini zayıflattığını; bağımsız yaşama, tek başına karar alma ve bireysel konforu önceleme eğiliminin güçlendiğini ifade etmektedir. Bu çerçevede ömür boyu sürecek bir aidiyet fikri, bağlayıcı ve sınırlandırıcı olarak algılanmakta; evlilik, bireysel özgürlüğü daraltan bir yapı olarak kodlanmaktadır. Kalıcılık fikrinin yerini, her an yeniden müzakere edilebilir ilişkiler almaktadır. Bu zihinsel dönüşüm, evliliğe atfedilen anlamın da değişmesine yol açmaktadır. Katılımcı değerlendirmeleri, genç yetişkinlerin evliliğe geçmiş kuşaklarda olduğu gibi kutsal ya da vazgeçilmez bir anlam yüklemediklerini göstermektedir. Evlilik, romantik tatminin ve bireysel mutluluğun devam ettiği sürece değerli görülmekte; bu beklentiler karşılanmadığında ilişkinin sürdürülmesi için güçlü bir motivasyon oluşmamaktadır. Bu durum, romantik ideallerle kalıcı bağlılık arasındaki gerilimi derinleştirmektedir.

Katılımcılara göre gençler, bir yandan yoğun bir romantik ilişki ve duygusal tatmin arayışı içindeyken; diğer yandan bu arayışın gerektirdiği fedakârlık ve süreklilikten kaçınmaktadır. Bu ikili durum, bireyselleşme ile gerçek anlamda birey olma arasındaki çelişkiyi görünür kılmaktadır. Gençler, hem bağımsız kalmak hem de güçlü bir duygusal bağ kurmak istemekte;

ancak bu iki hedefi aynı anda sürdürebilecek psikolojik ve kültürel zemini bulmakta zorlanmaktadır.

Günümüzde bireyselleşmenin evliliği geciktiren ve aile kurumunu zayıflatan temel zihinsel dinamiklerden biri haline geldiği görülmektedir. “Biz” kültürünün aşınması, evliliği kalıcı bir birliktelik olmaktan çıkararak koşullu ve geçici bir ortaklık biçimine dönüştürmektedir. Bu durum evlilik ve aile politikalarının yalnızca ekonomik ve hukuki düzenlemelerle değil; bireyselleşme, aidiyet ve fedakârlık kavramlarını yeniden dengeleyen kültürel ve eğitsel müdahalelerle desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

1.4. Cinsiyet ve Ebeveyn Rollerinde Değişim

Katılımcıların görüşleri, evliliğin ertelenmesinde cinsiyet rollerine ilişkin algıların ve ebeveynlerin çocuklarına verdikleri telkinlerin belirleyici bir etken haline geldiğini göstermektedir. Aile içinde aktarılan mesajların, gençlerin evliliğe bakışını yalnızca bireysel tercihler düzeyinde değil, yapısal bir korku ve mesafe alanı olarak şekillendirdiği ifade edilmektedir. Bu süreçte hem kız hem de erkek çocuklara yönelik yönlendirmeler, evliliği desteklemekten ziyade çoğu zaman onu riskli ve kaçınılması gereken bir kurum olarak gösterebilmektedir.

Katılımcılara göre kız çocuklarına yönelik “kendi ayakları üzerinde durma” vurgusu, ilk bakışta güçlendirici bir hedef gibi görünmekle birlikte, pratikte evliliği ikincil ve tehditkâr bir seçenek olarak konumlandırabilmektedir. Eğitim, meslek ve ekonomik bağımsızlık, evliliğin önüne konulan mutlak ön koşullar haline gelmekte; bu telkinler, evliliği güvenli bir ortaklık değil, bireysel kazanımları riske atan bir yapı olarak sunmaktadır. Katılımcılar, bu yaklaşımın kız çocuklarında evliliğe karşı yüksek bir mesafe ve düşük tolerans geliştirdiğini; en küçük sorunlarda dahi evliliğin sürdürülebilirliğine dair inancın zayıf kaldığını ifade etmektedir. Bu bağlamda kadınların güçlenmesi ile evliliğin kırılganlaşması arasındaki gerilim dikkat çekmektedir. Katılımcılar, ekonomik ve mesleki güvencenin tek başına sorun olmadığını; asıl meselenin bu güvencenin evlilik içinde dayanıklılığı artıran değil, kopuşu kolaylaştıran bir psikolojiyle birlikte aktarılması olduğunu vurgulamaktadır. Evlilik, karşılıklı emek ve sabır gerektiren bir birliktelik olmaktan ziyade, bireysel hedeflerle çeliştiği anda terk edilebilen bir yapı olarak algılanmaktadır.

Erkek çocuklara yönelik ebeveyn telkinleri ise farklı bir korku alanı üretmektedir. Katılımcılar, erkeklerin evliliği giderek artan bir yük, risk ve hukuki tehdit alanı olarak gördüklerini belirtmektedir. Özellikle boşanma sonrası yükümlülükler ve hukuki belirsizlikler etrafında

şekillenen algıların, erkeklerde hayatın kontrolünü kaybetme korkusunu beslediği ifade edilmektedir. Bu korku, evliliği sorumluluk alınacak bir birliktelik olmaktan çıkararak, kaçınılması gereken bir bağ haline getirmektedir.

Katılımcı değerlendirmeleri, ebeveynlerin erkek çocuklarını çoğu zaman sorumluluktan koruyan, yük almaktan uzak tutan bir anlayışla yetiştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, erkeklerin evlilikte üstlenmeleri beklenen rollerle yüzleşmesini zorlaştırmakta; evlilik, doğal bir yaşam adımı yerine ağır bir fedakârlık ve kayıp alanı olarak algılanmaktadır. Böylece erkekler, duygusal ve hukuki risklerden kaçınmak adına evlilikten uzak durmayı tercih edebilmektedir.

Katılımcıların görüşleri, cinsiyet rollerine dair ebeveyn telkinlerinin evliliği destekleyici olmaktan uzaklaştığını ortaya koymaktadır. Kız çocuklarına aktarılan aşırı bağımsızlık ve kopuş vurgusu ile erkek çocuklara yüklenen korku ve kaçınma dili, evlilikte ortak bir birliktelik zemininin oluşmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle evlilik ve aile kurumunun güçlenebilmesi için cinsiyet rollerinin yeniden dengelenmesi, bağımsızlık ile bağlılık, güçlenme ile dayanışma arasındaki ilişkinin aile içinde daha sağlıklı bir çerçevede aktarılması gerekmektedir.

1.5. Dijital Kültürün Oluşturduğu İllüzyon ve Bağlanma Sorunları

Sosyal medya ve dijital platformlar, gençlerin ilişki beklentilerini gerçeklikten kopararak ulaşılması imkansız bir mükemmeliyetçilik standartına taşımıştır. Uzmanlar, dijital dünyanın sunduğu sonsuz seçenek illüzyonunun, bireylerde birine bağlanma ve derinleşme yetisini körelttiğini belirtmektedir. Barry Schwartz'ın "Seçme Paradoksu" teorisinde olduğu gibi, aday havuzunun genişliği bireyde en iyisini bulma hırsı yaratmakta, bu da eldekiyle yetinememe ve sürekli bir "daha iyisi vardır" arayışına yol açmaktadır. Sosyal medyada romantize edilen lüks düğünler ve kusursuz evlilik hayatları, gençlerde ya yetersizlik hissi ya da ulaşamayacak bir çıta algısı oluşturarak evlilik sürecini belirsiz bir tarihe erteletmektedir. İnsan ilişkilerinin "tıkla-geç" kolaylığına indirgenmesi, sabır ve emek gerektiren evlilik kurumunun zeminini sarsmaktadır.

Katılımcıların görüşleri, dijital kültürün ve sosyal medyanın gençlerin ilişki kurma, bağlanma ve evliliği anlamlandırma biçimleri üzerinde güçlü ve çoğu zaman olumsuz bir etki ürettiğini ortaya koymaktadır. Sosyal medyanın sunduğu görünürde sınırsız seçenek havuzu, ilk bakışta ilişki kurmayı kolaylaştıran bir imkân gibi algılsa da; pratikte kalıcı bağların kurulmasını zorlaştıran bir illüzyon alanı üretmektedir.

Katılımcılara göre dijital platformlar, ilişkilerin derinleşmesini teşvik etmekten ziyade, hızlı tüketilen ve kolayca vazgeçilebilen temas biçimlerini normalleştirmektedir. Tanışma süreçleri, karşılıklı tanıma ve sabır gerektiren bir etkileşim olmaktan çıkarak; görsel beğeni, ilk izlenim ve anlık tatmin üzerinden şekillenmektedir. Bu durum, bireylerin karşısındaki kişiyi bir insan olarak tanımak yerine, beklentilerine ne ölçüde uyduğunu hızlıca test ettiği yüzeysel bir ilişki pratiğini yaygınlaştırmaktadır.

Katılımcı değerlendirmeleri, dijital kültürün bağlanma, sadakat ve fedakârlık gibi evliliğin temelini oluşturan değerleri zayıflattığını göstermektedir. Sürekli daha iyi bir alternatifi var olduğu hissi, bireyleri mevcut ilişkilere yatırım yapmaktan alıkoymakta; en küçük uyumsuzlukta ilişkiden çekilme eğilimini güçlendirmektedir. Bu durum, evlilik gibi uzun vadeli bağlılık gerektiren bir kuruma yönelik sabır ve tahammül kapasitesini aşındırmaktadır. Sosyal medyada evliliğin temsil biçimi de katılımcılar tarafından eleştirilen bir diğer önemli boyuttur. Dijital mecralarda evlilik, çoğu zaman lüks, kusursuz ve olağanüstü deneyimlerle özdeşleştirilmekte; gerçek hayatın sıradanlığı, emek boyutu ve zorlukları görünmez hale gelmektedir. Bu idealize edilmiş sunumlar, gençlerde evliliğe dair gerçekçi olmayan beklentiler oluşturmakta; “en iyisi olmalı” düşüncesiyle birlikte yetersizlik ve başaramama kaygısını artırmaktadır.

Katılımcılara göre bu mükemmeliyetçi evlilik anlatısı, özellikle ekonomik ve sosyal imkânları sınırlı gençler üzerinde güçlü bir caydırıcı etki oluşturmaktadır. Evlilik, ulaşılması güç bir ideal haline gelmekte; bu ideali karşılayamayacağına inanan bireyler, evlilik kararını sürekli ertelemektedir. Böylece dijital kültür, evliliği cazip kılmak yerine, erişilmesi zor ve kaygı üreten bir hedefe dönüştürmektedir. Dolayısıyla katılımcıların görüşleri, dijital kültürün gençlerin bağlanma biçimlerini dönüştürdüğünü ve evlilik kararlarını dolaylı fakat güçlü biçimde etkilediğini ortaya koymaktadır. Sonsuz seçenek algısı, yüzeyselleşmiş ilişki pratikleri ve idealize edilmiş evlilik temsilleri; gençlerin gerçekçi bağlar kurmasını ve uzun vadeli sorumluluklara yönelmesini zorlaştırmaktadır. Evlilik ve aile politikalarının dijital kültürün ürettiği bu illüzyon alanını dikkate almadan etkili olamayacağı; bağlanma, sadakat ve emek kavramlarının dijital dünyada yeniden anlamlandırılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir.

2. EĞİTİM SİSTEMİ VE KARIYER PLANLAMASINA İLİŞKİN FAKTÖRLER

Türkiye’de son yirmi beş yıl içerisinde toplumsal yapının geçirdiği dönüşüm, bireylerin yaşam döngüsündeki kritik eşikleri ve yetişkinliğe geçiş süreçlerini köklü bir biçimde yeniden şekillendirmiştir. Bu dönüşümün en belirgin yansıması, aile kurma kararlarının biyolojik

olgunluktan ziyade akademik ve profesyonel yeterliliklere endeksli hale gelmesidir. Demografik veriler ve saha araştırmaları, eğitim süresinin yapısal olarak uzamasının ve kariyer odaklı yaşam biçiminin birincil toplumsal norm haline gelmesinin, evlilik yaşını biyolojik sınırların ötesine, sosyal bir inşa süreci olarak 30’lu yaşlara taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu durum, literatürde beliren yetişkinlik olarak tanımlanan ve ergenlik ile tam yetişkinlik arasında konumlanan yeni bir yaşam döneminin Türkiye’de kurumsallaştığını göstermektedir. Mevcut eğitim sistemi, gençleri hayata ve sorumluluk almaya hazırlamaktan ziyade, onları uzun süreli bir bağımlı öğrencilik statüsünde tutarak evliliği aşılması gereken bir bariyer veya kariyer yolculuğunda bir “fırsat maliyeti” olarak konumlandırmaktadır.

Eğitim süresindeki artışın (2011’de 7.3 yıl iken 2023’te 9.3 yıla çıkması), evlilik kararlarının daha ileri yaşlara ertelenmesinde belirleyici bir faktör olduğu görülmektedir (Gultekin & Özcanlı Baran, 2022). Eğitimde geçirilen sürenin her bir yılı, bireyin iş gücü piyasasına girişini ve dolayısıyla ekonomik bağımsızlığını kazanarak aile kurma sorumluluğunu üstlenebilmesini doğrudan geciktirmektedir.

Eğitim ve kariyer inşası, geleneksel toplum yapısında evlilik öncesi tamamlanması gereken bir hazırlık evresi olarak görülürken; günümüz Türkiye’sinde evlilik kararını doğrudan öteleyen, hatta çoğu zaman bu kararın önüne set çeken makro-yapısal bir bariyere dönüşmüştür. Çalıştay katılımcısı uzmanlar, eğitim süresinin kronik bir hal almasını ve kariyer hedeflerinin mutlaklaştırılmasını, gençlerin yetişkinlik rollerini üstlenmelerinin önündeki en büyük engel olarak tanımlamaktadır. Bu durum, bireyin biyolojik olgunluğu ile sosyoekonomik olgunluğu arasındaki makasın dramatik şekilde açılmasına neden olmaktadır.

2.1. Kronikleşen Öğrencilik ve Hayata Atılmanın Gecikmesi

Türkiye’deki eğitim sisteminin 4+4+4 yapısı ve her ilde üniversite açılmasıyla sonuçlanan yükseköğretimin kitleselleşmesi, gençlerin biyolojik olgunluk dönemlerini öğrenci statüsünde geçirmelerine neden olmaktadır. Bu durum, bireylerin yirmili yaşlarının büyük bir kısmını gelir üretmeyen, aile desteğine muhtaç ve toplumsal sorumluluklardan azade birer “uzatmalı öğrenci” olarak geçirmesiyle sonuçlanmaktadır.

Zorunlu eğitimin uzaması, gençlerin hayata atılmalarını doğal olmayan bir şekilde geciktirmektedir. Katılımcı görüşlerinde vurgulanan temel sorun, eğitim sürecinin sadece okulda tutma odaklı olması ve bireylere gerçek hayat becerileri (zanaat, finansal okuryazarlık, hane yönetimi) kazandırmada yetersiz kalmasıdır. Bir gencin üniversiteye başladığında 18-19, mezun olduğunda ise en az 23-24 yaşında olması, ardından gelen iş arama ve askerlik gibi

süreçlerle birleştğinde evlilik düşüncesi ancak 30’lu yaşların eşiğinde gündeme gelebilmektedir. Bu durum, önceki nesillerin 20’li yaşların başında ulaştığı ekonomik ve sosyal olgunluğa günümüz gençlerinin ancak 30’lu yaşlarda ulaşabilmesine yol açmakta ve bireylerde “geç kalmışlık” hissi oluşturmaktadır.

Eğitimin uzaması gençlerin üretkenliğe geçişini engellemektedir. Katılımcıların “para yok, iş yok, zanaat yok” şeklinde özetlediği durum, akademik eğitimin mesleki becerilerin yerini alması ancak mezuniyet sonrası istihdam garantisi sunmamasıyla ilgilidir. Üniversite diplomasına odaklanan ancak pratik hayattan kopuk olan bu nesil, bir evin idaresini veya bir eşin sorumluluğunu almaktan korkmakta; ekonomik güvenceyi evliliğe adım atmada bir ön şart olarak gördüğü için kararlarını sürekli ertelemektedir.

Saha uzmanları, zorunlu eğitimin uzatılması ve yükseköğretimin kitleselleşmesinin, bireyleri hayatın üretken alanlarından kopararak uzun süreli bir bağımlı öğrenci statüsüne hapsettiğini vurgulamaktadır. Katılımcılara göre 2000 sonrası kuşak, her bölgeye yayılan üniversite yapısı içerisinde 20’li yaşlarının sonuna kadar öğrenci kimliğiyle korunmakta, bu da onları para kazanma, zanaat edinme ve yuva kurma sorumluluğundan uzaklaştırmaktadır.

Bu durum literatürde Jeffrey Arnett’in “Beliren Yetişkinlik” kuramı ile birebir örtüşmektedir. Arnett, 18-29 yaş arasının artık tam bir yetişkinlik değil, bir keşif ve hazırlık evresi olduğunu savunmaktadır (Doğan & Cebioğlu, 2011). Ancak Türkiye bağlamında uzmanlar, bu dönemin bir sığınak haline geldiğini belirtmektedir. Birey, eğitim süreci boyunca ailesine bağımlı kalmakta, bu ekonomik ve psikolojik bağımlılık ise evliliğin gerektirdiği özerklik ve sorumluluk alma yetilerini köreltmektedir. Uzmanların “30 yaşına gelmiş ancak hala bir evin geçimini sağlama bilincinden yoksun” olarak tanımladığı kitle, psikososyal gelişimlerini tamamlamadan biyolojik yetişkinlik sınırlarını geçmektedir. Beliren yetişkinlik kuramı, modern toplumlarda 18-29 yaş aralığının bağımsız kimlik keşfi için kullanıldığını savunmaktadır. Tablo 2’de görüldüğü gibi Türkiye’de bu dönem, Batı toplumlarına kıyasla daha sancılı yaşanmaktadır; zira gençler ekonomik olarak ailelerine bağımlı kalırken sosyal olarak bağımsızlık arzulamaktadırlar.

Tablo 2. Beliren yetişkinlik kriterleri ve Türkiye’ye yansıması

Beliren Yetişkinlik Kriterleri	Türkiye’deki Yansıması	Evlilik Üzerindeki Etkisi
Kimlik Keşfi	Eğitim ve kariyer alanında seçenekleri deneme	Kalıcı bağılıklardan kaçınma
İstikrarsızlık	İş ve yaşam alanında sürekli değişim	Yuva kurma isteğinin azalması

Kendine Odaklılık	Bireysel hedefleri önceliklendirme	Fedakarlık gerektiren yapılara direnç
Arada Kalmışlık	Ne çocuk ne de tam yetişkin hissetme	Evliliği “ağır bir yük” olarak görme

Bu dönemdeki bireyler, romantik ilişkilerinde bağlılığı ertelemekte, evliliği ise hayatlarının çok daha ileri bir safhasında gerçekleştirecekleri bir “gelişimsel görev” olarak kurgulamaktadırlar. İlişkiler daha çok deneyim ve keşif odaklı hale gelmiş, kalıcı seçimler yapma yaşı istikrarlı bir şekilde ötelenmiştir.

2.2. Kariyer Odaklılık ve Aile Kurmanın Fırsat Maliyeti

Çalıştaya katılan uzmanlar, modern çalışma yaşamının ve kariyer basamaklarının aile kurma süreçleriyle çatışan bir yapıda kurgulandığına dikkat çekmektedir. Kariyer, gençlerin zihninde evliliğin bir tamamlayıcısı değil, çoğu zaman mutlak bir alternatifi veya ön şartı olarak konumlandırılmaktadır. Özellikle kadın katılımcıların vurguladığı “kendi ayakları üzerinde durma” ve “erkek eline bakmama” telkinleri, kariyerin bir yaşam sigortası veya evlilikteki sorunlara karşı bir “kaçış rampası” olarak kodlanmasına yol açmaktadır.

Gary Becker’in Beşeri Sermaye Teorisi çerçevesinde, eğitim ve kariyer yatırımı yapan birey için evlilik ve çocuk sahibi olmanın “fırsat maliyeti” artmaktadır (Bilen & Yumuşak, 2008). Uzman görüşleri, özellikle kadınların profesyonel gelişim ve ekonomik güvenceyi, evliliğin getireceği potansiyel risklere (boşanma, ekonomik bağımlılık vb.) karşı bir kalkan olarak gördüklerini doğrulamaktadır. Literatürdeki İş-Aile Çatışması Kuramı, bireylerin kariyer hedefleri ile ailevi sorumluluklar arasında kaldıklarında, başarı odaklı modern değerler gereği kariyeri önceliklediklerini savunmaktadır (Akgül, 2024). Kariyerin “sonu gelmeyen bir merdiven” olarak kurgulanması, evlilik kararının sürekli bir sonraki akademik veya profesyonel başarıya (yüksek lisans, terfi, doktora) endekslenerek belirsiz bir süreye ertelenmesi sonucunu doğurmaktadır.

Kariyer basamaklarını tırmanma çabası, modern gençlik zihninde evliliğin bir tamamlayıcısı değil, çoğu zaman bir alternatifi olarak konumlanmaktadır. Bu durum özellikle kadınlar için çok daha belirgin bir çatışma alanıdır. Kariyer hedefleri ile çocuk sahibi olma süreçleri arasındaki dengeyi kurma çabası, gençlerin çocuk sayısı veya çocuk sahibi olma yaşı konusundaki kararlarını doğrudan etkilemektedir.

Eğitimli ve ekonomik bağımsızlığını kazanan kadınların artması, geleneksel aile yapısını dönüştürmektedir. Saha bulguları, annelerin kızlarına kendi ayaklarının üzerinde durması

yönünde yoğun bir şekilde telkinde bulunduklarını göstermektedir. Bu telkin, kadının elinde ekonomik güvence ve kariyer olduğu anda, evliliği mutlak bir sığınak olarak görmemesine ve en ufak bir uyumsuzlukta evliliği sonlandırmaya daha hazır olmasına yol açmaktadır. Kariyer, bu bağlamda bir kaçış rampası veya güvenlik mekanizması olarak kodlanmaktadır.

Modernleşen dünyada çocuk, artık aileye ekonomik katkı sağlayan bir unsur olmaktan çıkmış; tam tersine yetiştirilmesi büyük maliyetler ve zaman yatırımı gerektiren bir yük haline gelmiştir. Eğitimli aileler, çocuklarına nitelikli bir yaşam sunma kaygısıyla çocuk sayısını kısıtlamaktadırlar. Veriler, üniversite ve lisansüstü eğitim almış bireylerde tek çocuk sahibi olma oranının (%39), okuma yazma bilmeyenlere göre katbekat yüksek olduğunu göstermektedir. Tablo 3 eğitim düzeyi ile aile yapısı arasındaki ters orantıyı özetlemektedir (Alan, 2025).

Tablo 3. Eğitim düzeyi ile çocuk sahibi olma isteği arasındaki ilişki

Eğitim Seviyesi	Tek Çocuk Sahibi Olma	4+ Çocuk Sahibi Olma
Düşük Eğitim / Bitirmemiş	%5	%64
Üniversite / Lisansüstü	%39	%5

2.3. Eğitim Müfredatının Yaşam Becerileri Üzerindeki Aşındırıcı Etkisi

Katılımcılar, mevcut eğitim sisteminin bireyi sadece akademik bir nesne veya sınav odaklı bir performans öznesi olarak yetiştirdiğini, ancak bir yuva kurmak ve sürdürmek için gereken temel sosyal becerileri kazandırmada yetersiz kaldığını savunmaktadır. Uzmanlara göre gençler, 5. sınıftan itibaren yoğun bir stres ve akademik rekabet içinde büyütülmekte, ancak yaz tatillerinde bile hayata dair (çıraklık, sosyal sorumluluk, ev işleri vb.) bir beceri geliştirememektedirler. Sosyolojik açıdan bu durum, “işlevsel olmayan eğitim” tartışmalarıyla ilişkilidir. Eğitim sistemleri teknik bilgi yüklemesi yaparken; çatışma çözme, empati, ev idaresi ve eş sorumluluğu gibi işlevsel becerileri ihmal etmektedir. Uzmanlar, bu durumun gençlerde sorumluluktan kaçma veya baş edememe korkusu oluşturduğunu belirtmektedir. Akademik olarak çok başarılı olan bir bireyin, ikili ilişkideki krizleri yönetememesi veya ev içindeki gündelik sorumluluklar altında ezilmesi, evliliğin başarısızlık riski yüksek bir alan olarak algılanmasına ve dolayısıyla ertelenmesine neden olmaktadır.

Mevcut eğitim sistemi, bireyleri sadece akademik başarı ve sınav rekabeti üzerinden değerlendirmekte, aile kurmak ve toplumda sorumlu bir yetişkin olmak için gereken becerileri kazandırmada yetersiz kalmaktadır. Katılımcılar, eğitim sisteminin sadece bekâr öğrenci

ürettiğini, bu neslin bir evin idaresini üstlenmekten veya eşler arası çatışmaları yönetmekten korktuğunu vurgulamaktadır.

Gençlerin tüm enerjilerini sınavlara (LGS, YKS, KPSS, ALES) harcamaları, onların sosyal ve duygusal gelişimlerini ikincil plana itmektedir. Sorumluluk bilinci gelişmemiş, sadece başarıya odaklanmış bireyler, evliliğin getirdiği paylaşım ve fedakârlık gerektiren süreci bir engel olarak algılamaktadırlar. Okul ve aile arasındaki işbirliğinin sadece akademik başarı üzerinden kurulması, çocuğun karakter gelişimini ve toplumsal rollerini ihmal etmektedir.

Literatürdeki ve katılımcı görüşlerindeki en çarpıcı önerilerden biri, üniversitelerde evlilik ve aile yaşamı derslerinin zorunlu hale getirilmesidir. Akademik başarı gösteremeyecek veya mesleki eğitime yönelmek isteyen çocuklara, yaşam becerileri ve mesleki formasyon kazandıracak alternatif sistemlerin kurulması bir gereklilik olarak sunulmaktadır. Mevcut durumda eğitim sistemi, bireyi hayatın gerçeklerinden koparıp steril bir öğrencilik fanusuna hapsetmektedir.

2.4. Akademik Yapının Esneklikten Uzaklığı ve Yalnızlaşan Nitelikli Nüfus

Çalıştayda dile getirilen bir diğer çarpıcı husus, nitelikli ve eğitilmiş kesimin evlilik yaşının en çok saptığı grup olmasıdır. Uzmanlar, yüksek lisans ve doktora gibi süreçlerin evlilikle eş zamanlı yürütülmesini destekleyen kurumsal mekanizmaların yokluğuna dikkat çekmektedir. Gençlerin “ya eğitim ya evlilik” gibi ikili bir tercihe zorlanması, eğitimin evlenmemek için meşru bir mazeret veya bir sığınak olarak kullanılmasına yol açmaktadır.

Literatürde yükseköğretimin evlilik yaşını ötelemesi “Eğitsel Gradyan” etkisi olarak tanımlanmaktadır (Matysiak vd., 2014). Uzmanlar, üniversite öğrencilerinin mezun olana kadar işsiz ve bekâr kalmak zorunda hissettirildikleri bir sistemin, demografik risklere yol açtığını savunmaktadır. Batı literatüründe tartışılan ve katılımcılar tarafından da önerilen eğitime esnek ara verme hakları, evli öğrenci statüsü veya üniversitelerde evlilik/aile okulları gibi modellerin eksikliği, eğitilmiş nüfusun aile kurma sürecinden çekilmesine neden olmaktadır (Perelli-Harris vd., 2010). Bu durum, toplumun entelektüel sermayesinin bir sonraki nesle aktarılmasını engelleyen yapısal bir krizdir.

Yüksek lisans ve doktora gibi akademik süreçlerin evlilikle eş zamanlı yürütülmesi, Türkiye’deki burs ve istihdam koşulları nedeniyle oldukça zordur. Nitelikli ve eğitilmiş nüfus, eğitimi evlenmemek için bir mazeret veya sığınak olarak kullanabilmektedir. Akademik hayatın bitmek bilmeyen sınavları ve tez süreçleri, evliliği imkânsızlaştıran birer faktör haline dönüşmektedir.

Katılımcılar, eğitim sisteminin katı yapısını eleştirerek öğrencilere eğitime ve kariyere sınırsız ara verme hakkı verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Çocuk sahibi olmaya veya evlenmeye karar veren bir bireyin eğitimini dondurabilmesi ve bu durumun kariyerinde bir kayıp olarak görülmemesi gerekmektedir. Mevcut sistemde mezun olana kadar bekâr ve işsiz kalma zorunluluğu, toplumsal bir hata olarak nitelendirilmektedir.

Türkiye'deki katı eğitim yapısı ile İskandinav ülkelerindeki esnek modeller arasındaki fark, evlilik ve eğitim dengesi açısından öğreticidir. İsveç örneğinde gençler, eğitim hayatları devam ederken evlenebilmekte ve çocuk sahibi olabilmektedirler; çünkü sistem buna yönelik güçlü bir sosyal destek ve esneklik sunmaktadır.

Tablo 4. Evlilik ve eğitim dengesiyle ilgili Türkiye İsveç mukayesesi

Karşılaştırma Kriteri	Türkiye Modeli	İsveç Modeli
Öğrenci Evliliği Algısı	Bariyer ve gecikme sebebi	Doğal bir süreç ve desteklenen durum
Maddi Destek	Aileye bağımlılık yüksek	Evrensel öğrenci hibeleri (haftalık 77 EUR) ¹⁸
Eğitim Esnekliği	Katı devam zorunluluğu	“Öğrenci ebeveyn” hakları ve esnek süreler
Kariyer ve Aile Dengesi	Çatışan süreçler	Parental Insurance sistemi (480 gün izin) ²⁰

İsveç'te çocukların lise sonrası hızlıca bağımsızlaşıp aile kurabilmeleri, devletin sağladığı barınma ve finansal desteklerle mümkün olmaktadır. Türkiye'de ise eğitim sistemi bireyi daha uzun süre aileye bağımlı kılarak bağımsız bir yetişkin kimliği geliştirmesini zorlaştırmaktadır (Acar, 2022).

Eğitimin evlilik önünde bir engel haline gelmesi, sadece bireysel mutlulukları değil, toplumsal yapının sürdürülebilirliğini de tehdit etmektedir. Nitelikli nüfusun evlilik yaşının 30'lu yaşların ortasına kayması, fertilité oranlarının düşmesine ve demografik bir krizin kapılarını aralamaktadır. Yapılan araştırmalar ve saha bulguları, eğitim sistemi ile aile kurma süreci arasındaki makasın giderek açıldığını kanıtlamaktadır. Eğitim süresinin uzaması, gençlerin hayata atılmasını geciktiren ve onları kronik bir bağımlı öğrencilik statüsünde tutan yapısal bir sorun haline gelmiştir. Kariyer, evliliğin bir tamamlayıcısı değil, alternatifi olarak konumlanmaktadır.

3. SOSYOEKONOMİK BASKILAR, TÜKETİM DİNAMİKLERİ VE AİLE KURMANIN MALİYETLEŞMESİ

Türkiye’de evlilik ve aile kurma süreçleri, son yıllarda yalnızca bireysel tercihler ya da kültürel yönelimler üzerinden açıklanamayacak ölçüde, geniş bir sosyoekonomik çerçeve içinde şekillenmektedir. Artan yaşam maliyetleri, konut ve kira fiyatlarının yükselmesi, düğün ve ev kurma masraflarındaki hızlı artış ile iş gücü piyasasında derinleşen güvencesizlik; gençlerin evlilik kararlarını doğrudan etkileyen yapısal faktörler haline gelmiştir. Bu koşullar altında evlilik, giderek duygusal bir birliktelikten ziyade, yüksek başlangıç maliyetleri ve uzun vadeli ekonomik taahhütler gerektiren bir yaşam projesi olarak algılanmaktadır.

Katılımcı değerlendirmeleri, ekonomik faktörlerin yalnızca gelir yetersizliği bağlamında değil; yükselen tüketim standartları, toplumsal beklentiler ve idealize edilen yaşam tarzlarıyla birlikte işlediğini göstermektedir. Eğitim düzeyinin yükselmesi ve kentli yaşam pratiklerinin yaygınlaşması, evliliği maddi ve sembolik açıdan daha yüksek bir eşik haline getirmekte; bu durum refah düzeyi arttıkça evliliğin ertelenmesi gibi paradoksal sonuçlar üretmektedir. Böylece ekonomi, yalnızca nesnel bir kaynak sorunu olmaktan çıkmakta; beklentiler, statü kaygıları ve eksik başlama korkusuyla beslenen psikolojik bir bariyere dönüşmektedir.

Bu çerçevede konut ve kira fiyatlarındaki artış, düğün ve mehir gibi törensel yüklerin metalaşması ve sosyal medyanın lüks tüketimi normalleştiren etkisi, evliliğin maliyetini daha görünür ve ağır hale getirmektedir. Geleneksel mahalle ve akrabalık dayanışmasının zayıflamasıyla birlikte, evlilik sürecinde paylaşılabilen maddi ve manevi yükler bireylerin omuzlarına bırakılmaktadır. Bu durum, evlenmeyi geciktiren ya da alternatif arayışları (örneğin yurt dışından eş seçme eğilimi) güçlendiren yeni evlilik stratejilerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Öte yandan iş gücü piyasasında artan güvencesizlik, geçici istihdam biçimleri ve genç işsizliği; aile kurmayı geleceğe dönük yüksek riskli bir karar haline getirmektedir. Konut sahibi olma ihtimalinin zayıflaması, uzun vadeli borçlanma korkusu ve gelir istikrarsızlığı; evliliği ve ebeveynliği ertelenen hedefler arasına itmektedir. Devlet tarafından sunulan evlilik kredileri ve maddi teşvikler ise önemli olmakla birlikte, bu çok katmanlı yapısal sorunlar karşısında sınırlı bir etki üretmektedir.

Bu bölümde ele alınan alt başlıklar; ekonomik zorluklar ve refah paradoksu, konut ve düğün maliyetlerinin evlilik üzerindeki etkileri, tüketim kültürünün mehir ve tören beklentilerini dönüştürmesi, istihdam güvencesizliği ve mevcut teşvik politikalarına yönelik eleştiriler

üzerinden, evliliğin neden giderek zor, riskli ve ertelenebilir bir karar haline geldiğini bütüncül bir çerçevede tartışmayı amaçlamaktadır. Bu analiz, sonraki bölümlerde sunulacak çözüm önerileri için gerekli olan sosyoekonomik arka planı ortaya koymaktadır.

3.1. Artan Ev Kurma ve Düğün Maliyetleri Bağlamında Ekonomik Baskılar ve Refah Paradoksu

Katılımcı görüşleri ve güncel sosyoekonomik veriler birlikte değerlendirildiğinde, evlenmeme ya da evliliği erteleme olgusunun tek boyutlu bir yoksulluk meselesi olarak ele alınamayacağı açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde öne çıkan temel bulgu, evlilik kararının iki yönlü bir ekonomik sıkışma içinde şekillendiğidir. Bir yanda artan geçim giderleri, konut ve kira fiyatları ile ev kurma ve düğün maliyetleri gibi nesnel ekonomik bariyerler yer alırken; diğer yanda refah, eğitim ve kentli yaşam pratikleriyle güçlenen yaşam standardını koruma ve konfor kaybından kaçınma motivasyonu belirleyici olmaktadır. Bu ikili yapı, evliliği bazı kesimler için maddi olarak ulaşılamaz bir hedefe, bazı kesimler için ise mevcut yaşam tarzını tehdit eden maliyetli bir tercih alanına dönüştürmektedir.

Bu çerçevede “refah paradoksu” kavramı, evlilik davranışlarını anlamada merkezi bir analitik araç sunmaktadır. Ekonomik koşullar kötüleştikçe evliliğin ertelenmesi beklenen bir sonuçken, belirli bir refah ve eğitim düzeyine ulaşıldığında da evliliğin benzer biçimde ertelenmesi dikkat çekicidir. Güncel literatürde bu durum; bireyselleşme, yaşam seyri kuramları ve beliren yetişkinlik yaklaşımlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Eğitim süresinin uzaması, işgücü piyasasına geç giriş, kariyer yollarının istikrarsızlaşması ve kentte yalnız yaşamının normalleşmesi; evliliği erken yetişkinlikte gerçekleşmesi beklenen doğal bir eşik olmaktan çıkarmakta, belirsiz bir geleceğe ötelenen yüksek riskli bir karara dönüştürmektedir. Böylece evlilik, biyografik akış içinde kendiliğinden gerçekleşen bir geçiş olmaktan ziyade, uzun süre planlanan ve ekonomik yeterlilikle koşullanan bir proje halini almaktadır (Eralp & Gökmen, 2020).

Sahadan elde edilen veriler ve katılımcıların ifadeleri, evlilik sürecinin artık yalnızca basit bir ekonomik yetersizlik (para yokluğu) ekseninde değil, hedeflenen yaşam kalitesini tesis edecek finansal sermayenin eksikliği noktasında düğümlendiğini göstermektedir. Burada belirleyici olan unsur mutlak yoksulluktan ziyade, bireysel beklentiler ile mevcut imkânlar arasındaki derin uçurumdur. Gençler için asıl mesele, biyolojik hayatıyeti sürdürmek değil; toplumsal olarak makul ve itibarlı görülen hayat standartlarına erişebilmektir. Uygun konut seçimi, sosyal çevreyle uyumlu düğün ritüelleri ve gelecekteki çocuk için ideal yaşam çevresi gibi unsurlar,

evliliği salt bir birliktelik olmaktan çıkarıp önceden inşa edilmesi gereken bir yaşam tasarımı haline getirmektedir. Bu bağlamda ekonomik baskı, basit bir gelir azlığı değil; hayata geride başlama ve statü kaybı yaşama kaygısı olarak deneyimlenmektedir. Nihayetinde evlilik kararı; maddi kaynakların ötesinde statü, itibar ve sosyal kıyaslamaların yönettiği stratejik bir eşiğe dönüşmektedir.

Artan ev kurma ve düğün maliyetleri, bu baskıyı somutlaştıran en görünür unsurlar arasındadır. Son yıllarda evlilik, yalnızca iki kişinin birlikteliği değil; evin kurulması, törenin yapılması ve bu sürecin sosyal çevreye sunulması gereken çok aşamalı bir organizasyon olarak algılanmaktadır. Evlilik; ev eşyalarının temini, düğün salonu, organizasyon, kıyafet, fotoğraf-video çekimi, çeyiz, takı ve balayı gibi kalemlerle birlikte yüksek başlangıç maliyetleri gerektiren bir kurulum sürecine dönüşmüştür. Bu durum, evliliği romantik ve duygusal bir birliktelikten ziyade, ciddi bir finansal planlama gerektiren yatırım projesi olarak konumlandırmaktadır.

Güncel veriler, evlilik sürecindeki maliyet baskısının özellikle metropol ölçeğinde hızla derinleştiğini göstermektedir. İstanbul’da 2024 yılı itibarıyla sıfırdan ev kurup salon düğünü yapmanın maliyeti bir önceki yıla göre %69,4 artarak yaklaşık 590 bin TL’ye, kır düğünü tercihinde ise %62,6 artışla 754 bin TL’ye ulaşmıştır; bu tutarlara kına, nişan, takılar ve balayı dâhil değildir. Aynı dönemde düğün salonu kiralari %106,8 artışla ortalama 70 bin TL’ye çıkmış, kır düğünü alanları 235 bin TL’ye ulaşmıştır. Mobilya ve beyaz eşya giderlerindeki yaklaşık %70’lik artış, çeyiz harcamalarının 170 bin TL’yi aşması ve kiralık ev tutma maliyetinin 96 bin TL’ye yükselmesi, evliliğin başlangıç aşamasındaki ekonomik yükü daha da ağırlaştırmaktadır. Bu tablo, yalnızca genel enflasyonun değil; düğün ve evlilikle ilişkili hizmetlerin giderek piyasa mantığıyla örgütlenmesinin de maliyetleri yukarı çektiğini, evliliğin başlangıcını birçok genç için zorlayıcı ve erişilmesi güç bir sürece dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır (İPA, 2025).

Öte yandan konut ve düğün maliyetlerinin yükselmesi, işgücü piyasasındaki güvencesizlikle birleştiğinde evlilik kararını daha da riskli hale getirmektedir. Ücretlerin yaşam maliyetleri karşısında erimesi, geçici ve güvencesiz istihdam biçimlerinin yaygınlaşması ve uzun vadeli borçlanma korkusu; evlilik ve çocuk sahibi olma gibi uzun vadeli taahhütleri zorlaştırmaktadır. Bu noktada literatürde öne çıkan “belirsizlik altında karar verme” yaklaşımıyla uyumlu biçimde, gençler evliliği geri dönüşü zor, yüksek sorumluluk ve mali yük içeren bir adım olarak değerlendirmektedir (Johnson & Busemeyer, 2010).

Katılımcı değerlendirmeleri, evlenmemenin ya da evliliği ertelemenin arkasında ikili bir sıkışma bulunduğunu düşündürmektedir. Bir tarafta konut, düğün, ev kurma ve geçim maliyetleri gibi nesnel ekonomik kısıtlar evliliğe giriş eşiğini yükseltmektedir. Diğer tarafta ise eğitim ve görece refahla birlikte artan beklenti düzeyi, evliliği “ya tam ve ideal şartlarda ya da hiç” mantığına hapsedmektedir. Bu ikili yapı, evliliğin “şimdilik mümkün değil” ya da “mümkün ama istenen hayatı bozuyor” ikilemi içinde sürekli ertelenmesine yol açmaktadır. Sonuç olarak evlilik yaşının yükselmesi, uzun süreli flört ve nişanlılık dönemleri, birlikte yaşama eğilimleri ve tek kişilik hanelerin artışı gibi sosyo-demografik sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda evlilik kararını belirleyen ekonomik etkenlerin, yalnızca gelir düzeyiyle sınırlı olmadığı; beklenti rejimi, belirsizlik algısı ve fırsat maliyetiyle birlikte işlediği görülmektedir. Dolayısıyla politika ve müdahale tartışmalarında yalnızca maddi teşviklerin artırılması yeterli görünmemektedir. Konuta erişimi kolaylaştıran yapısal düzenlemeler, istihdam güvencesini güçlendiren politikalar ve evlilik üzerindeki yüksek başlangıç ve düğün maliyetlerini azaltacak müdahaleler; aynı zamanda evliliği “mükemmel standart” baskısından arındıran kültürel ve toplumsal dönüşümlerle birlikte ele alınmadıkça, refah paradoksunun ürettiği bu erteleme döngüsünün kırılması güç görünmektedir.

3.2. Konut ve Kira Fiyatlarının Yükselmesi: Ev Kurmanın Mekânsal Maliyeti

Evlilik kararı sadece törensel bir maliyet değil, aynı zamanda mekânsal bir yerleşim sorunudur. Türkiye'deki konut piyasasındaki arz-talep dengesizliği ve kira artışları, yeni evlenecek çiftler için aşılabilir bir duvar oluşturmaktadır. İstanbul'da yeni bir hayat kurmanın ön maliyeti (kira, depozito ve emlak komisyonu dahil) 2024 yılında 96 bin TL'yi aşmıştır. Bu, bir genç çiftin evine adım atmadan önce en az 100 bin TL nakit paraya ihtiyaç duyduğu anlamına gelmektedir. Kira bedellerinin hanehalkı gelirinin %50'sinden fazlasını yutması, evliliklerin sürdürülebilirliğini de tehlikeye atmaktadır (İPA, 2025). Nitekim birçok çift, bu maliyetler nedeniyle nikâh törenlerini ertelemekte veya daha küçük, standart dışı konutlara yönelmektedir.

Katılımcılar evliliğin önündeki en belirgin yapısal engellerden birinin konuta erişimin maliyeti olduğunu vurgulamaktadır. Günümüzde evlilik kararı, yalnızca törensel ve kültürel bir geçiş değil; aynı zamanda yüksek başlangıç sermayesi gerektiren bir yerleşim ve barınma problemi olarak algılanmaktadır. Konut fiyatlarındaki hızlı artış ve kira bedellerinin hane gelirlerine oranla yükselmesi, yeni evlenecek çiftler için ev kurmayı zorlaştıran temel faktörlerden biri haline gelmiştir.

Modern toplumlarda evlilik, bağımsız bir hane kurma beklentisiyle birlikte düşünülmektedir. Türkiye bağlamında da evlilik, ebeveyn evinden ayrılma ve ayrı bir yaşam alanı oluşturma ile özdeşleşmektedir. Ancak yüksek kira bedelleri, depozito ve emlak komisyonu gibi başlangıç maliyetleri, evlilik öncesi aşamada ciddi bir finansal eşik oluşturmaktadır. Bu durum, evliliğin yalnızca “iki kişinin bir araya gelmesi” değil, aynı zamanda yüksek maliyetli bir mekânsal yatırım olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır.

Konut maliyetlerine ilişkin bu baskı, kentleşme biçimleriyle de yakından ilişkilidir. Geleneksel mahalle yapılarında evlilik süreci, mekânsal ve maddi açıdan yerel dayanışma ağlarıyla desteklenirken; günümüzde site ve toplu konut temelli yerleşim modelleri bu destek mekanizmalarını büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Böylece evlilik, paylaşılmış sosyal sermaye yerine, bireysel borçlanma ve piyasa ilişkileri üzerinden kurulmak zorunda kalan bir yaşam adımı haline gelmiştir. Bu dönüşüm, evliliğin ekonomik risk algısını belirgin biçimde yükseltmektedir.

3.3. Yurt Dışından Eş Seçme Eğiliminin Artışı: Ekonomik ve Kültürel Bir Alternatif Arayışı

Katılımcılar son yıllarda yurt dışından eş seçme eğiliminin artmasına dikkat çekmiştir. Bu eğilim, yalnızca bireysel tercih ya da kültürel etkileşimle açıklanamayacak; evlilik piyasasındaki ekonomik ve toplumsal baskılarla birlikte değerlendirilmesi gereken yapısal bir yönelime işaret etmektedir. Literatür, evlilik piyasasının ekonomik koşullara duyarlı olduğunu ve yerel evlilik pratiklerinin maliyetlendikçe alternatif modellerin ortaya çıktığını göstermektedir. Türkiye’de düğün, mehir, altın ve ev kurma beklentilerinin giderek artması; evliliği özellikle erkekler açısından yüksek maliyetli bir yük haline getirmiştir. Bu bağlamda yurt dışından yapılan evlilikler, daha düşük tören beklentileri, sade ev kurma pratikleri ve daha az gösterişçi tüketim normları nedeniyle ekonomik olarak daha erişilebilir bir seçenek olarak algılanmaktadır.

Türkiye’deki iç evlilik maliyetlerinin ve beklentilerinin yükselmesi, demografik verilerde ilginç bir sapmaya yol açmaktadır: Yabancı gelin sayısındaki artış. 2024 yılı verilerine göre, Türkiye’de gerçekleşen evliliklerde yabancı damat sayısı 5 bin 923 iken, yabancı gelinlerin sayısı 29 bin 115 olmuştur (TÜİK, 2025b). Toplam gelinlerin %5,1’ini yabancı kadınların oluşturması, sadece bireysel aşk hikayeleriyle değil, aynı zamanda sistemik bir "maliyet ve beklenti" analiziyle açıklanabilir.

Tablo 5. Yabancı gelinlerin uyuğua göre dağılımı (2024)

Uruk	Oran (%)
Surieli Gelinler	%12,1
Özbek Gelinler	%12,1
Faslı Gelinler	%8,3
Azerbaicanlı Gelinler	%7,5

Özbekistan, Fas ve Azerbaycan gibi ölkelerden gelen gelinlerin, yerel düğün piyasasının yarattığı gösterişçi tüketim baskısından uzak bir alternatif sunduğu düşünülmektedir. Öte yandan, Suriyeli gelinlerin oranı, Türkiye'deki göç dalgası ve mülteci nüfusun toplumsal entegrasyonu ile doğrudan ilişkilidir. Yabancı damatlar arasında ise Suriyelilerin (%20,6) ardından Almanların (%19,5) gelmesi, gurbetçi nüfusun ve turizm bölgelerindeki etkileşimin bir sonucudur (TÜİK, 2025b). Ancak yabancı gelinlerin sayısının damatların beş katı olması, evlilik piyasasındaki ekonomik bariyerlerin erkek tarafı üzerindeki baskısının bir yansıması olarak okunabilir.

Yurt dışından eş seçme eğilimi, bu yönüyle bireysel bir kaçıştan ziyade, yerel evlilik normlarının yarattığı maliyet baskısına karşı gelişen rasyonel bir uyum stratejisi olarak okunabilir. Bu durum, evlilik tercihlerinin romantik motivasyonların yanı sıra ekonomik hesaplar üzerinden de şekillendiğini göstermektedir. Aynı zamanda bu eğilim, evlilik piyasasında cinsiyetler arası maliyet ve beklenti dengesizliğinin yarattığı gerilimi de görünür kılmaktadır. Bu yönelimin artması, uzun vadede demografik yapı, kültürel uyum ve aile içi ilişkiler açısından yeni tartışma alanları üretme potansiyeline sahiptir. Ancak rapor bağlamında esas dikkat çekilen nokta, yurt dışı evliliklerinin bir sebep değil; yüksek maliyetli yerel evlilik düzeninin bir sonucu olarak ortaya çıkmasıdır.

3.3. Tüketim Kültürünün Evlilik Algısını Dönüştürmesi ve Mehirin Metalaşması

Katılımcıların görüşleri, evliliğin ekonomik olarak zorlaşmasında yalnızca gelir yetersizliğinin değil, tüketim kültürünün ürettiği yeni beklenti rejiminin de belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal medya platformlarında sürekli dolaşıma sokulan lüks düğünler, gösterişli evlilik teklifleri ve abartılı mehir örneklerinin, gençlerin zihin dünyasında normal ve olması gereken standartlar haline geldiği vurgulanmaktadır. Bu durum, evliliğin manevi ve ahlaki boyutunun geri plana itilmesine; maddi göstergelerin ise ilişkinin merkezine yerleşmesine yol açmaktadır. Katılımcı değerlendirmelerine göre, evlilik artık iki kişinin ortak bir hayat kurma iradesinden çok, karşılanması gereken ekonomik talepler üzerinden tartışılan bir sürece dönüşmektedir.

Bu dönüşümün en çarpıcı yansımalarından biri, mehir kavramında yaşanan anlam kaymasıdır. Katılımcılar, mehirin geleneksel ve dini bağlamda kadının ekonomik güvenliğini gözetken sembolik bir uygulama iken; günümüzde tüketim kültürünün etkisiyle statü göstergesine ve pazarlık unsuruna dönüştüğünü ifade etmektedir. Sosyal medyada dolaşan abartılı mehir örnekleri, mehirin asli amacından koparak maddi güç gösterisine indirgenmesine neden olmakta; bu durum evliliğin manevi zemininin zayıflamasına yol açmaktadır.

Katılımcı görüşleri, bu sürecin özellikle genç erkekler üzerinde caydırıcı bir etki yarattığını göstermektedir. Mevcut gelir düzeyleri ve yaşam maliyetleri dikkate alındığında, sosyal medyada idealize edilen evlilik tablolarının büyük bir kısmı ulaşılabilir değildir. Buna rağmen bu tabloların sürekli yeniden üretilmesi, gençler açısından ideal evlilik ile mümkün evlilik arasındaki mesafeyi açmakta; bu mesafe evliliğin ertelenmesine veya tamamen gündem dışına itilmesine zemin hazırlamaktadır. Böylece tüketim kültürü, evliliği yalnızca pahalı hale getirmekle kalmamakta, aynı zamanda psikolojik olarak da erişilmez bir hedefe dönüştürmektedir.

Katılımcılar ayrıca, evliliğin aşırı romantize edilmesinin ve maddi unsurlarla mobilize edilmesinin, karşılıklı beklentilerin sağlıklı biçimde konuşulmasını zorlaştırdığına dikkat çekmektedir. Evlilik, birlikte emek vererek büyüyen bir süreç olarak değil; baştan eksiksiz ve sorunsuz olması gereken bir ürün gibi sunulmaktadır. Bu yaklaşım, evlilik öncesinde yüksek ekonomik baskılar üretirken; evlilik sonrasında ise hayal kırıklıkları ve tatminsizlikler üzerinden ilişkinin kırılganlaşmasına neden olabilmektedir.

3.4. İstihdam Güvencesizliği, Kariyer Baskısı ve Aile Kurmanın Ertelenmesi

Katılımcıların değerlendirmeleri, evliliğin ertelenmesinde belirleyici olan sosyoekonomik faktörlerden birinin iş gücü piyasasındaki yapısal güvencesizlik olduğunu ortaya koymaktadır. Günümüzde gençler için istihdam, yalnızca bir gelir kaynağı değil; kimlik, statü ve gelecek tasavvurunun temel belirleyicisi haline gelmiştir. Ancak iş gücü piyasasında artan rekabet, yaygınlaşan geçici ve güvencesiz çalışma biçimleri ile uzun süreli işsizlik riski, gençlerin uzun vadeli yaşam planları yapmasını zorlaştırmaktadır. Bu koşullar altında aile kurma, güvenli bir gelecek vaadi sunmaktan ziyade, belirsizlik içinde alınması gereken yüksek riskli bir karar olarak algılanmaktadır.

Katılımcı görüşleri, kariyer sahibi olma zorunluluğunun evlilik kararını doğrudan etkilediğine işaret etmektedir. Eğitim süresinin uzaması ve nitelikli işlere erişimin zorlaşması, gençlerin iş hayatına geçişini geciktirmekte; bu gecikme, evlilik ve ebeveynlik gibi sorumlulukların ileri

yaşlara ötelenmesine yol açmaktadır. Katılımcılara göre gençler, istikrarlı bir gelir elde etmeden ve mesleki konumlarını güvence altına almadan aile kurmayı rasyonel bir seçenek olarak görmemektedir. Bu durum, evliliği doğal bir yaşam evresi olmaktan çıkararak, ancak kariyer tamamlandıktan sonra gündeme alınan bir hedefe dönüştürmektedir.

İş gücü piyasasındaki güvencesizlik, yalnızca işsiz kalma korkusuyla sınırlı değildir. Katılımcılar, çalışan gençlerin önemli bir kısmının da gelir düzeylerinin yaşam maliyetleri karşısında yetersiz kaldığını vurgulamaktadır. Çalışan yoksulluk olgusu, düzenli bir işe sahip olmanın dahi aile kurma motivasyonunu artırmadığını göstermektedir. Kira, ulaşım ve temel ihtiyaçlara ayrılan yüksek pay, gençlerin evlilik ve çocuk planlarını ekonomik olarak sürdürülemez görmelerine neden olmaktadır. Böylece istihdam, aile kurmayı kolaylaştıran bir güvence unsuru olmaktan çıkmakta; sınırlı bir hayatta kalma aracına indirgenmektedir.

Katılımcı değerlendirmeleri, makroekonomik politikaların da bu süreçte belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Vergi politikaları, konut piyasasına ilişkin düzenlemeler ve sosyal politika araçlarının yetersizliği, gençlerin ev sahibi olma ihtimalini zayıflatmakta; bu durum doğrudan aile kurma motivasyonunu kırmaktadır. Ev sahibi olmanın giderek ulaşılamaz bir hedef haline gelmesi, evliliği kalıcı ve güvenli bir yaşam alanı kurma aracı olmaktan uzaklaştırmaktadır. Katılımcılar, yalnızca kredi ve geçici teşviklerle bu sorunun çözülemeyeceğini; kira ve konut fiyatlarına yönelik yapısal müdahalelerin zorunlu olduğunu vurgulamaktadır.

Bu çerçevede iş gücü piyasasındaki güvencesizlik, evliliğin ertelenmesinde tek başına bir neden olmaktan ziyade, diğer sosyoekonomik baskılarla birlikte işleyen bir çarpan etkisi yaratmaktadır. Konut ve düşük maliyetleri, tüketim baskıları ve refah paradoksu ile birleşen istihdam belirsizliği; evliliği gençler için “yüksek taahhüt, düşük güvence” içeren bir karar haline getirmektedir. Bu algı, evliliğin gelecek planlamasında sürekli geri plana itilmesine ve aile kurma motivasyonunun zayıflamasına yol açmaktadır.

4. DİJİTAL KÜLTÜR, MEDYA VE SOSYO-KÜLTÜREL ÇÖZÜLME BAĞLAMINDA AİLE KURUMU

Son yıllarda evliliğin ertelenmesi ve aile kurma motivasyonunun zayıflaması, yalnızca ekonomik ya da bireysel nedenlerle açıklanamayacak ölçüde derin bir sosyokültürel dönüşüme işaret etmektedir. Katılımcıların değerlendirmeleri, dijitalleşme, medya içerikleri, kentleşme biçimleri ve küresel kültürel akımların; evlilik, sadakat, fedakârlık ve birlikte yaşam gibi temel ailevi değerleri dönüştüren güçlü bir kültürel iklim oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu iklim içinde aile, artık kendiliğinden arzu edilen ve doğal biçimde kurulan bir yapı olmaktan

uzaklaşmakta; sorgulanan, ertelenen ve kimi zaman riskli görülen bir kurumsal çerçeveye dönüşmektedir.

Katılımcı görüşleri, geleneksel sosyal bağların ve eş bulma kanallarının zayıflamasının bu dönüşümde merkezi bir rol oynadığını göstermektedir. Akrabalık, komşuluk ve mahalle temelli ilişkilerin çözülmesi; gençleri referanssız, denetimsiz ve güvensiz ilişki alanlarına yöneltmektedir. Modern kent mimarisi ve site yaşamı, bireyleri fiziksel olarak yakınlaştırırken sosyal olarak uzaklaştırmakta; bu durum eş seçimi ve evlilik sürecinde yalnızlaşmayı derinleştirmektedir. Böylece evlilik, toplumsal ağlar tarafından desteklenen bir geçiş olmaktan çıkıp, bireysel risklerin yönetilmesi gereken bir karara dönüşmektedir.

Dijitalleşme bu süreci daha da karmaşık hale getirmektedir. Katılımcılara göre sosyal medya ve dijital platformlar, yalnızca yeni iletişim kanalları değil; ilişki kurma biçimlerini, beklentileri ve değerleri yeniden tanımlayan bir norm üretim alanı olarak işlemektedir. Sınırsız seçenek algısı, ilişkilerde tatminsizlik, bağlanma güçlüğü ve sadakat aşınması üretirken; evliliği emek ve süreklilik gerektiren bir birliktelik olmaktan uzaklaştırmaktadır. Dijital kültürün sunduğu hızlı haz ve idealize edilmiş ilişki temsilleri, gerçek hayatın sınırlılıklarıyla çatışmakta; bu çatışma evlilik kararını sürekli erteleyen bir zihinsel zemin oluşturmaktadır.

Katılımcılar ayrıca, medya içeriklerinin aile algısı üzerindeki dönüştürücü etkisine dikkat çekmektedir. Diziler, dijital yayınlar ve popüler içerikler; aileyi çoğunlukla çatışma, aldatma ve güvensizlik üzerinden temsil etmekte, evliliği ise sorun üreten bir yapı olarak sunmaktadır. Bu temsillerin özellikle gençler üzerinde evlilikten kaçınma ve aileye karşı güvensizlik geliştirme yönünde güçlü bir etki yarattığı vurgulanmaktadır. Katılımcı değerlendirmeleri, bu durumu yalnızca kültürel bir mesele değil, uzun vadede toplumsal bütünlüğü etkileyen bir risk alanı olarak ele almaktadır.

Bu sosyo-kültürel dönüşüm, bireyselleşme ve küresel yaşam tarzlarının etkisiyle daha da derinleşmektedir. Katılımcılar, “biz” merkezli yaşam anlayışının yerini “ben” odaklı, bağımsızlık ve kişisel tatmin temelli bir hayat kurgusunun aldığını belirtmektedir. Bu kurguda evlilik; fedakârlık, sabır ve sorumluluk gerektiren bir yapı olmaktan çok, bireysel özgürlüğü sınırlayan geçici bir ortaklık olarak algılanabilmektedir. Sadakat, ebeveynlik ve neslin devamı gibi değerlerin popülerliğini yitirmesi, aile kurumunun kültürel meşruiyetini zayıflatan önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Katılımcı görüşleri, dijitalleşmenin özellikle geleneksel ve dindar kesimler açısından bir aday bulma paradoksu oluşturduğunu göstermektedir. Meşru sınırlar içinde eş bulma kanallarının

daralması, gençleri ya yalnızlığa ya da değerleriyle çelişen ilişki alanlarına itmektedir. Bu durum, dijitalleşmenin tarafsız bir araç olmaktan ziyade, sosyal yapının eksiklerini görünür kılan ve kimi zaman derinleştiren bir kültürel ortam olarak işlediğini ortaya koymaktadır.

4.1. Geleneksel Eş Bulma Ağlarının Çözülmesi ve Mekânsal Yalnızlaşma

Katılımcıların değerlendirmeleri, evliliğin ertelenmesinde belirleyici olan sosyokültürel dönüşümlerden birinin, geleneksel eş bulma ve aracılık mekanizmalarının işlevini yitirmesi olduğunu ortaya koymaktadır. Akrabalık, komşuluk, mahalle ve yakın sosyal çevreye dayalı eşleştirme pratikleri; geçmişte evlilik sürecini kolaylaştıran, güven üreten ve bireyleri sosyal referanslarla koruyan temel kanallar olarak işlemektedir. Ancak günümüzde bu kanalların büyük ölçüde tıkanmış ve yerlerini bireysel, denetimsiz ve güvensiz ilişki alanlarına bıraktığı ifade edilmektedir.

Katılımcılar, modern kentleşme biçimlerinin bu çözümde merkezi bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Site ve toplu konut temelli yerleşim modelleri, bireyleri fiziksel olarak bir araya getirirken sosyal olarak ayırıştırmakta; komşuluk ilişkilerini yüzeysel ve geçici temaslara indirgemektedir. Bu mekânsal dönüşüm, mahalle kültürünün sunduğu gündelik etkileşim, tanışıklık ve karşılıklı referans üretme imkânlarını ortadan kaldırmaktadır. Sonuç olarak gençler, çevrelerinden aday önerisi alabilecekleri, güven ilişkisi kurabilecekleri bir sosyal zeminden mahrum kalmaktadır.

Katılımcı görüşleri, bu durumun özellikle genç kadınlar açısından daha görünür hale geldiğini göstermektedir. Ailelerin ve yakın çevrenin evlilik sürecine müdahil olmaktan kaçınması, yanlış yönlendirme ya da sorumluluk alma korkusuyla pasif bir tutum benimsemesi; gençlerin aday bulma süreçlerinde yalnızlaşmasına yol açmaktadır. Geleneksel olarak koruyucu ve rehberlik edici bir işlev üstlenen aile ve çevre, günümüzde büyük ölçüde geri çekilmekte; bu geri çekilme, gençleri bireysel arayışlara zorlamaktadır.

Bu bağlamda sosyal medya ve dijital platformlar, tıkanan geleneksel kanalların yerine geçen zorunlu alanlar haline gelmektedir. Katılımcılar, bu mecraların eş bulma açısından hızlı ve erişilebilir görünmesine karşın, güven ilişkisini zayıflatan ve referanssız etkileşimler üreten bir yapıya sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Dijital ortamlarda kurulan ilişkilerde, kişinin sosyal çevresi, geçmişi ve karakteri hakkında güvenilir bilgiye ulaşmak zorlaşmakta; bu durum evlilik sürecine baştan itibaren kuşku ve güvensizlik taşımaktadır. Böylece evlilik, toplumsal ağlar tarafından desteklenen bir birliktelik olmaktan çıkarak, bireyin tek başına risk yönetmesi gereken bir sürece dönüşmektedir.

Katılımcıların ortaklaştığı bir diğer nokta, bu dönüşümün yalnızca bireysel tercihlerle açıklanamayacağıdır. Mekânsal düzenlemeler, kentleşme politikaları ve sosyal yapının dönüşümü; evlilik süreçlerini dolaylı ama güçlü biçimde etkilemektedir. Geleneksel eş bulma kanallarının zayıflaması, evliliğin gecikmesine ve aday bulma sürecinin uzamasına yol açmakta; bu durum da evlilik yaşının yükselmesi ve evlilikten kaçınma eğilimlerini beslemektedir.

4.2. Dijital Seçenek Bolluğu, İlişkisel İllüzyon ve Bağlanma Erozyonu

Katılımcıların değerlendirmeleri, sosyal medyanın evlilik ve ilişki kurma süreçleri üzerindeki etkisinin yalnızca iletişimi kolaylaştıran teknik bir dönüşümle sınırlı olmadığını; aksine bağlanma biçimlerini, beklentileri ve sadakat anlayışını kökten dönüştüren bir kültürel etki yarattığını ortaya koymaktadır. Dijital platformların sunduğu sınırsız seçenek algısı, ilk bakışta avantajlı bir alan gibi görünse de, katılımcılara göre bu durum gençlerde derin bir tatminsizlik ve süreklilik sorunu üretmektedir.

Katılımcı görüşleri, sosyal medya üzerinden kurulan ilişkilerin çoğunlukla gerçek kişiden ziyade zihinsel olarak kurgulanmış bir ideal üzerinden başladığını göstermektedir. Dijital ortamlarda kişiler, karşısındaki bireyi bütüncül bir insan olarak tanımadan; görsel çekicilik, kısa ifadeler ve seçilmiş temsiller üzerinden hızlı değerlendirmeler yapmaktadır. Bu durum, ilişkilerin baştan itibaren yüzeysel bir beklenti üzerine kurulmasına ve gerçek hayatın kaçınılmaz kusurlarıyla karşılaşıldığında hızla sonlanmasına yol açmaktadır. Katılımcılar, bu pratiğin ilişkilerde sabır, emek ve tahammül geliştirmeyi zorlaştırdığını vurgulamaktadır.

Seçenek bolluğunun yarattığı bu illüzyon, bağlanma ve sadakat kavramlarını da zayıflatmaktadır. Katılımcılara göre dijital kültür, “alternatif her zaman vardır” düşüncesini besleyerek, bireylerin mevcut ilişkiyi sürdürme motivasyonunu düşürmektedir. İlişkiler, üzerinde emek verilen uzun vadeli birliktelikler olmaktan çıkmakta; memnuniyet azaldığında kolayca terk edilebilen geçici deneyimlere dönüşmektedir. Bu zihinsel zemin, evliliği gerektiren fedakârlık, sorumluluk ve süreklilik gibi değerlerle doğrudan çatışmaktadır.

Katılımcılar ayrıca, dijital dünyanın haz odaklı yapısının gençlerin değer hiyerarşisini dönüştürdüğüne dikkat çekmektedir. Sosyal medya içerikleri, hızlı tatmin, yoğun duygu ve anlık mutluluk vaat ederken; geleneksel aile ve evlilik değerleri daha zahmetli, sabır gerektiren ve yavaş süreçler olarak algılanmaktadır. Bu karşıtlık, gençlerin zihninde dijital haz ile ailevi sorumluluk arasında bir tercih alanı yaratmakta; evlilik çoğu zaman ertelenen veya cazibesini yitiren bir seçenek haline gelmektedir.

Katılımcı değerlendirmeleri, bu süreçte rol model eksikliğinin de belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Dijital alanda görünür olan içeriklerin büyük kısmı, bireysel haz, özgürlük ve sınırsız seçenek temaları etrafında şekillenmektedir. Buna karşılık, evlilik, sadakat ve aile hayatını gerçekçi, dengeli ve çekici biçimde temsil eden içeriklerin sınırlı olduğu ifade edilmektedir. Bu dengesizlik, gençlerin evliliği gündelik hayatla uyumlu ve ulaşılabilir bir yaşam biçimi olarak tahayyül etmesini zorlaştırmaktadır.

4.3. Medya Temsilleri ve Aile Algısının Aşınması

Katılımcıların değerlendirmeleri, televizyon dizileri ve dijital platformlarda üretilen içeriklerin aile kurumuna ilişkin algıyı sistematik biçimde dönüştürdüğünü ve bu dönüşümün bireysel tercihlerden öte, toplumsal düzeyde sonuçlar ürettiğini ortaya koymaktadır. Özellikle kamu kurumlarında sahada çalışan uzmanlar, medya içeriklerinin aileyi çatışma, şiddet ve güvensizlik ekseninde temsil etmesini, yalnızca kültürel bir sorun değil; uzun vadeli sosyal riskler barındıran bir güvenlik meselesi olarak tanımlamaktadır.

Katılımcı görüşlerine göre, ana akım dizilerde aile çoğunlukla huzur, dayanışma ve güven üreten bir yapı olarak değil; sürekli kriz, aldatma, entrika ve güç mücadelesinin yaşandığı bir alan olarak sunulmaktadır. Bu temsillerde evlilik, korunması gereken bir bağdan ziyade, bireyin kaçması veya kurtulması gereken bir ilişki biçimi gibi kurgulanmaktadır. Böyle bir anlatı dünyasında yetişen gençlerin, evliliği istikrar ve güven kaynağı olarak değil; psikolojik ve sosyal riskler barındıran bir yapı olarak algılaması kaçınılmaz hale gelmektedir.

Katılımcılar, özellikle çocuk ve gençlerin bu içeriklerden doğrudan etkilendiğine dikkat çekmektedir. Aile içi çatışmanın, şiddetin ve kopuşun normalleştirildiği dizilerin, çocukların ailelerine bakışını dönüştürdüğü; aileden uzaklaşma, kurumsal bakım taleplerinde artış ve otoriteye karşı güvensizlik gibi sonuçlar ürettiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda medya içerikleri, yalnızca bir eğlence unsuru değil; çocukların ve gençlerin sosyal gerçekliği nasıl yorumladığını belirleyen güçlü bir sosyalleşme aracı olarak değerlendirilmektedir.

Katılımcı değerlendirmeleri, kamu yayıncılığı dahil olmak üzere farklı platformlarda üretilen içeriklerin aileyi temsil etme biçiminde ciddi bir tutarsızlık olduğuna işaret etmektedir. Aile temalı olduğu iddia edilen yapımlarda dahi, çatışma ve şiddetin dramatik unsur olarak merkeze alınması; normal aile deneyimlerinin görünmez kılınmasına yol açmaktadır. Bu durum, evlilik ve aile hayatının gündelik gerçekliğini değil, istisnai ve uç örnekleri genelleştiren bir algı üretmektedir.

Katılımcılar ayrıca, yerli içerik üretiminde değer temelli ve dengeleyici anlatıların zayıflığına dikkat çekmektedir. Küresel modernleşme söylemlerinin etkisiyle üretilen medya içeriklerinin, yerel kültürel kodlarla ve aile değerleriyle bağ kurmakta zorlandığı ifade edilmektedir. Bu kopuşun, dini ve muhafazakâr hassasiyetlere sahip gençler üzerinde de etkili olduğu; eğitimle kazandırılmaya çalışılan değerlerin, medya yoluyla sürekli aşındırıldığı belirtilmektedir. Bu bağlamda, eğitim sürecinin yalnızca okul ile sınırlı olmadığı; erken çocukluktan itibaren medya aracılığıyla şekillenen bir kültürel iklim içinde gerçekleştiği vurgulanmaktadır.

4.4. Bireyselleşmenin Derinleşmesi ve “Biz” Merkezli Yaşam Anlayışının Aşınması

Katılımcıların değerlendirmeleri, evlilik ve aile kurumunun karşı karşıya olduğu kültürel dönüşümün merkezinde bireyselleşme olgusunun yer aldığını göstermektedir. Özellikle Batı menşeli yaşam tarzlarının küresel medya ve dijital platformlar aracılığıyla yaygınlaşması, gençlerin zihninde “bağımsızlık” idealini güçlendirmekte; bu ideal ise aile kurmanın gerektirdiği bağlılık, fedakârlık ve uzun vadeli sorumluluk anlayışıyla giderek daha fazla çatışmaktadır.

Katılımcılara göre, günümüz gençliği için bireysel özgürlük; yalnız yaşama, kişisel alanı koruma ve karar süreçlerinde kimseye bağlı olmama üzerinden tanımlanmaktadır. Bu çerçevede evlilik, “biz” merkezli bir hayatın doğal bir aşaması olmaktan çıkmakta; bireysel hedefleri ve yaşam tarzını sınırlayan bir ortaklık biçimi olarak algılanmaktadır. Aile yapısının, duygusal ve ahlaki bir birliktelikten ziyade, karşılıklı çıkarların ve beklentilerin dengelendiği bir “ortaklık sözleşmesi” gibi değerlendirilmesi bu dönüşümün önemli bir göstergesi olarak öne çıkmaktadır.

Katılımcı görüşleri, bireyselleşmenin yalnızca evliliğe mesafe koymakla sınırlı kalmadığını; ebeveynlik ve neslin devamı gibi alanlarda da etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Küresel akımların etkisiyle “çocuksuz yaşam” tercihi, özellikle kentli ve eğitimli gruplar arasında görünür ve meşru bir yaşam modeli olarak sunulmaktadır. Çocuk sahibi olmanın, fedakârlık gerektiren ve bireysel özgürlüğü sınırlayan bir yük olarak algılanması; aileyi uzun vadeli bir sorumluluk alanı olmaktan uzaklaştırmaktadır. Katılımcılara göre bu eğilim, evliliği de geçici ve koşullu bir birliktelik biçimine indirgeme riskini beraberinde getirmektedir.

Bu süreçte sadakat ve süreklilik gibi değerlerin de kültürel cazibesini yitirdiği ifade edilmektedir. Dijital kültür ve sosyal medya söylemleri, ilişkilerde yaşanan sorunları olağanlaştırmakta; aldatma, vazgeçme ve ayrılma gibi davranışları kişisel mutluluğun doğal bir uzantısı olarak sunmaktadır. Katılımcılar, bu söylemlerin gençlerin zihninde evliliği kırılğan, riskli ve kolayca sonlandırılabilir bir yapı olarak kodladığını vurgulamaktadır.

Katılımcı değerlendirmelerinde dikkat çeken bir diğer unsur, bu bireyselleşme dalgasının yalnızca seküler yaşam tarzlarıyla sınırlı kalmadığıdır. Dini veya muhafazakâr hassasiyetlere sahip gençler arasında da benzer bir zihinsel çözülmenin gözlemlendiği; küresel kültürel akımların bağımsızlık ve kendini gerçekleştirme vurgusunun, geleneksel aile değerleriyle çatıştığı ifade edilmektedir. Bu durum, kültürel olarak farklı kesimlerin benzer aile tereddütleri yaşamasına yol açmaktadır.

4.5. Dijitalleşme Sürecinde Meşru Eş Bulma Kanallarının Daralması

Katılımcı değerlendirmeleri, dijitalleşmenin yalnızca seküler yaşam pratiklerini değil, dini hassasiyeti yüksek kesimleri de derinden etkilediğini göstermektedir. Özellikle geleneksel flört ve arkadaşlık pratiklerinin dışında kalmayı tercih eden gençlerin, meşru sınırlar içinde eş adayı bulmakta ciddi güçlükler yaşadığı vurgulanmaktadır. Bu durum, dijitalleşmenin paradoksal bir sonucu olarak değerlendirilmektedir: Seçeneklerin arttığı bir ortamda, belirli değer çerçevelerine sahip bireyler için fiili imkânlar daralmaktadır.

Katılımcılara göre, geçmişte aile, akraba, mahalle ve cemaat çevresi üzerinden işleyen eş bulma mekanizmaları büyük ölçüde işlevsizleşmiştir. Ailelerin ve yakın çevrenin “sorumluluk almama” eğilimi, gençlerin aday bulma sürecinde yalnız kalmasına yol açmaktadır. İyi niyetli aracılıkların riskli ve müdahaleci görülmesi, bu destek kanallarını fiilen kapatmaktadır. Böylece özellikle dini hassasiyeti olan gençler, ne modern dijital flört kültürüne dahil olabilmekte ne de geleneksel yollarla eş adayı bulabilmektedir.

Katılımcılar, bu sıkışmışlığın bir kimlik krizine dönüştüğünü ifade etmektedir. Bir yanda dijital platformların hâkim olduğu, çoğu zaman yüzeysel ve değerlerden arındırılmış ilişki biçimleri; diğer yanda ise meşru sınırları koruma hassasiyeti bulunmaktadır. Bu iki alan arasında köprü kurulamaması, evlilik niyeti olan gençlerin süreci sürekli ertelemesine veya umutsuzluğa kapılmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak dijitalleşme, bazı gruplar için eş bulmayı kolaylaştırırken, değer temelli yaşayan gençler açısından yeni bir engel alanı üretmektedir.

Katılımcı görüşleri doğrultusunda, bu sorunun yalnızca bireysel çabalarla aşılmasının mümkün olmadığı vurgulanmaktadır. Meşru, güvenilir ve denetlenebilir eşleştirme mekanizmalarına duyulan ihtiyaç açık biçimde dile getirilmektedir. Geleneksel “aracılık” kurumunun, günümüz koşullarına uygun, şeffaf ve profesyonel bir çerçevede yeniden düşünülmesi gerektiği belirtilmektedir. Dijital araçların tamamen reddedilmesi yerine, değer temelli ve güven ilişkisini önceleyen platformların geliştirilmesi önerilmektedir.

Sonuç olarak bu alt bölüm, dijitalleşmenin aile ve evlilik alanında yarattığı çelişkili etkileri görünür kılmaktadır. Katılımcıların ortak kanaatine göre, meşru eş bulma kanallarının daralması; evliliğin ertelenmesinde özellikle dindar gençler açısından belirleyici bir faktör haline gelmiştir. Bu alanın uzun süre ihmal edilmesi, evlilik niyeti güçlü olan kesimlerde dahi yalnızlaşma, bekârlığın kronikleşmesi ve toplumsal bağların zayıflaması riskini artırmaktadır.

5. DOĞURGANLIK DAVRANIŞLARI VE EBEVEYNLİK ALGISINDAKİ DÖNÜŞÜM

Türkiye’de doğurganlık eğilimleri, geçici bir dalgalanmadan ziyade uzun soluklu ve yapısal bir çözülmeye işaret etmektedir. Güncel resmi veriler, toplam doğurganlık hızının yaklaşık on yıldır kesintisiz biçimde gerilediğini ortaya koymaktadır. Kadın başına düşen ortalama çocuk sayısı 2001 yılında 2,38 iken, 2014 yılında 2,19’a düşmüş; izleyen yıllarda bu gerileme hızlanarak 2015’te 2,16, 2016’da 2,11, 2017’de 2,08 ve 2018’de 2,00 seviyesine inmiştir. 2018 sonrasında ise doğurganlık hızı, nüfusun kendini yenileyebilmesi için kritik eşik olarak kabul edilen 2,1’in altına kalıcı biçimde düşmüş; 2019’da 1,89, 2020’de 1,77, 2021’de 1,71, 2022’de 1,63, 2023’te 1,51 ve 2024’te 1,48 olarak kaydedilmiştir (TÜİK, 2025a). Bu süreklilik, Türkiye’nin demografik açıdan kritik bir eşiği aştığını ve nüfusun kendini yenileme kapasitesini kaybetme sürecine girdiğini göstermektedir.

Bu bölüm, Türkiye’de doğurganlık eğilimlerindeki gerilemeyi yalnızca ekonomik koşullar ya da yaşam standartları üzerinden değil; ebeveynliğe yüklenen anlamın, çocukla kurulan ilişkinin ve geleceğe dair varoluşsal algıların dönüşümü üzerinden ele almaktadır. Katılımcıların değerlendirmeleri, çocuk sahibi olma kararının kendiliğinden gelişen bir yaşam evresinden çıkarak, ayrıntılı biçimde hesaplanan, ertelenen ve çoğu zaman vazgeçilen bir projeye dönüştüğünü göstermektedir. Bu dönüşüm, aile ve ebeveynlik kavramlarının içerik kaybına uğradığı daha geniş bir zihinsel ve kültürel zemine işaret etmektedir.

Katılımcılara göre düşük doğurganlık hızı, yalnızca gelir düzeyi, konut koşulları ya da bakım maliyetleriyle açıklanabilecek bir sonuç değildir. Çocuk sahibi olmaya yönelik isteksizlik; dünyaya, geleceğe ve insanın kendi varoluşuna duyulan güvensizlikle yakından ilişkilidir. Geleceğin belirsiz, riskli ve “yaşanmaya değmez” olarak algılanması; çocuk getirmenin bir umut ve devam fikrinden ziyade, etik ve vicdani bir sorgulama konusu haline gelmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda ebeveynlik, mutluluk ve anlam üreten bir deneyim olmaktan çok, ağır bir sorumluluk ve potansiyel pişmanlık alanı olarak değerlendirilmektedir.

Bu bölümde öne çıkan bir diğer temel tema, ebeveynlik anlayışının niteliğindeki değişimdir. Katılımcılar, modern ebeveynlik söylemlerinin çocukla kurulan ilişkiyi emanet bilincinden uzaklaştırarak, mülkiyet ve performans temelli bir çerçeveye hapsettiğini vurgulamaktadır. Çocuğun gelişimi, mutluluğu ve başarısı üzerinde kurulan aşırı kontrol ve mükemmeliyet baskısı; ebeveynliği psikolojik olarak taşınması güç bir role dönüştürmekte, bu da çocuk sayısını sınırlayıcı bir etki üretmektedir. Özellikle ikinci ve üçüncü çocuk fikri, bu ağır yük algısı nedeniyle çoğu aile için rasyonel olmaktan çıkmaktadır.

Katılımcı görüşleri, gönüllü çocuksuzluk akımlarının ve tek çocuk odaklı aile modellerinin bu zihinsel dönüşümün görünür tezahürleri olduğunu ortaya koymaktadır. Çocuksuzluğun bireysel özgürlük, hareket serbestisi ve yaşam kalitesiyle ilişkilendirilerek olumlu bir tercih olarak sunulması; aile kavramının tarihsel ve toplumsal anlamını yeniden tanımlamaktadır. Aynı şekilde, kariyer hedefleriyle ebeveynlik sorumluluğunun birbirini dışlayan alanlar olarak algılanması, özellikle kadınlar açısından doğurganlık kararlarını daha da sınırlayıcı bir etki oluşturmaktadır.

5.1. Gönüllü Çocuksuzluk ve Aile Kavramının Yeniden Tanımlanması

Doğurganlık eğilimlerindeki düşüşün en dikkat çekici boyutlarından biri, çocuk sahibi olmamanın zorunlu bir sonuç olmaktan çıkarak bilinçli ve meşru bir yaşam tercihi olarak yeniden tanımlanmasıdır. Gönüllü çocuksuzluk, küresel ölçekte yaygınlaşan bir eğilim olarak Türkiye’de de özellikle kentli, eğitim düzeyi yüksek ve bireysel yaşam doyumunu önceleyen gruplar arasında giderek görünürlük kazanmaktadır. Bu yaklaşım, aile kurumunu çocuk merkezli geleneksel çerçevesinden çıkararak, yalnızca eşler arası duygusal ve işlevsel birliktelik üzerinden yeniden kurgulayan bir anlayışı temsil etmektedir.

Katılımcı ifadeleri, gönüllü çocuksuzluğun yalnızca bireysel konfor arayışıyla değil, aynı zamanda dünyaya, geleceğe ve ebeveynlik sorumluluğuna ilişkin derin bir güvensizlikle gerekçelendirildiğini göstermektedir. Çocuk sahibi olma kararı, “doğal” ve “kaçınılmaz” bir yaşam aşaması olarak değil; ahlaki, psikolojik ve ekonomik açıdan ağır sonuçlar doğurabilecek yüksek riskli bir yükümlülük olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede “bu dünyaya çocuk getirme sorumluluğunu üstlenememe” söylemi, gönüllü çocuksuzluğun temel meşrulaştırıcı argümanlarından biri haline gelmektedir.

Katılımcılar, aile kavramının bu yeni anlayışla birlikte köklü bir dönüşüm geçirdiğini vurgulamaktadır. Ailenin, zorunlu olarak çocukla tanımlanan bir kurum olmadığı; çocuksuz birlikteliklerin de tam ve geçerli bir aile modeli olarak kabul edilmesi gerektiği yönündeki

görüşler yaygınlaşmaktadır. Özellikle eğitim seviyesi yüksek genç yetişkinler arasında, aileyi neslin devamını sağlayan bir yapıdan ziyade, bireysel mutluluk, uyum ve karşılıklı destek üzerinden tanımlayan seküler bir bakış açısı öne çıkmaktadır.

Bu dönüşümde sosyal medyanın rolü de belirleyicidir. Çocuksuz yaşam biçimi, dijital mecralarda özgürlük, seyahat, finansal birikim ve yüksek yaşam kalitesi temalarıyla idealize edilmekte; çocuk ise zaman, para ve duygusal enerji tüketen, bireysel özgürlüğü sınırlayan bir unsur olarak temsil edilmektedir. Katılımcı anlatıları, çocuğun giderek “bağlayıcı” ve “maliyetli” bir yük olarak kodlandığını; sadakat, fedakârlık ve neslin devamı gibi değerlerin ise sembolik önemini yitirdiğini ortaya koymaktadır.

Literatürde bu eğilim, geç modern toplumlarda bireyselleşmenin derinleşmesi ve yaşam projelerinin kişisel tatmin ekseninde yeniden kurgulanmasıyla ilişkilendirilmektedir. Ebeveynlik, bireyin kimliğini tamamlayan bir rol olmaktan çıkarak, yaşam kalitesini tehdit eden bir müdahale alanı olarak algılanabilmektedir. Bu bağlamda gönüllü çocuksuzluk, yalnızca çocuk sahibi olmama kararı değil; aile, sorumluluk ve gelecek kavrayışının yeniden tanımlandığı ideolojik bir yönelimi de ifade etmektedir.

5.2. Ebeveynlik Algısında Dönüşüm: Emanet Bilincinden Sahiplik ve Performans Baskısına

Doğurganlık eğilimlerindeki gerilemenin önemli nedenlerinden biri, ebeveynlik rolünün anlamında yaşanan derin dönüşümdür. Katılımcı değerlendirmeleri, çocukla kurulan ilişkinin giderek emanet bilincinden uzaklaşarak bir tür sahiplik ve mülkiyet algısına evrildiğini; bu dönüşümün özellikle genç kuşaklar üzerinde ağır bir psikolojik baskı yarattığını ortaya koymaktadır. Ebeveynliğin aşırı yüceltilmesi ve idealize edilmesi, çocuk sahibi olmayı doğal bir yaşam deneyimi olmaktan çıkarıp, yüksek sorumluluk ve kusursuzluk beklentileriyle yüklü bir role dönüştürmektedir.

Katılımcılar, günlük dilde yaygın biçimde kullanılan “çocuk sahibi olmak” ifadesinin dahi bu mülkiyet algısını yeniden ürettiğine dikkat çekmektedir. Çocuğun anne babaya ait bir varlık olarak kodlanması, ebeveyn üzerinde tam sorumluluk, tam kontrol ve tam başarı beklentisini beraberinde getirmektedir. Bu yaklaşım, özellikle kadınlar açısından beden, kariyer ve kimlik üzerinde yoğun bir baskı yaratmakta; anneliği bireyin tüm yaşamını kapsayan ve başka rolleri gölgeleyen merkezi bir kimliğe dönüştürmektedir. Katılımcı anlatıları, bu mülkiyet baskısının mükemmeliyetçilik duygusunu beslediğini ve çoğu zaman ikinci çocuk isteğini ortadan kaldırdığını göstermektedir.

Bu bağlamda emanet bilinci, yalnızca dini ya da kültürel bir kavram değil; ebeveynliğin psikolojik yükünü dengeleyen işlevsel bir çerçeve olarak değerlendirilmektedir. Çocuğun anne babaya ait değil, geçici olarak sorumluluğu üstlenilen bir varlık olarak görülmesi; ebeveynin kendini her koşulda yeterli, hatasız ve her şeyi kontrol eden bir aktör olarak konumlandırma zorunluluğunu azaltmaktadır. Ancak bu bilincin zayıflamasıyla birlikte ebeveynlik, başarısız olma korkusunun yüksek olduğu, yoğun kaygı üreten bir role dönüşmektedir.

Katılımcıların vurguladığı bir diğer husus, çocuk büyütmeyle ilişkin ekonomik, sosyal ve psikolojik sorumluluk algısının aşırı biçimde büyütülmesidir. Çocuk, sevgi, anlam ve neşe kaynağı olmaktan ziyade; sürekli yatırım yapılması gereken, doğru eğitim, doğru sosyal çevre ve doğru duygusal gelişimle “donatılması” gereken bir projeye indirgenmektedir. Bu proje algısı, ebeveynliği orta ve uzun vadeli, yüksek maliyetli bir taahhüt olarak konumlandırmakta; genç yetişkinlerin bu yükün altından kalkamayacakları düşüncesini pekiştirmektedir.

Literatürde bu durum, geç modern toplumlarda risk söyleminin ebeveynlik alanına sirayet etmesiyle açıklanmaktadır. Çocuğun geleceğine dair her olası riskten anne babanın sorumlu tutulması, ebeveynliği sürekli bir performans alanına dönüştürmekte; “yetersiz ebeveyn” olma korkusu, çocuk sahibi olma kararını erteleyen ya da tamamen ortadan kaldıran güçlü bir caydırıcı unsur haline gelmektedir. Bu bağlamda ebeveynlik, doğal bir yaşam deneyiminden çok, başarısız olunması halinde ağır bedelleri olan bir sınav gibi algılanmaktadır.

5.3. Gelecek Korkusu ve Ebeveynliğin Ahlaki Sorgulanması

Katılımcı değerlendirmelerine göre, çocuk sahibi olma motivasyonunu zayıflatan en güçlü etkenlerden biri, dünyanın gidişatına ilişkin derinleşen karamsarlık ve geleceğe dair varoluşsal güvensizliktir. Bu korku, yalnızca belirli ideolojik ya da sosyo-kültürel gruplarla sınırlı olmayıp, farklı yaşam tarzlarına ve değer sistemlerine sahip kesimler arasında ortaklaşan bir duygu haline gelmiştir. Çocuk sahibi olma kararı, bu bağlamda bireysel arzuların değil, “nasıl bir dünyaya çocuk getirileceği” sorusunun gölgesinde şekillenmektedir.

Katılımcılar, özellikle son yıllarda küresel ölçekte yoğun biçimde tartışılan iklim krizi, savaşlar, ekonomik belirsizlikler, ahlaki çözülme ve dijital bağımlılık gibi başlıkların, ebeveynlik kararını doğrudan etkilediğini vurgulamaktadır. Gelecek, öngörülebilir ve umut vadeden bir alan olmaktan ziyade; risklerle dolu, kontrol edilemez ve tehditkâr bir mekân olarak algılanmaktadır. Bu algı, çocuk sahibi olmayı yalnızca zor bir sorumluluk değil, aynı zamanda ahlaki açıdan problemli bir eylem olarak konumlandırmaktadır.

Dikkat çekici bir bulgu, bu karamsarlığın muhafazakâr değer sistemlerine sahip ailelerde dahi belirgin biçimde hissedilmesidir. Katılımcı anlatıları, dini ve kültürel olarak çocuk sahibi olmayı teşvik eden normlara rağmen, modern dünyanın ürettiği korku söylemlerinin daha baskın hale geldiğini göstermektedir. “Zaten annelik duygusunu tattım” ya da “bu belirsiz dünyaya ikinci bir çocuğu getirmek ona haksızlık” gibi gerekçeler, çocuk sayısını sınırlayan yaygın argümanlar olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, geleneksel değerlerin, modern risk anlatıları karşısında etkisini yitirdiğine işaret etmektedir.

Genç kuşaklarda ise bu algı daha radikal bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Katılımcı gözlemleri, gençlerin dünyayı adaletsiz, güvensiz ve yaşanması zor bir yer olarak tanımladıklarını; bu nedenle çocuk sahibi olmayı o varlığa yönelik bir “zulüm” olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Çocuk, umut ve süreklilik sembolü olmaktan çıkarak, korunması gereken kırılgan bir varlık olarak kurgulanmakta; onu bu dünyaya getirmek etik açıdan sorgulanan bir eyleme dönüşmektedir.

Bu sürecin besleyici unsurlarından biri de medya söylemleridir. Sürekli kriz, felaket ve tehdit odaklı haber akışı; bireylerin gelecek algısını daha da karamsar hale getirmekte ve risk duygusunu pekiştirmektedir. Olumlu gelecek senaryolarının görünmezliği, çocuk sahibi olma kararını destekleyen umut anlatılarının zayıflamasına yol açmaktadır. Böylece ebeveynlik, geleceğe dair iyimser bir yatırım değil; kaçınılması gereken bir risk alanı olarak algılanmaktadır.

5.4. Tek Çocuk Odaklılık ve Kariyer Çatışması

Katılımcı değerlendirmeleri, düşük doğurganlığın önemli nedenlerinden birinin tek çocuk odaklı ebeveynlik anlayışının giderek yaygınlaşması olduğunu ortaya koymaktadır. Mevcut çocuğa yoğun biçimde odaklanan, literatürde sıklıkla “helikopter ebeveynlik” olarak tanımlanan bu yaklaşım, kardeş fikrini büyük ölçüde dışlamakta; aile içi tüm maddi, duygusal ve zamansal kaynakların tek bir çocuk üzerinde yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Bu durum, çocuk sayısını artırmak yerine, “en iyi şekilde yetiştirilmiş” tek çocuk idealinin güçlenmesine neden olmaktadır.

Katılımcılar, ebeveynlerin sahip oldukları çocuğu merkeze alarak ikinci ya da üçüncü çocuğu bilinçli biçimde gündem dışı bıraktıklarını vurgulamaktadır. Eğitim, özel dersler, sosyal aktiviteler ve bireysel gelişim yatırımları, sınırlı kaynakların bölünmesini zorlaştırmakta; nicelikten ziyade nitelik vurgusu üzerinden şekillenen bu yaklaşım, yalnız ama yüksek beklenti altında büyüyen bir kuşak tasavvurunu beraberinde getirmektedir. Kardeşlik ilişkisi, sosyal

öğrenme ve dayanışma alanı olarak değil, mevcut çocuğun “imkânlarını azaltan” bir risk unsuru olarak algılanabilmektedir.

Bu tek çocuk odaklılığın en belirgin kesişim noktalarından biri, kariyer ve çocuk bakımının birbirini dışlayan süreçler olarak algılanmasıdır. Katılımcı anlatıları, özellikle kadınlar açısından ebeveynliğin kariyer sürekliliğiyle ciddi bir çatışma alanı yarattığını göstermektedir. İş yaşamında yeterli kurumsal desteklerin bulunmaması, kreş ve bakım hizmetlerinin sınırlılığı, esnek çalışma modellerinin çoğu zaman güvencesiz ve sömürüye açık biçimde uygulanması, kadınları “ya iş ya çocuk” ikilemine sürüklemektedir.

Bu koşullar altında ikinci çocuk, ekonomik ya da zamansal bir zorluktan ziyade, mesleki ilerlemeyi sekteye uğratan yüksek maliyetli bir karar olarak algılanmaktadır. Katılımcı ifadeleri, özellikle nitelikli istihdam alanlarında çalışan kadınlar için ikinci çocuğun, kariyerdan geri dönüşü zor bir kopuş anlamına geldiğini ortaya koymaktadır. Ebeveynliğin toplumsal olarak hâlâ büyük ölçüde kadının sorumluluğu olarak görülmesi, bu algıyı daha da pekiştirmektedir.

5.5. İhmal ve Değerler Erozyonu

Katılımcı değerlendirmeleri, doğurganlık kararlarının arkasındaki en görünmez ancak en derin belirleyicilerden birinin manevi ihmal ve değerler alanındaki çözülme olduğunu ortaya koymaktadır. Çocuk sahibi olmanın yalnızca biyolojik ya da sosyal değil, aynı zamanda manevi ve ahlaki bir anlam taşıdığına dair kolektif bilinç zayıfladıkça; ebeveynlik kararı giderek bireysel haz, konfor ve kariyer hesaplarının belirlediği dar bir rasyonaliteye sıkışmaktadır. Bu dönüşüm, çocuk sahibi olmayı toplumsal sürekliliğe katkı sunan bir sorumluluk olmaktan çıkarıp, bireysel yaşam projeleriyle rekabet eden bir unsur haline getirmektedir.

Katılımcılar, özellikle aile içinde çocuklara aktarılan değerler sisteminde ciddi bir boşluk oluştuğuna dikkat çekmektedir. Manevi rehberlik, anlam aktarımı ve hayata dair dayanıklılık kazandırma işlevi zayıflamış; bunun yerine başarı, statü ve gelir odaklı bir yönlendirme baskın hale gelmiştir. Çocuğun hayatı yalnızca maddi kazanımlar üzerinden anlamlandırması, yaşamı bir rekabet ve performans alanı olarak görmesine yol açmakta; bu çerçevede ebeveynlik, anlam üreten bir deneyim değil, kazanılmış konforu bölen bir engel olarak algılanmaktadır.

Katılımcı anlatıları, manevi ihmalin yalnızca çocukluk dönemine özgü bir eksiklik olmadığını; yetişkinlikte alınan temel yaşam kararlarını da doğrudan etkilediğini göstermektedir. Hayatın anlamına, fedakârlığın değerine ve zorluklarla baş etmenin içsel tatminine dair güçlü bir referans çerçevesi olmayan bireyler için çocuk sahibi olmak, rasyonel olarak “getirisi az,

maliyeti yüksek” bir tercih gibi görünmektedir. Bu bakış açısı, doğurganlık kararlarının ahlaki ve toplumsal bağlamından koparak tamamen bireysel çıkar ekseninde şekillenmesine neden olmaktadır.

6. MEVCUT POLİTİKA VE DESTEK SİSTEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye’de evlilik ve doğurganlık alanında yaşanan yapısal dönüşüm, devletin aileye yönelik politika ve destek mekanizmalarını yeniden değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Son yıllarda evliliğin ertelenmesi, doğurganlığın düşmesi ve aile yapısının kırılganlaşması karşısında geliştirilen kamu politikaları; ağırlıklı olarak ekonomik teşvikler, maddi destekler ve istihdam odaklı düzenlemeler etrafında şekillenmiştir. Evlilik kredileri, doğum ve çocuk yardımları, çalışma hayatında esneklik düzenlemeleri bu yaklaşımın başlıca araçları olarak öne çıkmaktadır. Ancak mevcut göstergeler, bu tür müdahalelerin sınırlı ve geçici etkiler ürettiğini göstermektedir.

Katılımcı değerlendirmeleri, aile politikalarının büyük ölçüde ekonomik rasyonaliteye dayandırılmasının, sorunun çok boyutlu doğasını göz ardı ettiğini ortaya koymaktadır. Evlilik ve ebeveynlik kararları, yalnızca gelir düzeyi ya da maddi teşviklerle şekillenmemekte; hukuki güvenlik, kurumsal öngörülebilirlik, psikolojik destek ve toplumsal değerler gibi unsurlardan da güçlü biçimde etkilenmektedir. Bu bağlamda ekonomik destekler gerekli olmakla birlikte, tek başına evlilik ve aile kurumunu güçlendirmeye yetmemektedir.

Özellikle hukuki alandaki belirsizlikler, aile kurumunun sürdürülebilirliğini zayıflatan temel faktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Nafaka sistemi, boşanma sonrası yükümlülükler ve ebeveynlik sorumluluklarının paylaşımına ilişkin düzenlemeler, katılımcılar tarafından öngörülemez ve caydırıcı olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, evlilik kararını erteleyen ya da evlilikten tamamen kaçınan bireyler açısından önemli bir risk algısı üretmektedir. Hukuki çerçevenin netlik ve adalet duygusu üretmemesi, aileyi korumayı amaçlayan sistemin paradoksal biçimde aileden uzaklaştırıcı bir etki yaratmasına neden olmaktadır.

Çalışma hayatına ilişkin düzenlemeler de benzer bir sorun alanı sunmaktadır. Mevzuatta yer alan doğum izni, ebeveyn izni ve esnek çalışma modelleri, uygulamada yeterli kurumsal destekle tamamlanmadığında, özellikle kadınlar açısından güvencesizliğe dönüşebilmektedir. İş ve aile yaşamı arasında denge kurmayı hedefleyen politikaların, istihdam piyasasının gerçekleriyle uyumlu biçimde işletilememesi, ebeveynliği teşvik etmek yerine sınırlayıcı bir etki doğurabilmektedir.

Buna ek olarak, aile politikalarının kurumsal düzeyde parçalı bir yapı sergilediği görülmektedir. Farklı kurumlar tarafından yürütülen destek programları arasında yeterli koordinasyonun sağlanamaması, ailelere sunulan hizmetlerin sürekliliğini ve etkililiğini azaltmaktadır. Aileyi güçlendirme iddiasıyla geliştirilen politikaların bütüncül bir çerçeveye oturtulamaması, devletin aileye yönelik koruyucu ve destekleyici rolünü zayıflatmaktadır.

Bu bölüm, mevcut politika ve destek sistemlerini yalnızca varlıkları üzerinden değil; etkililikleri, algılanan adalet düzeyleri ve uzun vadeli sonuçları üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ekonomik teşviklerin ötesine geçen, hukuki güvenliği güçlendiren, kurumsal koordinasyonu artıran ve aileyi yalnızca maddi değil, manevi ve psikososyal boyutlarıyla da destekleyen bir politika yaklaşımının gerekliliği, bu temanın temel tartışma zeminini oluşturmaktadır. Alt başlıklarda, söz konusu politika alanları ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

6.1. Hukuki Bariyerler: Nafaka Sistemi ve Erkeklerin Evlilik Korkusu

Katılımcı görüşleri, evlilikten kaçınma ve evliliğin ertelenmesi olgusunun yalnızca ekonomik ya da kültürel nedenlerle açıklanamayacağını; hukuki düzenlemelerin ürettiği risk algısının özellikle erkekler açısından belirleyici bir bariyer haline geldiğini ortaya koymaktadır. Mevcut nafaka sistemi ve bazı hukuki ilkelerin kamuoyunda algılanma biçimi, evliliği duygusal bir birliktelikten ziyade potansiyel olarak ağır ve geri dönülmez sonuçlar doğuran bir hukuki risk alanı olarak konumlandırmaktadır.

Katılımcılar, özellikle süresiz nafaka uygulamasının erkeklerde güçlü bir güvensizlik duygusu yarattığını vurgulamaktadır. Evlilik, boşanma ihtimali üzerinden değerlendirildiğinde; süresiz mali yükümlülük riski, evlenme kararını caydırıcı bir faktöre dönüştürmektedir. Bu algı, evliliği bir “hayat ortaklığı” olmaktan çıkarıp, uzun vadeli ve belirsiz sonuçları olan bir hukuki sözleşme gibi algılanmasına yol açmaktadır. Katılımcı ifadeleri, bu durumun erkeklerde evliliğe karşı rasyonel ama korku temelli bir mesafe geliştirdiğini göstermektedir.

Benzer biçimde, “kadının beyanı esastır” ilkesinin kamuoyundaki yorumlanış biçimi de erkekler açısından yüksek bir tehdit algısı üretmektedir. Hukuki düzenlemenin içeriğinden bağımsız olarak, bu ilkenin “tek taraflı ve otomatik yaptırımlar doğurduğu” yönündeki yaygın kanaat, erkeklerin evlilik içinde kendilerini sürekli savunmasız hissetmelerine neden olmaktadır. Katılımcılar, bu algının evliliği güvenli bir kurum olmaktan çıkararak, erkekler için potansiyel olarak cezalandırıcı bir zemine dönüştürdüğünü ifade etmektedir.

Bu hukuki korkular, evlilik kararının duygusal ve ahlaki boyutunu geri plana iterken; risk hesaplarının ön plana çıkmasına yol açmaktadır. Katılımcı değerlendirmelerine göre, evlenme

arzusu “fitri” ve doğal bir yönelim olmaktan uzaklaşmakta; yerine, olası hukuki sonuçların hesaplandığı temkinli bir yaklaşım geçmektedir. Bu durum, evlilikten tamamen kaçınma ya da uzun süreli birliktelikleri hukuki bağdan yoksun biçimde sürdürme eğilimini güçlendirmektedir.

Boşanma süreçlerine ilişkin eleştiriler de bu bağlamda dikkat çekicidir. Katılımcılar, Türkiye’de çatışmalı boşanmaların uzun yıllar sürmesinin taraflar üzerinde yıpratıcı etkiler yarattığını; bu sürecin hem yeniden aile kurma ihtimalini zayıflattığını hem de çocuklar üzerinde kalıcı psikolojik zararlar oluşturduğunu belirtmektedir. Uzayan dava süreçleri, hukuki belirsizliği derinleştirmekte ve evliliğin “çıkışı zor” bir kurumsal yapı olarak algılanmasına neden olmaktadır.

Bu çerçevede katılımcılar, boşanma sürecinin hızlandırılmasının yanı sıra, boşanma öncesi danışmanlığın yasal ve profesyonel bir zorunluluk haline getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Mevcut sistemin ağırlıklı olarak ayrılığı düzenlemeye odaklandığı; evliliği onarıcı, rehabilite edici ve koruyucu mekanizmaların ise zayıf kaldığı ifade edilmektedir. Evliliğin yalnızca sona erdirilen değil, mümkün olduğunda güçlendirilen bir kurum olarak ele alınmaması, hukuki sistemin aile üzerindeki olumsuz etkisini artırmaktadır.

6.2. Devlet Teşvikleri ve Evlilik Öncesi Eğitimin Rolü

Katılımcı değerlendirmeleri, devlet tarafından sağlanan maddi teşviklerin evlilik kararları üzerinde tek başına belirleyici olmadığını; bu desteklerin ancak eğitim, bilinçlendirme ve zihniyet dönüşümüyle birlikte anlam kazandığını ortaya koymaktadır. Son yıllarda hayata geçirilen evlilik kredileri, çeyiz destekleri ve doğum izinleri gibi uygulamalar, evliliğe geçişte ekonomik yükü hafifletmeyi hedeflemekte; ancak evliliğin sürdürülebilirliğine dair yapısal sorunları doğrudan çözmekte yetersiz kalmaktadır.

Bu bağlamda evlilik kredilerinin eğitim şartına bağlanması, katılımcılar tarafından olumlu ve yerinde bir politika adımı olarak değerlendirilmektedir. 2025 yılı itibarıyla kapsamı genişletilen ve destek miktarı artırılan evlilik kredisi uygulamasında, evlilik öncesi eğitimin zorunlu tutulması; evliliği yalnızca maddi bir başlangıç değil, bilinçli bir sorumluluk alanı olarak ele alma yönünde önemli bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Eğitime katılımın kredi koşullarına bağlanması, devletin teşvik politikasını yalnızca finansman sağlayan değil, davranış ve farkındalık üretmeyi amaçlayan bir çerçeveye taşıdığına işaret etmektedir.

Katılımcılar, özellikle evlilik öncesi eğitim içeriklerinin kritik bir işlev gördüğünü vurgulamaktadır. Sağlıklı harcama alışkanlıkları, tüketici hakları, borç yönetimi ve evlilik içi

ekonomik planlama gibi başlıkların zorunlu tutulması, borçla başlayan evliliklerin kırılgan yapısına doğrudan müdahale etmeyi hedeflemektedir. Bu yaklaşım, ekonomik sorunların evliliklerde çatışma ve çözülmenin temel nedenlerinden biri olduğu gerçeğiyle örtüşmektedir.

Bununla birlikte katılımcılar, maddi teşviklerin zihinsel ve kültürel bariyerleri aşmada sınırlı bir etkiye sahip olduğunu açık biçimde ifade etmektedir. Evliliğin gençlerin zihninde “özgürlük kaybı”, “riskli bir hukuki sözleşme” ya da “kişisel hedefleri sekteye uğratan bir yük” olarak kodlandığı durumlarda, yüksek tutarlı maddi desteklerin dahi evlenme kararını değiştirmedeği vurgulanmaktadır. Bu durum, teşviklerin niceliksel büyüklüğünden ziyade, hangi zihinsel çerçeve içinde sunulduğunun belirleyici olduğunu göstermektedir.

Katılımcı görüşleri, evlilik öncesi eğitimin yalnızca teknik bilgi aktarımıyla sınırlı kalmaması gerektiğine işaret etmektedir. İlişki yönetimi, çatışma çözme becerileri, beklenti uyumu, evlilikte rol paylaşımı ve ebeveynliğe hazırlık gibi başlıkların, gençlerin evliliğe bakışını dönüştürme potansiyeline sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu tür eğitimler, evliliği belirsizlik ve risk alanı olmaktan çıkararak, öğrenilebilir ve yönetilebilir bir yaşam süreci olarak yeniden çerçeveleyebilmektedir.

6.3. Kurumsal Yapılanma ve Koordinasyon Eksikliği

Katılımcı değerlendirmeleri, Türkiye’de aileye yönelik politika ve uygulamaların en zayıf halkalarından birinin kurumsal parçalanmışlık ve koordinasyon eksikliği olduğunu ortaya koymaktadır. Aile, evlilik, boşanma, çocuk, eğitim ve çalışma hayatına ilişkin düzenlemelerin çok sayıda kurum arasında dağılmış olması; politikaların bütüncül bir vizyonla tasarlanmasını ve uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum, aileyi güçlendirmeyi hedefleyen müdahalelerin etkisini azaltmakta ve kimi zaman birbiriyle çelişen uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Katılımcılar, mevcut kurumsal yapıda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın önemli bir rol üstlendiğini kabul etmekle birlikte, bu rolün ağırlıklı olarak sosyal hizmet alanıyla sınırlı kaldığını vurgulamaktadır. Şiddet, engellilik, yaşlılık ve dezavantajlı gruplara yönelik hizmetlerin güçlü biçimde yürütülmesine karşın; evliliğin korunması, boşanmanın önlenmesi, evlilik öncesi ve sonrası eğitimlerin koordinasyonu gibi stratejik alanlarda daha üst düzey, bağlayıcı ve yönlendirici bir yapıya ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir.

Bu çerçevede katılımcılar, aile politikalarının Cumhurbaşkanlığına bağlı, daha geniş yetkilerle donatılmış üst bir yapı tarafından koordine edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Önerilen bu yapılanma, yalnızca uygulayıcı değil; strateji belirleyen, kurumlar arası eşgüdümü sağlayan ve

uzun vadeli aile politikalarını izleyen bir merkez işlevi üstlenmelidir. Ailenin, yalnızca sosyal sorunlar ortaya çıktığında müdahale edilen bir alan değil; kurulma, sürdürülme ve güçlendirilme aşamalarında proaktif biçimde desteklenen bir yapı olarak ele alınabilmesi, ancak bu tür bir kurumsal bütünlükle mümkün görülmektedir.

Katılımcı görüşlerinde öne çıkan bir diğer husus, mevcut aile politikalarının kamuoyunda algılanma biçimidir. Özellikle kullanılan kavramlar, kampanya dili ve iletişim stratejilerinin aile içi dengeyi zedelediği yönünde eleştiriler dile getirilmektedir. Ailenin bütüncül yapısı yerine, tek taraflı mağduriyet anlatılarının öne çıkarılmasının; erkeklerde dışlanmışlık ve suçluluk algısını beslediği, bunun da aile kurumuna yönelik güveni zayıflattığı ifade edilmektedir. Katılımcılar, aile politikalarının ayrıştırıcı değil, birleştirici bir dil ve yaklaşım üzerine inşa edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu bağlamda aile içi sorunlar yerine yalnızca belirli alt başlıkların ön plana çıkarılmasının, aileyi koruma hedefiyle çelişebildiği belirtilmektedir. Şiddetle mücadelede hassasiyetin korunması gerektiği kabul edilmekle birlikte, politikaların aileyi bütünüyle güçlendiren, roller arası dengeyi gözeten ve çatışma çözümünü önceleyen bir çerçevede kurgulanmasının önemi vurgulanmaktadır. Aksi halde, koruyucu olmayı amaçlayan düzenlemelerin dolaylı biçimde aileyi zayıflatıcı sonuçlar üretebildiği ifade edilmektedir.

6.4. İş-Aile Uyumlu Politikaları: Kreş ve Esnek Çalışma

Katılımcı değerlendirmeleri, kadın istihdamı ile aile yaşamı arasında kurulamayan yapısal dengenin, doğurganlık kararlarını sınırlayan en kritik politika alanlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. İş-aile uyumunu desteklemek amacıyla geliştirilen kreş imkânları, ebeveyn izinleri ve esnek çalışma modelleri, teorik olarak önemli araçlar olmakla birlikte; erişilebilirlik, kapsayıcılık ve uygulama niteliği bakımından yetersiz bulunmaktadır. Bu yetersizlik, özellikle kadınlar açısından ebeveynliği istihdamla bağdaşmayan bir tercih haline getirmektedir.

Katılımcılar, Türkiye’de kadın istihdam oranlarının hâlen düşük seviyelerde seyretmesini bu yapısal uyumsuzlukla ilişkilendirmektedir. Kadınların çalışma hayatına katılımı sınırlı kalırken, çocuk sahibi olmanın istihdamdan dışlanma riskini artırdığı algısı güçlenmektedir. Bu bağlamda iş-aile uyumunun bireysel çabalarla değil, güçlü ve sürdürülebilir kamu politikalarıyla desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Kreş hizmetleri, bu alandaki en temel sorun başlıklarından biri olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılar, mevcut kreş imkânlarının hem sayıca yetersiz hem de ekonomik olarak erişilmesi güç olduğunu ifade etmektedir. Özellikle büyük şehirlerde kreş ücretlerinin yüksekliği, çalışan

anneler için fiilen caydırıcı bir etki yaratmakta; kreş, destekleyici bir hizmet olmaktan çıkarak ek bir mali yük haline gelmektedir. Kamuya ait kreşlerin sınırlı olması ve özel sektörün bu alandaki sorumluluğunun net biçimde tanımlanmamış olması, bakım yükünün yeniden aile içine, çoğu zaman da kadına dönmesine neden olmaktadır.

Esnek çalışma modelleri ise katılımcılar tarafından çift yönlü bir sorun alanı olarak değerlendirilmektedir. İlke olarak iş-aile uyumunu kolaylaştırması beklenen bu modellerin, yasal güvence ve denetim mekanizmaları zayıf olduğunda sömürüye açık hale geldiği ifade edilmektedir. Esnek çalışma, birçok durumda iş güvencesinin azalması, çalışma saatlerinin belirsizleşmesi ve kariyer ilerlemesinin sekteye uğraması anlamına gelmektedir. Bu nedenle esnekliğin, çalışan aleyhine değil; ebeveynliği destekleyen ve hak temelli bir çerçevede kurgulanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Katılımcılar, iş-aile uyumunun yalnızca kamu sektöründe değil, özel sektörü de kapsayan bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Doğum sonrası desteklerin yalnızca belirli statü gruplarıyla sınırlı kalması, eşitsizlikleri derinleştirmekte ve geniş bir kadın kitlesini sistem dışı bırakmaktadır. Bu bağlamda doğuma ve çocuk bakımına ilişkin maddi desteklerin, istihdam statüsünden bağımsız biçimde, kapsayıcı ve öngörülebilir bir finansal paket olarak sunulması gerektiği ifade edilmektedir.

Temel kaygı, kadınların çocuk sahibi olduklarında işlerini kaybedecekleri ya da mesleki geleceklerinin ciddi biçimde zarar göreceği yönündeki yaygın algıdır. Bu algı kırılmadıkça, doğurganlığı artırmaya yönelik politikaların sınırlı etki üreteceği vurgulanmaktadır. Katılımcılar, iş-aile uyumu politikalarının yalnızca “kadını işte tutmayı” değil, ebeveynliği güvenli ve sürdürülebilir bir yaşam tercihi haline getirmeyi hedeflemesi gerektiğini belirtmektedir.

6.5. Yerel ve Dini Kurumların Rolü

Katılımcı görüşleri, aile politikalarının yalnızca merkezi devlet mekanizmalarıyla sınırlı kalmasının etkiyi daralttığını; yerel ve dini kurumların daha aktif, görünür ve tamamlayıcı roller üstlenmesinin aile kurumunu güçlendirme açısından kritik olduğunu ortaya koymaktadır. Aile, gündelik hayatın içinde kurulan ve sürdürülen bir yapı olduğundan, merkezi politikaların yerelde karşılık bulması ancak mahalle ölçeğinde çalışan kurumlarla mümkün olabilmektedir.

Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı, katılımcılar tarafından güçlü fakat yeterince kullanılmayan bir toplumsal kapasite olarak değerlendirilmektedir. Camiler etrafında oluşan düzenli topluluklar, güven ilişkileri ve yerel dayanışma ağları; evliliğe geçiş sürecinde gençleri

destekleyecek somut mekanizmalara dönüştürülebilecek potansiyel taşımaktadır. Katılımcılar, yerel düzeyde toplanan yardımların evlenecek gençlere tahsis edilmesinin, yalnızca maddi bir katkı değil, aynı zamanda evliliği toplumsal olarak onaylayan ve teşvik eden güçlü bir sembolik mesaj üreteceğini vurgulamaktadır.

Dini kurumların rolü, yalnızca maddi destekle sınırlı görülmemektedir. Evliliğin anlamı, sorumluluğu ve sabrı merkeze alan manevi çerçevenin yeniden güçlendirilmesi, evlilik ve ebeveynlik kararlarını etkileyen zihinsel bariyerlerin aşılmasında önemli bir işlev üstlenebilmektedir. Bu kapsamda, evlilik sonrası çiftlere yönelik manevi ve sembolik teşviklerin, evliliği kutsayan ancak idealize etmeyen dengeli bir dil içinde sunulması gerektiği ifade edilmektedir.

Yerel yönetimler de aile politikalarının sahaya temas eden en kritik aktörleri arasında görülmektedir. Katılımcılar, belediyelerin nikâh sürecini yalnızca idari bir işlem olarak değil, eğitici ve koruyucu bir eşik olarak değerlendirmesi gerektiğini savunmaktadır. Nikâh başvurularında evlilik öncesi eğitimin zorunlu tutulması ve bu eğitimi tamamlayan çiftlerin nikâh ücretlerinden muaf tutulması gibi uygulamalar, evliliği bilinçle kurulan bir birliktelik olarak yeniden çerçeveleme potansiyeline sahiptir.

Buna ek olarak katılımcılar, yerel düzeyde sürekli ve önleyici sosyal hizmet modellerinin geliştirilmesini önermektedir. “Aile Hekimliği” benzeri bir yaklaşımla kurgulanacak “Aile Sosyal Hizmet Uzmanlığı” birimleri; sorunlar kriz aşamasına gelmeden ailelerle temas kurabilecek, rehberlik ve destek sağlayabilecek bir yapı sunmaktadır. Bu yaklaşım, sosyal hizmetin reaktif değil, proaktif ve koruyucu bir zemine taşınması açısından önemlidir.

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE GELECEK PROJEKSİYONU

Türkiye’de evlilik, doğurganlık ve aile yapısında gözlenen dönüşüm, mevcut eğilimlerin devam etmesi halinde yalnızca bugünü değil, 2040 ve sonrası da derinden etkileyecek yapısal sonuçlar üretme potansiyeli taşımaktadır. Katılımcı değerlendirmeleri, sorunun artık yalnızca betimlenebilir bir toplumsal değişim değil; müdahale edilmediği takdirde demografik, ekonomik ve kültürel boyutları olan kalıcı bir kriz alanına dönüşeceği yönünde ortaklaşmaktadır. Bu nedenle raporun bu bölümü, teşhis ve analiz aşamasını aşarak, geleceğe yönelik öngörüler ve çözüm arayışlarını merkeze almaktadır.

Katılımcılar, mevcut eğilimlerin sürmesi halinde aile yapısının daha geç kurulan, daha kısa ömürlü ve çocuk sayısının giderek azaldığı bir modele dönüşeceğini öngörmektedir. 2040 ve

sonrasında tek çocuklu ya da çocuksuz hane sayısının belirgin biçimde artması; akrabalık bağlarının zayıflaması, kuşaklar arası dayanışmanın kırılması ve bakım yükünün daralan bir nüfus grubunun omuzlarına binmesi temel risk alanları olarak değerlendirilmektedir. Bu senaryo, yalnızca aileyi değil; sosyal güvenlik sistemlerini, işgücü piyasasını ve toplumsal dayanışma mekanizmalarını da doğrudan etkileyecek bir dönüşüme işaret etmektedir.

Bu bağlamda katılımcılar, demografik krizin yalnızca ekonomik teşviklerle ya da parçalı politika müdahaleleriyle yönetilemeyeceği konusunda hemfikirdir. Sorunun kökleri, hukuki güvenlikten değerler dünyasına, eğitim sisteminden dijital kültüre kadar uzanan çok katmanlı bir yapı arz etmektedir. Dolayısıyla çözüm önerilerinin de aynı ölçüde bütüncül, uzun vadeli ve kurumsal sürekliliği olan bir çerçevede ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu bölümde ele alınacak çözüm önerileri; aile politikalarının yeniden kurumsallaştırılması, evlilik ve ebeveynlik eğitimlerinin sistematik hale getirilmesi, dijital mecralarda aileyi destekleyici yeni anlatıların üretilmesi ve yerel-toplumsal dayanışma ağlarının güçlendirilmesi gibi yenilikçi model önerilerini içermektedir. Katılımcılar, aileyi yalnızca korunması gereken kırılgan bir yapı olarak değil; bilinçli yatırımlarla güçlendirilebilecek dinamik bir toplumsal kaynak olarak ele almaktadır.

Sonuç olarak bu bölüm, Türkiye'nin karşı karşıya olduğu demografik dönüşümü kaçınılmaz bir kader olarak değil; doğru zamanda, doğru araçlarla müdahale edildiğinde yönlendirilebilir bir süreç olarak ele almaktadır. 2040 ve sonrasına ilişkin öngörüler, alarm verici olduğu kadar, politika yapıcılar ve toplumsal aktörler için güçlü bir eylem çağrısı niteliği taşımaktadır. İzleyen alt başlıklarda, katılımcıların bu çağrıya karşılık geliştirdiği somut ve yenilikçi çözüm önerileri ayrıntılı biçimde tartışılacaktır.

Kurumsal ve Stratejik Yapılanma: Aileyi Koruma Başkanlığı

Katılımcıların ortaklaştığı temel önerilerden biri, aileye ilişkin politika ve uygulamaların mevcut parçalı yapısının sona erdirilmesi ve güçlü bir kurumsal merkez etrafında yeniden yapılandırılmasıdır. Evliliğin ertelenmesi, boşanma oranlarının artışı, düşük doğurganlık ve aile içi kırılganlıklar; tek tek kurumların müdahale alanını aşan, stratejik düzeyde ele alınması gereken çok boyutlu bir sorun alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle katılımcılar, aile politikalarının doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlı, yüksek yetki ve koordinasyon kapasitesine sahip bir üst yapı tarafından yönetilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Önerilen “Aileyi Koruma Başkanlığı”, aileyi yalnızca sosyal yardıma ihtiyaç duyulan durumlarda gündeme gelen bir alan olarak değil; kurulma, sürdürülme ve korunma

aşamalarında proaktif biçimde desteklenen stratejik bir toplumsal kurum olarak ele almayı hedeflemektedir. Katılımcılara göre mevcut bakanlık yapılanması, sosyal hizmetler bağlamında önemli ve gerekli işler yürütmekle birlikte; evlilik öncesi ve sonrası eğitimlerin koordinasyonu, boşanmanın önlenmesi, aile içi risklerin erken tespiti ve kurumlar arası eşgüdüm gibi alanlarda sınırlı bir etkiye sahiptir. Bu durum, aile politikalarının sosyal yardım mantığına sıkışmasına ve uzun vadeli stratejik hedeflerin geri planda kalmasına yol açmaktadır.

Bu bağlamda “Aileyi Koruma Başkanlığı”, yalnızca uygulayıcı değil; veri üreten, risk haritaları çıkaran, politika tasarlayan ve kurumlar arası koordinasyonu sağlayan bir merkez olarak kurgulanmaktadır. Aileye ilişkin hukuki düzenlemeler, eğitim politikaları, çalışma hayatı uygulamaları ve sosyal destek mekanizmalarının tek bir stratejik çerçeve içinde uyumlaştırılması, bu yapılanmanın temel işlevleri arasında görülmektedir. Katılımcılar, aile alanında yaşanan sorunların önemli bir kısmının, “nerede, hangi riskin yoğunlaştığına” dair sağlıklı bir envanterin bulunmamasından kaynaklandığını vurgulamaktadır.

Bu noktada öne çıkan yenilikçi önerilerden biri, “Aile Sosyal Hizmet Uzmanlığı” modelidir. Katılımcılar, “Aile Hekimliği” sistemine benzer biçimde, belirli sayıda aileden sorumlu uzmanların görevlendirilmesini önermektedir. Bu modelde uzmanlar; evlilik yaşları, boşanma riski, bağımlılık, şiddet, ekonomik kırılganlık ve çocukların durumu gibi göstergeleri düzenli olarak izleyerek ailelerin risk profillerini oluşturacaktır. Böylece sosyal hizmet müdahaleleri kriz sonrasında değil, risk henüz oluşma aşamasındayken devreye girebilecektir.

Katılımcılara göre mevcut sistemin en önemli zaaflarından biri, önleyici ve koruyucu mekanizmaların zayıflığıdır. Aileyle temas, çoğu zaman sorun derinleştğinde ve geri dönüş maliyeti yükseldiğinde kurulmaktadır. Oysa önerilen yapı, aileyi sürekli izleyen, destekleyen ve gerektiğinde rehberlik eden bir anlayış üzerine inşa edilmektedir. Bu yaklaşım, aileyi müdahale edilen değil, eşlik edilen bir yapı olarak konumlandırmayı amaçlamaktadır.

Eğitim Sisteminde Fıtrat ve Kariyer Dengesi

Katılımcılar, mevcut eğitim sisteminin gençlerin evlilik ve aile kurma süreçleriyle uyumsuz bir zaman kurgusu ürettiğini; eğitimin fiilen evliliği erteleyen yapısal bir bariyere dönüştüğünü vurgulamaktadır. Eğitim, bireyin gelişimini desteklemesi gereken bir araç olmaktan çıkarak, evlilik ve ebeveynlik gibi temel yaşam adımlarını sürekli öteleyen katı bir geçiş rejimi üretmektedir. Bu durum, “kariyer tamamlanmadan aile kurulmaz” algısını pekiştirmekte ve özellikle gençleri uzun süreli belirsizlik içinde tutmaktadır.

Katılımcı görüşleri, eğitimin evlilikle rekabet eden değil, evliliği mümkün ve sürdürülebilir kılan bir yapıya dönüştürülmesi gerektiği noktasında birleşmektedir. Bu çerçevede üniversite ve yükseköğretim sistemlerinde esnek geçişlerin güçlendirilmesi temel bir öneri olarak öne çıkmaktadır. Eğitim sürecinde evlenme ve çocuk sahibi olma kararlarının “olağan dışı” değil, desteklenen yaşam tercihleri haline gelmesi gerektiği ifade edilmektedir. Eğitimin dondurulabilmesi, ara verilip geri dönülebilmesi ve bu süreçlerin kariyer kaybına yol açmaması, gençlerin evlilik kararlarını daha erken ve güvenli biçimde alabilmelerini sağlayacak kritik düzenlemeler olarak değerlendirilmektedir.

Katılımcılar, gençlerin uzun yıllar boyunca “mezun ol, iş bul, sonra evlen” sıralamasına mahkûm edilmesini, insanın doğal gelişim ritmiyle uyumsuz bulmaktadır. Bu yaklaşımın, gençleri hem duygusal hem de sosyal açıdan askıda bıraktığı; evlilik ve ebeveynlik gibi sorumluluk gerektiren rollerden uzaklaştırdığı ifade edilmektedir. Eğitim sisteminin, bireyi yalnızca mesleki bir varlık olarak değil; aile kuracak, ilişki yönetecek ve toplumsal sorumluluk üstlenecek bir bütün olarak ele alması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu bağlamda eğitim müfredatının içeriği de eleştirel biçimde değerlendirilmektedir. Katılımcılar, aile olma bilincinin, ilişki yönetiminin ve sorumluluk paylaşımının eğitimin doğal bir parçası haline getirilmesini önermektedir. Evlilik ve aile, yalnızca özel hayata bırakılan konular değil; bireyin karakter gelişimini ve toplumsal uyumunu doğrudan etkileyen alanlar olarak görülmektedir. Bu nedenle eğitim sisteminin, aileyi dışlayan değil, onu hayatın olağan bir parçası olarak içeren bir değer çerçevesi sunması gerektiği ifade edilmektedir.

Katılımcı önerileri, yalnızca genç çiftlerle sınırlı olmayan, kuşakları kapsayan bir eğitim yaklaşımına da işaret etmektedir. Aile içi ilişkilerde yaşanan birçok sorunun, ebeveynlerin ve geniş ailenin tutumlarından beslendiği vurgulanmaktadır. Bu nedenle “Dede–Nine Okulları” ve “Kaynana–Kayınpeder Okulları” gibi modeller, aile içi rollerin yeniden dengelenmesi ve gençlerin evlilik sürecinde desteklenmesi açısından önemli görülmektedir. Aşırı korumacı, çatışmacı ya da müdahaleci aile tutumlarının, gençlerin erken olgunlaşmasını ve sorumluluk almasını engellediği ifade edilmektedir.

Dijital Kültür ve Medya Müdahalesi

Katılımcılar, evlilik ve aile algısının şekillenmesinde dijital kültür ve medyanın belirleyici bir rol üstlendiğini; bu alanlara müdahale edilmeden demografik krize yönelik çözüm üretmenin mümkün olmadığını vurgulamaktadır. Dijital mecralar, gençlerin ilişki kurma biçimlerinden gelecek tasavvurlarına kadar geniş bir etki alanı üretmekte; aileye dair imgeler büyük ölçüde

bu kanallar üzerinden inşa edilmektedir. Bu nedenle medya politikaları ve dijital stratejiler, aileyi güçlendirmeye yönelik bütüncül çözüm paketinin vazgeçilmez bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Katılımcı görüşleri, özellikle görsel medyada yaygınlaşan çatışmalı, güvensiz ve sürdürülemez aile temsillerinin gençlerde evliliğe karşı korku ve mesafe ürettiğine işaret etmektedir. Dizilerde ve dijital içeriklerde evliliğin sürekli kriz, ihanet ve şiddet bağlamında sunulması; evliliği bir huzur ve dayanışma alanı olmaktan çıkararak kaçınılması gereken bir risk olarak kodlamaktadır. Bu durum, evliliğin ertelenmesini yalnızca bireysel tercihlerle değil, sistematik bir kültürel yönlendirmeye de ilişkilendirmektedir. Katılımcılar, bu nedenle medya içeriklerine yönelik denetim ve yönlendirici politikaların güçlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Ancak öneriler yalnızca sınırlayıcı ve denetleyici müdahalelerle sınırlı değildir. Katılımcılar, dijital alanın aynı zamanda güçlü bir fırsat sunduğunu; aileyi ve evliliği destekleyen alternatif anlatıların bu mecralarda üretilebileceğini vurgulamaktadır. Gençlerin yoğun biçimde vakit geçirdiği dijital platformlarda, evliliği yalnızca fedakârlık ve sorumluluk üzerinden değil; huzur, anlam, aidiyet ve duygusal güvenlik boyutlarıyla anlatan içeriklere ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda dijital kültürle çatışan değil, onun dilini kullanan bir değer aktarımının gerekliliği öne çıkmaktadır.

Katılımcıların dikkat çektiği bir diğer önemli alan, eş bulma süreçleridir. Geleneksel aracılık mekanizmalarının zayıflamasıyla birlikte, gençler büyük ölçüde denetimsiz ve güvensiz dijital eşleşme ortamlarına yönelmektedir. Bu durum, evlilik niyetiyle kurulan ilişkilerin zayıflamasına ve geçici birlikteliklerin normalleşmesine yol açmaktadır. Katılımcılar, meşru, güvenilir ve evlilik odaklı dijital eşleştirme platformlarının geliştirilmesini, çağdaş bir ihtiyaç olarak değerlendirmektedir. Bu tür platformların, uzman denetimi altında, değer temelli ve şeffaf ilkelerle çalışması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu çerçevede “aracılık” ya da “çöpçatanlık” işlevinin modern bir dille yeniden kurumsallaştırılması önerilmektedir. Sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler veya mahalle ölçeğinde güven ilişkileri bulunan yapılar aracılığıyla yürütülecek bu modellerin; gençleri yalnızlığa ve belirsizliğe mahkûm etmeyen, evliliği hedefleyen güvenli temas alanları oluşturabileceği ifade edilmektedir. Dijital araçlar bu sürecin tamamlayıcısı olarak görülmekte; yüz yüze güven ilişkileriyle desteklenen hibrit modeller ön plana çıkmaktadır.

Katılımcılar ayrıca, dijital dünyada etkili olan rol modellerine dikkat çekmektedir. Manevi ve ailevi değerleri temsil eden içerik üreticilerinin, gençlere hitap eden estetik ve anlatım diliyle

bu alanda daha görünür olması gerektiği vurgulanmaktadır. Evliliğin ve aile hayatının yalnızca “sorumluluk” değil, aynı zamanda bir “yaşam konforu” ve “duygusal tatmin” alanı sunduğunun dijital dille anlatılması, bu stratejinin temel hedefleri arasında yer almaktadır.

Toplumsal Dayanışma ve Yerel Destek Modelleri

Katılımcılar, aile ve demografi krizinin çözümünün yalnızca merkezi devlet politikalarına havale edilmesinin hem gerçekçi hem de sürdürülebilir olmadığını vurgulamaktadır. Evlilik ve aile, gündelik hayatın içinde, mahalle ölçeğinde kurulan ve yaşatılan toplumsal yapılardır. Bu nedenle çözümün de yalnızca yukarıdan aşağıya değil, yerelden beslenen, yatay dayanışma ağlarını yeniden canlandıran bir yaklaşımla ele alınması gerektiği ifade edilmektedir.

Katılımcı görüşleri, mahalle kültürünün ve yerel aidiyetin zayıflamasıyla birlikte evlilik sorumluluğunun bütünüyle bireyin omuzlarına yüklendiğini göstermektedir. Geçmişte komşuluk, akrabalık ve cemaat ilişkileri içinde paylaşılan “evlenecek gence destek olma” refleksi, günümüzde büyük ölçüde kaybolmuştur. Bu kopuş, evliliği yalnızca bireysel bir meseleye indirgemekte; ekonomik, psikolojik ve sosyal yüklerin paylaşılmasını engellemektedir. Katılımcılar, bu duyarsızlığın kırılmasının, evliliği yeniden toplumsal bir mesele haline getirmek açısından kritik olduğunu vurgulamaktadır.

Bu bağlamda cami merkezli yerel dayanışma modelleri, güçlü ve doğal bir imkân alanı olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılar, camilerde düzenli olarak toplanan yardımların, belirli bir sistematikte evlenecek gençlere yönlendirilmesinin; hem maddi destek sağlayacağını hem de evliliği toplumsal olarak görünür ve değerli kılacağını ifade etmektedir. Böyle bir uygulama, evliliği yalnızca bireyin özel kararı olmaktan çıkararak, mahalle tarafından sahiplenilen bir geçiş ritüeline dönüştürme potansiyeli taşımaktadır.

Yerel dayanışma yalnızca maddi destekle sınırlı görülmemektedir. Katılımcılar, mahalle ölçeğinde rehberlik, aracılık ve sosyal destek işlevlerinin de yeniden canlandırılması gerektiğini belirtmektedir. Evlilik çağındaki gençlerin yalnız bırakılmadığı, tanıştırma ve yönlendirme mekanizmalarının meşru ve güvenli biçimde işletildiği bir toplumsal iklimin, evlilik korkularını azaltacağı ifade edilmektedir. Bu yaklaşım, bireyi yalnızlaştıran modern şehir hayatına karşı kolektif sorumluluğu yeniden inşa etmeyi hedeflemektedir.

Toplumsal dayanışmanın mekânsal boyutu da katılımcıların dikkat çektiği önemli bir başlıktır. Mevcut konut politikalarının, özellikle küçük hane tiplerini önceleyen 1+1 ve 2+1 daire ağırlıklı yapısının, geniş aile ve kuşaklar arası birlikteliği fiilen zorlaştırdığı belirtilmektedir. Bu mimari

tercihler, yalnız yaşamı normalleştirmekte; yaşlıların, gençlerin ve çocukların bir arada bulunduğu dayanışmacı yaşam biçimlerini dışlamaktadır.

Katılımcılar, konut politikalarının yalnızca barınma ihtiyacını değil, toplumsal ilişkileri de şekillendirdiğine dikkat çekmektedir. Geniş aile özlemini karşılayacak, ortak alanları olan, yaşlıların ve gençlerin birlikte yaşayabileceği yeni konut modellerinin geliştirilmesi; kuşaklar arası etkileşimi ve dayanışmayı güçlendirecek bir araç olarak görülmektedir. Bu bağlamda mekânın yeniden tasarlanması, kültürün ve ilişkilerin yeniden inşasının ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmaktadır.

Sonuç olarak bu alt bölüm, evlilik ve aile krizinin çözümünde toplumsal sorumluluk bilincinin yeniden canlandırılmasının önemini ortaya koymaktadır. Mahalle, cami ve ortak yaşam alanları gibi yerel dinamiklerin aktive edilmesi; aileyi yalnızca devlet politikalarının konusu olmaktan çıkarıp, toplumsal dayanışmanın merkezine yerleştirmektedir. Katılımcılar, evliliğin yeniden mümkün, ulaşılabilir ve desteklenen bir yaşam adımı haline gelmesinin; ancak bu tür yerel ve kolektif modellerle sürdürülebilir biçimde sağlanabileceği konusunda ortaklaşmaktadır.

2040 Projeksiyonu: Yalnızlaşma ve Demografik Çöküş Riski

Katılımcılar, mevcut eğilimlerin değişmemesi halinde Türkiye'nin 2040 ve sonrasında yalnızca nüfus sayısında bir azalma değil, aynı zamanda derin bir toplumsal çözülme ve yalnızlaşma süreciyle karşı karşıya kalacağı yönünde güçlü bir uyarıda bulunmaktadır. Evliliğin ötelenmesi, doğurganlığın kalıcı biçimde düşmesi ve aile bağlarının zayıflaması; uzun vadede “yalnızlar toplumu” olarak tanımlanabilecek atomize bir sosyal yapının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu projeksiyonda mesele, kaç kişinin yaşadığı değil; bireylerin hangi tür sosyal bağlar içinde varlık gösterdiği.

Katılımcı öngörüler, 2040 sonrasında evlilik kurumunun hem yaygınlık hem de işlev bakımından daralacağına işaret etmektedir. Evlilik sayılarındaki düşüşe paralel olarak boşanma oranlarının evlilik oranlarına yaklaşması, hatta bazı dönemlerde onları aşması; aileyi istikrarlı bir yaşam alanı olmaktan çıkararak geçici ve kırılgan birlikteliklere dayalı bir ilişki modeline dönüştürebilir. Bu süreçte evlilik, toplumsal norm olmaktan uzaklaşıp istisnai bir tercihe dönüşme riski taşımaktadır.

Bu senaryonun en kritik boyutlarından biri, ortaya çıkabilecek demografik boşluktur. Katılımcılar, yerli nüfusun evlilik ve doğurganlık eğilimleri zayıfladıkça, evlilik ihtiyacının farklı biçimlerde karşılanmaya çalışılacağını; bunun da toplumsal uyum, kültürel süreklilik ve

kimlik tartışmalarını derinleştireceğini ifade etmektedir. Bu durumun, nüfus yapısında yalnızca niceliksel bir daralma değil, aynı zamanda niteliksel bir dönüşüm yaratacağı öngörülmektedir.

Katılımcılara göre asıl risk, demografik küçülmenin değerler alanındaki aşınmayla eş zamanlı ilerlemesidir. 2000’li yıllardan itibaren zayıflayan aile, sadakat, fedakârlık ve kuşaklar arası sorumluluk gibi değerlerin; 2040 sonrasında toplumsal hafızada karşılık bulamayan soyut kavramlara dönüşmesi ihtimali dile getirilmektedir. Böyle bir zeminde yalnızlaşma, bireysel bir hissiyat olmaktan çıkarak kurumsallaşmış bir toplumsal duruma dönüşebilir.

Katılımcılar, gelecekte aile kavramının “biz” merkezli bir yapıdan uzaklaşarak, daha çok bireysel ihtiyaçlara dayalı “partnerlik” anlayışı üzerinden tanımlanabileceği uyarısında bulunmaktadır. Bu dönüşüm, aileyi neslin devamını sağlayan, dayanışma ve sorumluluk üreten bir kurum olmaktan çıkarak; biyolojik ya da duygusal ihtiyaçların kısa vadeli karşılandığı geçici birlikteliklere indirgeme riskini taşımaktadır. Bu bağlamda ebeveynlik, giderek istisnai ve yüksek maliyetli bir tercihe dönüşebilir.

Öne çıkan bir diğer risk alanı, yalnızlaşmanın kuşaklar arası aktarımıdır. Kardeşsiz, zayıf akrabalık bağları içinde ve sınırlı sosyal ağlarla büyüyen kuşakların, ilerleyen yaşamlarında aile kurma motivasyonlarının daha da zayıflayacağı öngörülmektedir. Böylece düşük doğurganlık ve aile kurmaktan kaçınma, kendini yeniden üreten bir döngüye dönüşebilecektir.

Sonuç olarak bu alt bölüm, karamsar bir gelecek tasviri sunmaktan ziyade, gecikmiş müdahalelerin doğurabileceği bedeli görünür kılmayı amaçlamaktadır. Katılımcılar, bugünden atılacak kurumsal, eğitsel, kültürel ve toplumsal adımların; bu projeksiyonu tersine çevirebilecek güçlü bir potansiyele sahip olduğunu vurgulamaktadır. Aksi halde Türkiye, nüfus kaybının ötesinde, aidiyet duygusunun, “biz” bilincinin ve toplumsal sürekliliğin zayıfladığı derin bir yalnızlaşma süreciyle karşı karşıya kalabilecektir. Bu değerlendirme, rapor boyunca sunulan çözüm önerilerinin neden bütüncül biçimde ele alınması gerektiğini ortaya koyan stratejik bir sonuç niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, T. (2022). Türkiye’de aile süreçleri, kadınların ve çiftlerin eğitim durumu: 2018 TNSA’nın analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(4), 1544-1556. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.1023015>
- Akgül, İ. (2024). Kadın istihdamının iş ve aile yaşam uyumuna etkileri. *Hakkari Review*, 8(2), 18-33. <https://doi.org/10.31457/hr.1575923>

- Alan, S. (2025). TÜİK verileri ışığında aile yapısındaki değişimlerin sosyolojik değerlendirmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(Aile Özel Sayısı), 177-198. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.1707921>
- Bilen, M., & Yumuşak, İ. G. (2008). Gary S. Becker'in iktisat bilimine ve beşeri sermaye teorisine katkıları. 3(1), 1-14.
- Doğan, A., & Cebioğlu, S. (2011). Beliren yetişkinlik: Ergenlikten yetişkinliğe uzanan bir dönem. 14(28), 11-21.
- Eralp, A., & Gökmen, Ş. (2020). Ortalama evlilik yaşının yükselmesini etkileyen faktörler ve cinsiyete göre farklılıklar. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 395-412. <https://doi.org/10.17541/optimum.698063>
- Gultekin, D., & Özcanlı Baran, P. (2022). Türkiye’de zorunlu eğitim serencâmı: Ulusal, bölgesel ve uluslararası bir değerlendirme. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 11(3), 466-482.
- İPA. (2025). *İstanbul’da Evlilik Maliyeti 2024*. İstanbul Planlama Ajansı. Yaşam Maliyeti. <https://ipa.istanbul>
- Johnson, J. G., & Busemeyer, J. R. (2010). Decision making under risk and uncertainty. *WIREs Cognitive Science*, 1(5), 736-749. <https://doi.org/10.1002/wcs.76>
- Matysiak, A., Styrc, M., & Vignoli, D. (2014). The educational gradient in marital disruption: A meta-analysis of European research findings. *Population Studies*, 68(2), 197-215. <https://doi.org/10.1080/00324728.2013.856459>
- Perelli-Harris, B., Sigle-Rushton, W., Kreyenfeld, M., Lappegård, T., Keizer, R., & Berghammer, C. (2010). The Educational Gradient of Childbearing within Cohabitation in Europe. *Population and Development Review*, 36(4), 775-801. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2010.00357.x>
- TÜİK. (2025a). *Doğum İstatistikleri, 2024* (No. 54196). Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2024-54196>
- TÜİK. (2025b). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2024* (No. 54194). Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024-54194>

MASA 4

EĞİTİM-İSTİHDAM-EVLİLİK MASASI

Ersin KAVİ⁴

GİRİŞ

Aile kurumu, bireyin sosyalizasyon sürecinin başladığı, toplumsal değerlerin aktarıldığı ve sosyal bütünleşmenin sağlandığı en temel yapısal birimdir. Toplumların sürdürülebilirliği, demografik dengelerin korunması ve sosyal refahın güçlendirilmesi açısından aile yapısının korunması ve desteklenmesi stratejik bir öneme sahiptir. Bununla birlikte, son yıllarda yaşanan ekonomik, teknolojik ve sosyo-kültürel dönüşümler, aile kurumunu çok boyutlu biçimde etkilemekte; özellikle eğitim, istihdam ve evlilik alanlarında ortaya çıkan yeni dinamikler, aile yapısında yapısal kırılmalıklar yaratmaktadır.

Küreselleşme süreci, iş gücü piyasalarında esnekleşme, dijitalleşme ve eğitim sistemlerindeki dönüşüm; bireylerin eğitim sürelerinin uzamasına, istihdama geçiş süreçlerinin belirsizleşmesine ve yaşam döngüsündeki geçiş evrelerinin yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır. Bu durum, özellikle genç nüfus açısından eğitimden istihdama geçişte yaşanan gecikmelerin evlilik kararlarını ertelemesine, aile kurma eğilimlerinin zayıflamasına ve doğurganlık oranlarının düşmesine yol açmaktadır. Türkiye’de de benzer şekilde genç işsizliği, güvencesiz istihdam, konut maliyetlerindeki artış ve yaşam standartlarına ilişkin beklentilerin yükselmesi, aile kurma süreçlerini doğrudan etkileyen temel faktörler arasında yer almaktadır.

Eğitim sisteminin uzun süreli ve sınav odaklı yapısı, bireylerin istihdama hazırlık süreçlerinde yeterli yaşam ve mesleki becerilerle donatılamamasına neden olurken; istihdam piyasasında karşılaşılan belirsizlikler, iş-aile yaşam dengesi açısından önemli riskler doğurmaktadır. Özellikle kadınların iş gücüne katılımının artmasıyla birlikte, bakım yükümlülükleri, esnek çalışma imkânlarının sınırlılığı ve kurumsal destek mekanizmalarının yetersizliği, aile yapısını zorlayan unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Tüm bu gelişmeler, eğitim, istihdam ve evlilik arasındaki ilişkinin birbirinden bağımsız değil; aksine karşılıklı etkileşim içerisinde değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu bağlamda düzenlenen “Ailenin Karşılaştığı Yeni Nesil Sorunlar Çalıştayı”, aile kurumunun karşı karşıya olduğu güncel ve yapısal sorun alanlarını bütüncül bir perspektifle ele almak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalıştay, aile yapısını etkileyen sosyo-ekonomik dönüşümlerin analiz edilmesini, mevcut politika ve uygulamaların değerlendirilmesini ve uzun vadeli,

⁴ Prof. Dr., Yalova Üniversitesi

sürdürülebilir çözüm önerilerinin geliştirilmesini hedeflemektedir. Çalıştay kapsamında oluşturulan Eğitim–İstihdam–Evlilik Masası, söz konusu üç alan arasındaki karşılıklı etkileşimi derinlemesine inceleyerek, aile politikalarının güçlendirilmesine yönelik politika önerileri geliştirmeyi amaçlamıştır.

Eğitim–İstihdam–Evlilik Masası’nda yapılan değerlendirmelerde; eğitim sisteminin bireyleri yalnızca akademik başarıya değil, aynı zamanda hayata ve çalışma yaşamına hazırlama işlevi; istihdam politikalarının aile dostu bir yaklaşımla yeniden yapılandırılması gerekliliği; evlilik ve aile kurma süreçlerinin ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutlarıyla ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca gençlerin yaşam geçiş süreçlerinde karşılaştıkları belirsizliklerin azaltılması, iş-aile yaşam uyumunun sağlanması ve aileyi destekleyici sosyal politika araçlarının güçlendirilmesi temel tartışma başlıkları arasında yer almıştır.

Bu rapor, Eğitim–İstihdam–Evlilik Masası’nda yürütülen müzakereler, paydaş görüşleri ve uzman katkıları doğrultusunda hazırlanmıştır. Raporda; mevcut durum analizi yapılarak sorun alanları sistematik biçimde ortaya konulmuş, ardından kısa, orta ve uzun vadeli politika önerileri geliştirilmiştir. Raporun, aile politikalarının bütüncül bir çerçevede ele alınmasına, eğitim ve istihdam sistemlerinin aile yapısını destekleyecek şekilde yeniden düzenlenmesine ve evlilik kurumunun güçlendirilmesine katkı sunması hedeflenmektedir.

MEVCUT DURUM TESPİTİ

Türkiye’de aile yapısı, son yıllarda hızlanan toplumsal ve ekonomik dönüşümlerden doğrudan etkilenmektedir. Eğitim sürelerinin uzaması, istihdam piyasasındaki belirsizlikler, konut ve yaşam maliyetlerindeki artış ile birlikte evlilik yaşı yükselmekte, aile kurma eğilimleri zayıflamakta ve doğurganlık oranlarında düşüş gözlemlenmektedir.

Eğitim alanında; sınav odaklı ve uzun süreli eğitim yapısı, bireylerin yaşam becerileri ve mesleki donanım kazanmasını sınırlamakta; eğitim-istihdam uyumsuzluğu önemli bir sorun alanı olarak öne çıkmaktadır. İstihdam alanında ise genç işsizliği, güvencesiz çalışma biçimleri ve esnek olmayan çalışma koşulları, iş-aile yaşam dengesini olumsuz etkilemektedir.

Evlilik ve aile kurma süreçlerinde; ekonomik güvencesizlik, kariyer beklentileri, toplumsal rol algılarındaki değişim ve sosyal destek mekanizmalarının yetersizliği belirleyici olmaktadır. Özellikle kadınların iş gücüne katılımı ile bakım yükümlülükleri arasındaki dengenin yeterince desteklenememesi, aile yapısında kırılmalara yol açmaktadır.

Bu durum, eğitim, istihdam ve evlilik alanlarının birbirinden bağımsız politikalarla değil; bütünleşmiş ve eşgüdümlü bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda, mevcut durum aşağıdaki başlıklar dahilinde ele alınacaktır.

1. Eğitim Sistemi ile İşgücü Piyasası Arasındaki Uyumsuzluk

Eğitim ve istihdam arasındaki ilişki, beşerî sermayenin etkin kullanımı ve sürdürülebilir kalkınma açısından kritik bir öneme sahiptir. Eğitim sisteminin işgücü piyasasının ihtiyaçlarına uygun bireyler yetiştirmesi, hem bireysel refahın artırılması hem de ekonomik büyümenin desteklenmesi açısından temel bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de ise uzun süredir eğitim sistemi ile istihdam yapısı arasında yapısal bir uyumsuzluk bulunduğu ve bu durumun özellikle genç işsizliği, alan dışı istihdam ve nitelikli işgücü eksikliği gibi sorunlara yol açtığı gözlemlenmektedir.

İŞKUR verilerine göre özel sektör ve kamuda **toplam bildirilen açık iş sayısı 2 milyonu aşmış** durumda. Bu rakam **yaklaşık 2.1 milyon civarındadır**. Türkiye’de en çok eleman aranan pozisyonlar 2025 Ekim verilerine göre yaklaşık olarak şu şekildedir:

- **Turizm ve otelcilik elemanı** → 79.000
- **Özel güvenlik görevlisi (silahsız)** → 78.000
- **Reyon görevlisi** → 56.000
- **Servis elemanı (garson)** → 53.000
- **Güvenlik görevlisi (genel)** → 46.000

Türkiye’de yükseköğretim kurumları tarafından sunulan eğitim programlarının büyük ölçüde teorik bilgiye dayalı olduğu, uygulamaya yönelik becerilerin ise sınırlı düzeyde kazandırıldığı görülmektedir. Bu durum, mezunların işgücü piyasasında talep edilen yetkinliklere sahip olmadan mezun olmalarına ve diplomalı işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Özellikle hızlı teknolojik dönüşümün yaşandığı sektörlerde, üniversite müfredatlarının güncel ihtiyaçları yeterince yansıtamadığı dikkat çekmektedir. Üniversiteler çok sayıda mezun vermekte ancak bu mezunların becerileri piyasada talep edilenlerle örtüşmemektedir. Teorik bilgi ağırlıklı bir eğitimin olması, pratik beceri eksikliği “Diplomalı işsizler” sorununu ortaya çıkarmaktadır.

2. Mesleki ve Teknik Eğitimin Yapısal Sorunları

Mesleki ve teknik eğitim, işgücü piyasasının ara eleman ihtiyacını karşılamada stratejik bir role sahip olmasına rağmen Türkiye’de bu eğitim türü toplumsal algı bakımından ikincil bir

konumda değerlendirilmektedir. Meslek liselerinin akademik başarı düzeyi düşük öğrencilerin yönlendirildiği kurumlar olarak algılanması, nitelikli öğrencilerin bu alanlara yönelmesini engellemektedir. Buna karşın sanayi sektörü, nitelikli teknik personel bulmakta güçlük çekmektedir.

Meslek liselerinin dışında bir de Mesleki Eğitim Merkezleri (MESEM), Türkiye’de gençlerin mesleki açıdan eğitilmesini sağlamaktadır. MESEM’ler Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde yürütülen ve mesleki bilgi ile beceriyi okul ile işyeri eğitimi birleştirerek kazandırmayı amaçlayan eğitim kurumlarıdır.

- Öğrenciler haftada **1 gün okulda teorik eğitim, 4 gün işyerinde uygulamalı eğitim** alır.
- Program genellikle **3 yıllık çıraklık + 1 yıl kalfalık** olarak düzenlenmiştir.
- Öğrenciler iş yerlerinde çalıştıkları için belirli oranlarda **maaş** alırlar (ör. 9–11. sınıflar asgari ücretin %30’u, 12. sınıf %50’si civarı).
- Eğitim süresince sigorta (iş kazaları/meslek hastalıkları) sağlanır.
- Eski adı **Çıraklık Eğitim Merkezi** iken 9 Aralık 2016’da zorunlu eğitim sistemine dahil edilmiştir.
- MESEM, hem örgün eğitim (lise) hem de mesleki beceri öğretimi sunar; tamamlayan öğrencilere **lise diploması** ve **ustalık belgesi** verilir.
- Ustalık belgesi, mezunun kendi işini açabilmesini veya sektörde profesyonel olarak çalışabilmesini sağlar.

Kısacası MESEM, gençleri eğitim süresince hem teorik hem de uygulamalı olarak mesleğe hazırlayan bir sistemdir. Ancak MESEM’ler ile ilgili bazı eleştiriler söz konusudur:

- Öğrencilerin ucuz işgücü biçiminde algılanması söz konusudur.
- MESEM bünyesinde öğrencilerin karşılaştığı iş kazası ve meslek hastalıkları riskinin yüksek olduğu ifade edilmektedir.
- Öğrencilere yönelik psikososyal destek yetersiz olduğu düşünülmektedir.
- MESEM eğitimlerinde geleceğin mesleklerinin yeterince dikkate alınmadığı ifade edilmektedir.

Bu bağlamda, mesleki eğitimin cazibesini artıracak mali ve kurumsal teşviklerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Meslek lisesi–sanayi iş birliğinin güçlendirilmesi, mezunlara istihdam garantisi sağlanması ve mesleki eğitim mezunlarının ücret ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, bu alandaki yapısal sorunların giderilmesine katkı sağlayacaktır.

3. Mesleki Eğitimin Zayıflaması ve Eğitim–İstihdam Uyumsuzluğu

28 Şubat süreci sonrasında meslek liselerinin toplumsal itibar kaybı yaşadığı, buna karşılık üniversiteleşmenin niceliksel olarak teşvik edildiği görülmektedir. Ancak kaliteli lise ve meslek yüksekokullarının büyükşehirlerde yoğunlaşması, küçük ve orta ölçekli illerde ara eleman açığını kronik hale getirmektedir. Eğitim sisteminin istihdam için ön koşul olarak görülmesi, eğitimin aile ve değer boyutunun geri plana itilmesine yol açmaktadır.

Mevcut sistemde bölümlerin çoğu zaman akademik kadro ihtiyaçlarına göre açılmakta, istihdam planlaması dikkate alınmamaktadır. Bununla birlikte mesleki eğitimde yaşanan denetim sorunları, bazı meslek okullarının riskli sosyal alanlara dönüşmesine de zemin hazırlamaktadır.

4. Eğitim Sisteminin Toplumsal ve Kültürel Algı Sorunları

Çalıştay bulguları, Türkiye’de eğitim sisteminin yalnızca pedagojik değil, aynı zamanda toplumsal algı ve zihniyet sorunları ile karşı karşıya olduğunu da göstermektedir. Aile yapısı içerisinde çocuğa aşırı müdahaleci tutumların yaygın olduğu, meslek edinmenin bir “statü” göstergesi olarak algılandığı ve bu durumun özellikle mesleki eğitime yönelik olumsuz tutumları beslediği ifade edilmiştir. Geçmiş kuşakların yaşadığı ekonomik ve sosyal zorluklar, ailelerin çocuklarını riskten koruma refleksini güçlendirmiş; bu da eğitim tercihlerinin istihdam gerçekliğinden kopmasına neden olmuştur.

Bununla birlikte, eğitimin yoğun biçimde siyasetle ilişkilendirilmesi ve devlete duyulan güvenin zayıflaması, eğitim politikalarına yönelik toplumsal meşruiyeti olumsuz etkilemektedir. Medyanın eğitim süreçlerini olumsuz çerçevelerle sunması, bu algı sorununu daha da derinleştirmektedir.

5. Genç İşsizliği Sorunu

Genç işsizlik oranı (15–24), Kasım 2025: %15,4

- Erkek: %10,6
- Kadın: %24,4

Bu tablo, genç işsizliğinde **cinsiyet farkının** belirgin olduğunu göstermektedir. Ayrıca, genç kadınlarda oran yaklaşık iki kat ve üzerindedir.

• **İşgücüne katılma oranı (15–24): %39,5**

- Erkek: %51,7

➤ Kadın: %26,4

Türkiye’de genç işsizliği oranlarının genel işsizlik (%8,5) oranlarının üzerinde seyretmesi, eğitimden istihdama geçiş sürecinin sağlıklı işlemediğini göstermektedir. Üniversite mezunlarının önemli bir kısmı, mezuniyet sonrası uzun süre iş bulamamakta ya da niteliklerinin altında işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu durum, bireylerde umutsuzluk duygusunun artmasına ve nitelikli genç işgücünün yurt dışına yönelmesine yol açmaktadır.

Genç işsizliğiyle mücadelede, mezuniyet sonrası ilk işe geçişi kolaylaştıracak teşvik mekanizmalarının geliştirilmesi önemlidir. Kamu ve özel sektörde uygulanacak genç istihdam programları, kariyer rehberliği hizmetlerinin üniversite düzeyinde yaygınlaştırılması ve girişimcilik destekleri, gençlerin işgücü piyasasına entegrasyonunu hızlandıracaktır.

6. NEET (Ne eğitimde ne istihdamda olan ev genci) Sorunu

- **NEET oranı (15-24) : %22,9 (2025)** (Bu oran OECD ortalamasının yaklaşık 2 katıdır.)
- **18-24 yaş NEET oranı 2016-2023 döneminde %33,0 → %31,1**

Ne eğitimde ne istihdamda olan (NEET) gençlere ilişkin kapsamlı ve güncel bir veri altyapısının bulunmadığı ifade edilmiştir. NEET oranlarının özellikle kadınlarda, düşük gelir gruplarında ve Doğu ile Güneydoğu Anadolu bölgelerinde daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Rehberlik, insan kaynakları yönlendirmesi ve sosyal hizmet mekanizmalarının yetersizliği, bu gençlerin istihdam ve evlilikten uzaklaşmasına neden olmaktadır.

NEET gençlerin evliliğe yönelik beklentilerinin düşük olduğu, bu durumun maddi olduğu kadar kültürel faktörlerle de ilişkili olduğu vurgulanmıştır. Aile büyüklerinin çocuk yetiştirme sürecindeki etkisi, bu bağlamda önemli bir değişken olarak öne çıkmaktadır.

Temel nedenler şu şekilde özetlenebilir.

- Üniversite mezunu sayısı artmasına rağmen, mezuniyet alanları işgücü piyasasının ihtiyaçlarıyla örtüşmemektedir.
- Teorik ağırlıklı eğitim, pratik beceri eksikliğine yol açmaktadır.
- Genç işsizlik oranları genel işsizlikten daha yüksek seyretmektedir.
- İlk iş deneyimi talebi, gençlerin işgücü piyasasına girişini zorlaştırmaktadır.
- Asgari ücret düzeyinde ve güvencesiz işler, gençler için “çalışmaya değer” görülmemektedir.
- Barınma ve yaşam maliyetleri, çalışmayı cazip olmaktan çıkarabilmektedir.

- Uzun süreli işsizlik; özgüven kaybı, sosyal çekilme ve umutsuzluğa yol açmaktadır.
- Aile desteği, bazı gençlerin pasif kalmasını istemeden de olsa mümkün kılmaktadır.
- Kırsal alanlarda ve az gelişmiş bölgelerde eğitim ve istihdam olanakları sınırlı kalmıştır.
- İç göç, kentlerde genç işsizliğini yoğunlaştırmaktadır.

7. Alan Dışı İstihdam ve Verimlilik Kaybı

Eğitim–istihdam uyumsuzluğunun bir diğer yansıması alan dışı istihdamdır. Bireylerin eğitim aldıkları alanlar dışında çalışmaları, hem eğitim yatırımlarının etkin kullanılmamasına hem de işgücü verimliliğinin düşmesine neden olmaktadır. Özellikle kamuda, farklı eğitim düzeylerinden mezun bireylerin benzer kadrolarda istihdam edilmesi bu sorunu derinleştirmektedir.

Bu sorunun çözümü için istihdam politikalarının alan ve yetkinlik temelli olarak yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Ayrıca yaşam boyu öğrenme ve yeniden beceri kazandırma programlarının yaygınlaştırılması, bireylerin değişen işgücü piyasası koşullarına uyum sağlamalarına olanak tanıyacaktır. Bununla birlikte, eğitim alınan alan ile yapılan işin farklı olması verim kaybı ve tatminsizliğin oluşmasına neden olmakta ve özellikle de kamuda “her diplomaya aynı kadro” anlayışının doğmasına neden olmaktadır.

8. Bölgesel Eşitsizlikler ve İstihdam

Türkiye’de bölgesel gelişmişlik farkları, eğitim–istihdam ilişkisinde de belirgin biçimde hissedilmektedir. Gelişmiş bölgelerde eğitilmiş işgücüne yönelik istihdam olanakları daha fazla iken, görece az gelişmiş bölgelerde eğitilmiş genç işsizliği daha yüksek düzeydedir. Bu durum, iç göçü artırmakta ve bölgesel eşitsizlikleri derinleştirmektedir.

Bölgesel kalkınma politikalarının eğitim ve istihdam boyutlarıyla birlikte ele alınması gerekmektedir. Yerel ekonomik yapıya uygun eğitim programlarının geliştirilmesi ve teşvikli bölgelerde nitelikli istihdamın desteklenmesi, bölgesel dengesizliklerin azaltılmasına katkı sağlayacaktır.

Doğu ve Güneydoğu’da eğitilmiş genç işsizlik daha yüksek olmakla birlikte büyük şehirlerde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca, nitelikli iş gücü göçünün yaşaması da bir tehdit oluşturmaktadır.

9. Evliliğin Gecikmesi

Türkiye’de genç nüfus arasında evlilik oranı oldukça düşüktür. Erkek gençlerin yalnızca %3,3’ü evli, kadın gençlerde ise bu oran %11,7 olarak raporlanmıştır. TÜİK verilerine göre

gençlerin **%91,6'sı evlenmemiş durumda**, yani büyük çoğunluk bekar durumdadır. Bu veriler, gençlerin evlilik kararını daha ileri yaşlara ertelediğini göstermektedir. Türkiye’de ilk evlenme oranları en yüksek olan yaş grubu **20-24** yaş aralığıdır. Bu yaş aralığında gençlerin çoğu ilk evliliklerini gerçekleştirmektedir. Daha genç yaş grubu (18-19) içinde evlilik oranı da bulunmakla birlikte daha düşüktür.

Eğitim süresinin uzaması, gençlerin istihdama geçişini geciktirmekte; bu gecikme evlilik ve aile kurma süreçlerini doğrudan etkilemektedir. Özellikle 12 yıllık kesintisiz eğitimin, gençleri uzun süre eğitim sisteminde tutarak ekonomik bağımsızlığı ertelediği ifade edilmiştir. Üniversitelerin çağın gerekliliklerine yeterince uyum sağlayamaması ve kayıtlı olduğu hâlde fiilen eğitim sürecine katılmayan öğrenci oranlarının yüksekliği, sistemin etkinliğini azaltmaktadır.

Toplumda yerleşik olan “önce iş, sonra evlilik” algısı, evliliği ekonomik güvenceye bağımlı hale getirmekte; bu durum evlilik yaşını yükseltmektedir.

10. Demografik Dönüşüm, Doğurganlık ve Bakım Krizi

Türkiye’nin demografik dönüşüm sürecinde olduğu ve doğurganlık oranlarının belirgin biçimde düştüğü vurgulanmaktadır. Ekonomik güvensizlik, beceri–nitelik uyumsuzluğu ve özel sektördeki istikrarsız çalışma koşulları, aile kurma ve çocuk sahibi olma kararlarını olumsuz etkilemektedir.

Kadın istihdamı ile doğurganlık arasında yaşanan gerilim, “çifte hedef paradoksu” olarak tanımlanmakta; bakım hizmetlerinin büyük ölçüde ücretsiz ve aile içinde çözülmesi, özellikle kadınlar üzerinde ciddi bir yük oluşturmaktadır. Türkiye’nin bakım krizine yönelik özgün ve sürdürülebilir bir modele ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir.

11. Dijitalleşme, Değerler ve Gençlik Algısı

Eğitim içeriklerinin yetersizliği ve teknolojinin bilgiye erişimi kolaylaştırması, üniversitelerin işlevini tartışmalı hale getirmiştir. Dijital oyunlar, sosyal medya ve alternatif tatmin alanları, gençlerin sosyal ilişkiler ve evlilik algılarını dönüştürmektedir. Evliliğin yalnızca dini bir kurum olarak ele alınmasının yeterli olmadığı; kültürel, psikolojik ve sosyal boyutlarının da dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir.

Gençler arasında umutsuzluk duygusunun yaygınlaştığı, sosyal medyanın en güvenilir referans kaynağı haline geldiği ve sınav odaklı eğitim anlayışının yaşam becerilerini geri plana ittiği belirtilmiştir. Bu çerçevede, eğitim sisteminin yeni mesleklere yavaş uyum sağlaması,

gençlerin dijital beceriler ve yeşil ekonomi bilgilerinin yetersiz olması, mezunların geleceğin işlerine hazırlıksız yakalanmalarına neden olmaktadır.

12. İşgücü Piyasası, Güvencesizlik ve Aile Yaşamı

Türkiye’de işsizlik oranlarının resmi veriler ile algılanan gerçeklik arasında ciddi farklar olduğu dile getirilmiştir. Özellikle lise ve üniversite mezunları arasında işsizliğin yüksek olması, eğitim sisteminin istihdamla bağıını zayıflatmaktadır. Güvencesiz çalışma, kısa süreli sözleşmeler, mobbing ve ahlaki sorunlar, aile kurma ve evliliği sürdürme süreçlerini zorlaştırmaktadır.

Kentleşme, şehir yaşamına yönelik özentiler ve mesleki eğitimin sektörle yeterince entegre edilememesi, aile yapısında çözümlere yol açmaktadır. Mevcut kuşağın hedefleri arasında evliliğin geri plana düştüğü açıkça ifade edilmektedir.

13. Aile Politikaları, Toplumsal Cinsiyet ve Değer Tartışmaları

Aile eğitim programlarının yaygın olmakla birlikte sınırlı sayıda kişiye ulaştığı, erkeklerin aile eğitim süreçlerinde yeterince muhatap alınmadığı vurgulanmıştır. İş yerlerinde yaygın mobbing, ekonomik baskılar ve toplumsal beklentiler, evlilik ve aile ilişkilerini zorlamaktadır.

Eğitim düzeyinin artmasıyla doğurganlığın azalması, kadın istihdamı ve aile yapısı arasındaki ilişkinin toplumda yoğun biçimde tartışıldığını göstermektedir. Bu tartışmaların, kültürel değerler, ahlaki normlar ve toplumsal beklentiler çerçevesinde ele alındığı görülmektedir.

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1. Eğitim Sistemine Yönelik Yapısal ve Pedagojik Düzenlemeler

- Sınav odaklı eğitim sistemi yeniden ele alınmadan eğitimde nitelikli dönüşümün sağlanamayacağı dikkate alınmalıdır.
- Eğitim sistemine ilişkin toplumsal farkındalığı artırmak amacıyla ulusal düzeyde bir eğitim seferberliği yürütülmeli; yazılı ve görsel medyada nitelikli bilgilendirme yapılmalıdır.
- Mesleki ve teknik eğitime toplumsal değer atfedilmeli, ailelere yönelik bilgilendirici ve yönlendirici çalışmalar artırılmalıdır.
- Okul-medya ilişkisi güçlendirilerek eğitimin amaç ve işlevleri kamuoyuna doğru biçimde aktarılmalıdır.
- Esnek ve bölgesel ihtiyaçlara duyarlı müfredat modelleri geliştirilmelidir.

- İllerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına uygun eğitim modelleri oluşturulmalı; tarım, sanayi ve hizmet bölgelerine göre ders içerikleri farklılaştırılmalıdır.
- Zorunlu eğitimin süresi ve kapsamı yeniden değerlendirilerek ortaokul ve lise sonrası zorunluluklar kademeli olarak kaldırılmalıdır.
- Eğitimin belirli bir yaş aralığına sıkıştırılmaması, yaşam boyu öğrenme anlayışının güçlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Değerler eğitimi derslerinin kapsamı genişletilmeli ve uygulama ağırlığı artırılmalıdır.
- Eğitim, yalnızca istihdama geçiş aracı olarak değil; bireyin donanım ve kişilik gelişimi süreci olarak ele alınmalıdır.
- MESEM'ler için ayrı ve özel bir mevzuat hazırlanmalı.
- MESEM İzleme ve Değerlendirme Birimi kurulmalı.
- MESEM'ler ile ilgili İş kazaları, terk oranları, mezuniyet ve istihdam verileri kamuoyuna açık olmalı.
- MESEM' den yükseköğretime geçiş yolları net ve cazip hâle getirilmeli.
- Başarılı MESEM mezunları için pozitif ayırmacı kontenjanlar oluşturulmalı.

2. Eğitim-İstihdam İlişkisiyle İlgili Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri

Bu sorunun çözümünde, müfredat geliştirme süreçlerine özel sektör temsilcilerinin ve meslek kuruluşlarının aktif biçimde dahil edilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca uzun dönemli staj, işbaşı eğitim programları ve uygulamalı derslerin yaygınlaştırılması, öğrencilerin mezuniyet öncesinde iş deneyimi kazanmalarını sağlayarak istihdam edilebilirliklerini artıracaktır.

- Müfredatların sektörle birlikte hazırlanması gerekmektedir.
- Üniversite-sanayi iş birliğinin zorunlu ve ölçülebilir hale getirilmesi gerekmektedir.
- Lisans programlarında zorunlu uzun dönem staj ve uygulamalı derslerin artırılması gerekmektedir.
- Mezun izleme sistemlerinin (mezun nerede çalışıyor?) aktif kullanılması sağlanmalıdır.
- Mesleki eğitimi tercih eden öğrencilere **burs, maaş, istihdam garantisi** getirilmelidir.
- Meslek liseleri ile OSB'ler arasında doğrudan iş sözleşmeleri yapılmalıdır.
- Almanya'daki **dual (ikili) eğitim modelinin** yaygınlaştırılması gerekmektedir.
- Meslek lisesi mezunlarının ücret ve statüsünün yükseltilmesi sağlanmalıdır.

- Gençlere yönelik **ilk iş teşvikleri** (SGK ve vergi indirimi) gerçekleştirilmelidir.
- Mezuniyet öncesi kariyer planlama ve yönlendirme çalışmaları yapılmalıdır.
- Kamuda ve özel sektörde **mezuniyet sonrası geçiş programları** uygulanmalıdır.
- Genç girişimcilere finansal ve mentorluk desteği sağlanmalıdır.
- Kamuda **alan bazlı istihdam** ilkesi güçlendirilmelidir.
- Özel sektörde yetkinlik temelli işe alım sağlanmalıdır.
- Mikro sertifika ve yeniden beceri kazandırma (reskilling) programları uygulanmalıdır.
- Hayat boyu öğrenmenin teşvik edilmesi sağlanmalıdır.
- Bölgesel kalkınma odaklı üniversite–sektör planlaması yapılmalıdır.
- Teşvikli bölgelerde nitelikli istihdam programları uygulanmalıdır.
- Uzaktan çalışma ve dijital iş modelleri yaygınlaştırılmalıdır.
- Yerel ihtiyaçlara göre eğitim programları uygulanmalıdır.
- Kodlama, veri analizi, yapay zekâ okuryazarlığı gibi becerilerin erken yaşta verilmesi gerekmektedir.
- Yeşil ekonomi ve sürdürülebilirlik temelli bölümler açılmalıdır.
- Esnek, modüler ve güncellenebilir müfredatlar oluşturulmalıdır.
- Üniversitelerde disiplinler arası programlar açılmalıdır.

3. Mesleki Eğitim ve Üniversite Sistemine İlişkin Çözüm Önerileri

- Meslek yüksekokulları tematik ve sektör odaklı hale getirilmelidir.
- Devlet eliyle yürütülen mesleki eğitimin kapsamı genişletilmeli ve niteliği artırılmalıdır.
- Devlette ve özel sektörde karşılığı olmayan bölümler gözden geçirilmeli, gerekli durumlarda kapatılmalıdır.
- Üniversite sayısından ziyade üniversitelerin niteliği ve özgünlüğü önceliklendirilmelidir.
- Her ilde üniversite bulunmalı; ancak her bölüm her ilde açılmamalıdır.
- Üniversitelerin bulundukları illerin kültürel ve ekonomik dokusuna uyumlu yapılandırılması sağlanmalıdır.
- Sembolik harç uygulamaları veya devamlılık esaslı modeller değerlendirilmelidir.
- Baraj puanı uygulaması yeniden gündeme alınmalıdır.

- Mezun takip sistemleri oluşturularak NEET (ne eğitimde ne istihdamda olan gençler) grubu yakından izlenmelidir.
- Tazelenme üniversiteleri ve üçüncü yaş üniversiteleri yaygınlaştırılarak “gümüş ekonomi” desteklenmelidir.

4. İstihdam Politikaları ve İş-Aile Yaşam Dengesi

- Yeni mezunlara yönelik istihdam kotaları oluşturulmalıdır.
- İş-aile yaşam dengesi ve uyumunu destekleyen esnek çalışma modelleri yaygınlaştırılmalıdır.
- Kadınların yarı zamanlı ve uzaktan çalışma imkânlarına erişimi artırılmalıdır.
- Çocuğu olan aileler için uzaktan çalışma hakkı genişletilmelidir.
- Aile dostu işyeri uygulamaları teşvik edilmeli; işyerlerinde psikolog ve sosyal hizmet uzmanlarının istihdamı artırılmalıdır.
- İş yeri sosyal hizmeti özellikle özel sektörde zorunlu hale getirilmelidir.
- Yaşlı bakım sigortası sistemi kurulmalıdır.
- Yaşlı bireylerin deneyimlerinden yararlanılacak yarı zamanlı istihdam modelleri geliştirilmelidir.
- Anadolu’da teknokentler yaygınlaştırılmalı, büyükşehir imkânları bölgelere dengeli şekilde dağıtılmalıdır.

5. Aile, Evlilik ve Doğurganlığı Destekleyici Politikalar

- Aile kurmayı teşvik eden kira ve konut destekleri geliştirilmelidir.
- Yeni evlenen çiftlere kira desteği sağlanmalı; çocuk sayısına göre destekler artırılmalıdır.
- Doğum yardımları ve çocuk başına verilen maddi destekler artırılmalıdır.
- Anne-babalık toplumsal itibarı güçlendirilmelidir.
- Doğurganlık bilinci artırılmalı; ekonomik, sosyal ve psikolojik destek mekanizmaları bütüncül biçimde ele alınmalıdır.
- Nüfus parametreleri oluşturularak bireylerin doğurganlığa ilişkin eğilimleri düzenli olarak izlenmelidir.

- Üniversite öğrencilerinin evliliğini destekleyici yasal ve sosyal düzenlemeler yapılmalıdır.

6. Sosyal Hizmetler, Rehberlik ve Psikososyal Destek

- Okul sosyal hizmeti sistemi kurulmalı ve pilot uygulamalar yaygınlaştırılmalıdır.
- Rehberlik servisleri sınav odaklı olmaktan çıkarılarak yaşam becerileri ve geçiş dönemlerine odaklanmalıdır.
- Aile danışmanlığı hizmetlerinin sayısı ve niteliği artırılmalıdır.
- Her bireyin erişebileceği aile danışmanlığı mekanizmaları oluşturulmalıdır.
- Sosyal hizmet uzmanlarının istihdamı artırılmalıdır.
- Gençlerin psikolojik dayanıklılığını artırmaya yönelik programlar yaygınlaştırılmalıdır.

7. Kültürel, Medya ve Toplumsal Farkındalık Boyutu

- Sosyal medya ve dijital platformlarda aileyi ve evliliği özendirici içerikler desteklenmelidir.
- Medya aracılığıyla evlilik ve aileye ilişkin olumlu örnekler artırılmalıdır.
- Dini ve kültürel değerler aile bütünlüğünü destekleyecek şekilde aktarılmalıdır.
- Oyun, müzik ve dijital içerikler çocuk ve aile gelişimine uygun biçimde düzenlenmelidir.
- Teknolojik cihazların ebeveyn denetiminde kullanımı teşvik edilmelidir.

8. Yönetişim, Katılım ve Politika Uyumlaştırması

- Milli Eğitim Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı arasında kurumsal eşgüdüm sağlanmalıdır.
- Eğitim, istihdam ve aile politikaları paydaş katılımıyla tasarlanmalıdır.
- Politika geliştirme süreçlerine gençlerin doğrudan katılımı sağlanmalıdır.
- Uygulamaların toplumsal kabulünü artıracak iletişim stratejileri geliştirilmelidir.

GELECEK PROJEKSİYONLARI

1. Eğitim Yapısına İlişkin Gelecek Projeksiyonları

Eğitim–İstihdam Uyumunun Sağlanamaması Durumunda;

- Mevcut eğilimler devam ettiği takdirde, yükseköğretim mezunu genç işsizliği ve nitelik uyuşmazlığı sorununun derinleşeceği öngörülmektedir.

- Üniversite mezuniyetinin evlilik için ekonomik güvence üretme kapasitesinin zayıflaması, evlilik yaşının daha da yükselmesine yol açacaktır.
- Eğitim süresinin uzaması, ekonomik bağımsızlığın gecikmesi nedeniyle gençlerin aile kurma kararlarını ertelemesine neden olacaktır.

Eğitim Politikalarında Yapısal Dönüşüm Sağlanması Halinde;

- Mesleki ve teknik eğitimin güçlendirilmesi ve üniversite programlarının iş gücü piyasasıyla uyumlu hâle getirilmesi durumunda, gençlerin istihdama geçiş süresi kısılacaktır.
- Erken ve sürdürülebilir istihdamın sağlanması, evlilik kararlarının daha öngörülebilir bir ekonomik zemine oturmasını mümkün kılacaktır.

2. İstihdam Yapısına İlişkin Gelecek Projeksiyonları

Güvencesiz ve Düşük Gelirli İstihdamın Devamı Halinde;

- Gençler arasında geçici, düzensiz ve düşük ücretli istihdam biçimlerinin yaygınlaşması, evlilik ve çocuk sahibi olma kararlarını daha da geciktirecektir.
- Özellikle erkekler açısından, “ailenin ekonomik sorumluluğunu üstlenme” beklentisinin karşılanamaması, evlilikten kaçınmayı artıracaktır.
- Kadınların ise istihdamda kalıcılık sorunu nedeniyle evlilik sonrası iş gücünden çekilme riski artacaktır.

Nitelikli ve Güvenceli İstihdamın Yaygınlaşması Halinde;

- Gelir istikrarının artması, evlilik ve çocuk sahibi olma kararlarını ekonomik risk olmaktan çıkarak planlanabilir bir sürece dönüştürecektir.
- Kadın istihdamının kalıcı ve güvenceli hâle gelmesi, evlilik ve çalışma hayatı arasında zorunlu bir tercih yapılmasını önleyecektir.

3. Evlilik Kurumuna İlişkin Gelecek Projeksiyonları

Mevcut Eğilimlerin Devamı Halinde;

- İlk evlilik yaşının yükselmeye devam etmesi,
- Evlilik oranlarının düşmesi ve nikâhsız birlikteliklerin artması,
- Doğurganlık oranlarının daha da gerilemesi,
- Ailenin ekonomik ve duygusal işlevlerinin zayıflaması öngörülmektedir.

Eğitim ve İstihdam Temelli Destekleyici Politikalar Halinde;

- Evlilik, ekonomik belirsizlikten ziyade bireysel tercih ve toplumsal destekle şekillenen bir kurum hâline gelebilecektir.
- Gençlerin evlilik ve aile kurma süreçleri sosyal risk olmaktan çıkarak yönetilebilir bir yaşam evresi niteliği kazanacaktır.

4. Gençlik ve Aile Yapısına İlişkin Sosyolojik Projeksiyonlar

- Eğitim ve istihdam sorunlarının çözülememesi hâlinde, “uzamış gençlik” ve bağımlı yetişkinlik olgusunun yaygınlaşacağı,
- Aileden ekonomik destek alma süresinin uzayacağı,
- Kuşaklar arası çatışma ve sosyal gerilim risklerinin artacağı öngörülmektedir.

Buna karşılık;

- Eğitimden istihdama geçişin hızlandırıldığı,
- Gençlere yönelik gelir ve konut desteklerinin sağlandığı bir senaryoda, aile kurma süreci toplumsal istikrarı güçlendiren bir unsur hâline gelecektir.

Çalıştay masasından çıkacak nihai projeksiyon şu şekilde özetlenebilir:

“Türkiye’de eğitim ve istihdam yapısı dönüştürülmeden evlilik oranlarının artması ve aile kurumunun güçlenmesi mümkün değildir.”

SONUÇ**Çalıştay masasından çıkması beklenen en temel sonuç şudur:**

Evlilik sorunu, tek başına kültürel veya bireysel bir tercih meselesi değil; doğrudan eğitim ve istihdam politikalarının çıktısıdır.

Bu çerçevede;

- Eğitim, istihdam ve aile politikalarının ayrı ayrı değil, bütüncül bir çerçevede ele alınması gerektiği,
- Gençlere yönelik politikaların “geçici destek” yerine yaşam döngüsü temelli olarak tasarlanmasının zorunlu olduğu,
- Evliliği teşvik eden politikaların, önce ekonomik ve istihdama dayalı güveni tesis etmesi gerektiği sonucuna ulaşılmalıdır.

MASA 5

CİNSEL KİMLİK KARMAŞASI

Mustafa TEKİN*

GİRİŞ

Çok genel anlamda “kimlik” insanın hem durduğu yer hem de hayata dair geliştireceği perspektifi ifade etmesi açısından insan için merkezi bir konuma sahiptir. Gündelik kullanım dilinde “kimlik” olarak ifade edilen nüfus cüzdanı, bilindiği üzere insana dair farklı aidiyetleri ve bilgileri muhtevidir. Burada insanın doğum yeri, doğum yılı, ismi gibi bilgiler hem kişinin kendisinin hem de muhataplarının bireyi bir konuma yerleştirmesi için işlevseldir. Bu bilgiler elbette kişide bilinç düzeyinde muhafaza edilmeye devam etmektedir. Bu bilinç hali insanın kendisi ve çevresi ile ilişkilerini de sağlıklı bir düzleme oturtmaktadır.

Yine gündelik dilde “kimlik kaybetmek” ifadesi, nüfus cüzdanı belgesinin kaybedildiğine atıfta bulunmaktadır. Bir de kimliğini kaybetmek ifadesini bir hafıza kaybı gibi düşünersek, bu bilinç kaybının kişinin altından bastığı zeminin kaymasına sebep olacağı söylenebilir. Nitekim haber bültenlerinde bazen izlendiği üzere geçici hafıza kaybı yaşayanlar kendileri, aidiyetleri ve adreslerini unuttukları için birden dünyaya yabancılaşmaktadırlar. Onların bulunabilmesi ancak yakınlarının çabalarıyla mümkün olmaktadır ki, bu halde bile kişide kimlik bilinç düzeyine çıkamamaktadır.

Aslında “kimlik karmaşası” ismi verilen kavramsallaştırma, kişinin kimliği konusunda belirsizlikler yaşamasına işaret etmektedir. Bu durum kimlik kaybıyla sonuçları itibarıyla benzer sorunları ihtiva etmektedir. Kimlik kaybı da kimlik karmaşası da perspektif ve aidiyetin kaybını birlikte getirmektedir. Böyle bir durumda ortaya çıkan en önemli sonuçlardan birisi kişinin kendisini kaybetmesidir.

Bilindiği üzere kimlik birçok farklı ögenin bileşeninde şekillenmektedir. Kısaca kimlik, “kişinin içinde yaşadığı toplumda farklı sosyal, kültürel, dini, etnik vb. mensubiyet ve aidiyetleridir. Kimlikler, bu anlamda toplumda insanın nerede durduğu ve kim olduğunu ortaya koyan belirteçlerdir. Bugün insanı niteleyen ya da kişinin kendisi için uygun gördüğü farklı kimliklerden söz edilebilir.”⁵ Burada bir insanı diğerinden ya da bir grubu ötekinden ayırt eden

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi A.B.D. Öğretim Üyesi.

⁵ Mustafa Tekin, “Kimlik”, *Din Sosyolojisinin 100’ü*, Ankara, Otto Yay., 2019, s. 21.

farklılıklara işaret vardır. Bu bağlamda “kimlik, insanın kendisini sosyal dünyasında nasıl tanımladığı ve nasıl konumlandığını yansıtır; onun kim olduğu ve nerede durduğuna ilişkin bir cevaptır. Bu noktadan hareketle, kimlik bir birey veya grubun kendisini diğer birey veya gruplardan ayırt edici özelliklerinin bütünü olarak tanımlanabilir.”⁶ Bir başka boyutuyla baktığımızda “kimlik, sosyal kişi, grup ve örgütlerin üzerine ilâştirilmiş ve onun kim olduğunu niteleyen bir sosyal politik etiketleme işlemidir. Yani kimlik, çoğu kere sosyal varlığın özüne ilişkin değil, öncelikle dıştan görünüşümüze ait bir işlemdir.”⁷

Bu tanımlara bakıldığında kimlik konusunda şu niteliklerin öne çıktığını söyleyebiliriz. Bunlar; bir kişinin ya da grubun “neliğini” ortaya koymak. İkincisi, bir kişinin sahip olduğu niteliklerle diğerinden ayırt edilebilmesi. Üçüncüsü, etnik, dini, mezhebi, sosyo-kültürel, cinsiyet gibi faktörler kimliğin bu bileşenlerini tanımlayan öğelerden bazılarıdır. Fakat burada özellikle kimlik kavramının “identity” kelimesinin karşılığı olan özdeşleş(tir)me anlamına işaret etmeliyiz. Buna göre insanın bu aidiyetleriyle özdeşleşmesi önem taşımaktadır. Bu özdeşleşme kişinin sahip olduğu kimliği sağlıklı olarak taşıması, kabullenmesi ve bu çerçevede ilişkiler geliştirmesini sonuç olarak doğuracaktır. Kimliğin sağlıklı olarak sahiplenilmediği durumlarda kimlik krizleri kendisini göstermektedir. Ayrıca kişinin sahip olduğu nitelikler ile bunları kabullenme arasında oluşan mesafe kimlik karmaşasının yaşanmasını sonuçta meydana getirecektir.

Kimliği belirleyen alt birçok unsurdan bahsedilebilir. Cinsel ya da cinsiyet kimliği bu unsurlardan sadece birisi ancak en önemlilerindendir. Cinsel kimlik, kişinin kendisini ait hissettiği cinsiyetin niteliklerine sahip olması, onunla ilgili rol ve beklentileri yerine getirmesi ile tamamlanır. Aslında kişinin bir bütün olarak “ben kimim?” sorusuna vereceği cevaplardan cinsiyet ile ilgili kısmın belirleyiciliğine atıfta bulunmaktadır. Konuyla ilgili günümüzdeki tartışmalara bakıldığında şu boyutların tartışmalarda öne çıktığı söylenebilir.

İlkin cinsel kimliğin biyolojik cinsiyetle bağlantısı zikredilmelidir. Bu kavram biyolojik olarak cinsiyet niteliklerine atıfta bulunmaktadır. En başta insanın cinsel konumu olmak üzere hormonları, kromozom yapısı ve bunlara bağlı olarak bedenin şekillenişinde biyolojik cinsiyet izlenebilmektedir. Aslında biyolojik cinsiyet insanın cinsel kimliğini belirlemede temel bir referanstır. Bu bağlamda büyük oranda insanın biyolojik cinsiyeti ile toplumsal ve kültürel hayattaki cinsiyet rolleri arasında uyum oluşmaktadır. Uyumun oluşmaması geçmişten bugüne bir istisna durumunu teşkil etmektedir. Fakat son dönemlerde cinsiyetin bir tercih haline

⁶ Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü-Kavramlar, Yaklaşımlar*, 2. Baskı, Ankara, Bağlam Yay., 2007, s. 201.

⁷ Mustafa Aydın, *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, İstanbul, Açılımkitap Yay., 2011, s. 247.

getirilişi, cinsiyet değiştirmeler, cinsel rollere dair farklılaştırmalar bu tür uyumsuzlukların artışında rol oynuyor görünmektedir. Aslında topluma baktığımızda burada sosyal ve kültürel davranış, rol ve gündelik hayatta cinsiyetin biyolojik doğasının belirleyici olduğu söylenebilir.

Cinsel kimliğin belirlenmesinde toplumsal ve kültürel kodlar da önemli görünmektedir. Zira cinsiyet kimliğinin kurulumunda toplumsal normların, yerleşmiş ilişkilerin ve beklenen rollerin hem kimlikteki belirleyici rolünden hem de pekiştirici işlevinden bahsetmek gerekmektedir. Meselâ; bir aile kurarken kadın ve erkekten beklenen roller nelerdir? Toplum burada neler beklemektedir? Kadın ve erkekten ne tür davranışlar ortaya çıkarsa buna tepki göstermektedir? Aslında kültürel ve toplumsal uygulamalar yüzyılların içinden gelen bir yerleşiklik taşımaları sebebiyle bir kurumsallaşmayı ifade etmektedir. Üstelik yüzyılların içinden deneyimlerle aktarılmış ve filtrelenmiş bir çerçeveye tekabül ederler. Burada özellikle vurgulanması gereken husus ise, bu konuda toplumsal ve kültürel olarak öne çıkan cinsel kimlik unsurlarının biyolojik cinsiyete tarihsel süreç boyunca uyumlu olmasıdır. Hatta toplumun biyolojik cinsiyet nitelikleriyle uyumlu olmayan roller karşısında ikaz ve uyarılar geliştirdiği de bir vakıadır.

Fakat bu ikisi arasındaki uyum ve uyumsuzluğun içinde yaşadığımız postmodern zamanlarda analiz edilmesi gereken boyutları bulunmaktadır. Birincisi, günümüzde LGBT türünden kurumsallaşmış yaklaşımlar biyolojik cinsiyet vurgusunu geride bıraktıracak cinsiyet kimliğinde toplumsal cinsiyete odaklanmaktadır ya da biyolojik cinsiyet çerçevesinde belirlenen rolleri eleştirmektedir. İkincisi, bu eleştirileri ile biyoloji dolayımı toplum ve kültürün belirlemiş olduğu cinsiyet rollerini insanlar üzerinde bir baskı aracı olarak görmektedir.

Cinsel kimliğin oluşumunda hiç kuşkusuz kişinin kendi algısı ve cinsel kimliğine dair kabulleri önemlidir. Aslında buradaki kabuller bir yandan kişinin biyolojik cinsiyeti diğer yandan toplum ve kültürün cinsiyete yaptıkları niteliklerle direkt ilintilidir. Kişi doğduğu andan itibaren biyolojik cinsiyeti esas alınarak bir yetiştirilme yolu tercih edilmektedir. Çocuğun giyim kuşamı, dışarıdan belirlenen davranışlar bu cinsiyet kimliğini pekiştirici rol oynamaktadır. Çocuğun yetişkinliğe kadar geçen sürecinde cinsiyet kimliğinin toplumsal ve kültürel kodları da birinci derecede etkin olmaktadır. Şayet çocuğun yetiştirilme biçimi biyolojik cinsiyeti ile uyumsuzluk arz ederse, işte burada cinsel kimlik karmaşası sorunu belirmektedir. Diğer yandan çoğunlukla medya propagandalarıyla yoğun bir söylem olarak görünen cinsiyetin bireysel tercihe dönüştürülmesi ve cinsiyet değiştirme bu kimlik karmaşasının yaşandığı unsurlar olarak zikredilebilir.

Bizim burada ele aldığımız problem kimlik karmaşası olup özelde “cinsiyet” üzerinden kimlik karmaşasını ele almak istiyoruz. Cinsel kimlik karmaşası bireyin biyolojik olarak varolan cinsiyeti kabullenme noktasında problemler yaşamasını ifade etmektedir. Bir başka deyişle, cinsel kimliklen(dir)me açısından kişinin kendisini bir cinsiyetle özdeşleştirmemesi, cinsiyetlere tabi olma anlamında bir karmaşa yaşamasını kastetmekteyiz. Cinsel kimlik karmaşası doğuştan çift cinsiyetli olma durumunun dışında bugün cinsiyetsizlik, cinsiyetin bir tercih haline gelmesi, biseksüellik vb. durumlarını içermektedir. Fakat cinsel kimlik karmaşası günümüzde toplumsal cinsiyetten başlayarak sosyo-kültürel zeminde oluşan patolojik durumlara dair tartışmalar dikkate alındığında geniş bir problematik alanı tanımlamaktadır.

Cinsel Kimlik Karmaşasına Yönelik Durum Tespitleri

1. “Cinsel Kimlik” Kavramının Çerçevesi

Cinsel kimlik söz konusu olduğunda çok katmanlı sorunları muhtevi bu kavramın tüm çerçevesi önem kazanmaktadır. Bu bağlamda çalıştayda ilk sorulan ve etrafında tartışma yapılan soru; “cinsel kimlik” kavram çerçevesi –psikolojik, sosyolojik vb.- nasıl tanımlanmalıdır? olmuştur. Meselenin öncelikle çok boyutlu içeriğine dair komisyonda bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Buna göre “cinsel kimlik” ifadesi öncelikle biyolojik bir içeriğe sahiptir ve insan biyolojisine atıfta bulunmaktadır. Katılımcılar büyük oranda tartışmanın başlangıcında bu boyutlu dile getirmişlerdir. Biyoloji olarak cinsel kimliğin verili oluşu zaten hiç kimsenin itiraz edemeyeceği bir noktadır. Fakat bu boyut akademik ve bilimsel çalışma düzleminde ya tamamen arka plana atılmakta ya da görünmez kılınmaya çalışılmaktadır. Bu durum da katılımcılar tarafından açık veya örtük biçimde dile getirilmektedir. Fakat tartışma sosyal bilim ve özelde sosyoloji alanına dahil edildiğinde toplumsal cinsiyet kavramı başta olmak üzere farklı kavram setlerinin gündeme gelmesini zorunlu kılmaktadır. Nitekim toplumsal cinsiyet eşitliği ya da toplumsal cinsiyet adaleti gibi iki basit tasnifin bile farklı sonuçları olabileceği dikkatle takip edilmelidir.

Öte yandan cinsel kimlik ve buradan yola çıkarak cinsiyet kimlik karmaşası gibi konular daha önce uluslararası boyutta bir hastalık olarak tanımlanırken şimdi bu tanım da geride kalmış ve meselenin bir tercih sorunu olarak nitelendirilmeye başlandığı ifade edilmiştir. Halbuki öncelikle cinsel kimlik karmaşasının bir sorun olarak görülerek yola çıkılması gerekir. Bu bir karmaşadır; zira kişi biyolojik olarak varolan cinsiyetini tam olarak kabullenmemiş ya da onunla uyumsuz davranışlar ve tavırlar içine girmiştir. Aslına bakılırsa bu bir karmaşa halidir. Dolayısıyla bireyin tercihi olarak değerlendirilemez. Ayrıca sorunun bir de sosyal öğrenme

tarafı da bulunmaktadır. Özellikle sosyal medya aracılığıyla yapılan propagandalar uluslararası kuruluşların çarpıcı sunumlarıyla insanlara ulaştırılmaktadır. Dolayısıyla çok boyutlu olan bu meselenin tanımında kavramın altı doldurularak bir çerçeve çizilmelidir.

Bir başka katılımcı soruna ilk olarak “kimlik” kavramından yola çıkarak yaklaşmıştır. Buna göre kimlik kavramında ilk vurgulanması gereken husus; bir bireyi diğerinden ayıran özelliklerdir. Bu özellikler bizzat kişiye özel karakteristik nitelikler olabileceği gibi kimliğini besleyen biyolojik, toplumsal ve kültürel de olabilirler. Fakat cinsel kimliği belirleyen en önemli ögenin biyolojik olduğunu belirtmek gerekmektedir. Belki cinsel kimlik biyolojiden başlayarak belirlenen ve sonra toplumsal ve kültürel olanla tamamlanan bir içerikle ele alınmalıdır. Her halükarda kişinin cinsel kimliğinin toplumda fark edilebilmesi gerekmektedir. Zira toplumsal ilişkilerin sağlıklı kurulumu da buna bağlıdır.

Bazı katılımcılar konuyla ilgili bazı sorunlara da değindiler. Örnek olarak bazı genç kızlar ya da kadınların bedenlerini kabul etmeme ve onlarla çatışmaya girmesi verilmiştir. Yine bazı erkeklerin de benzer durumları yaşaması söz konusu olmaktadır. Özellikle ergenlik yaşı civarlarında kızların kendi hemcinsleriyle arkadaşlıktan ziyade erkeklerle oyun arkadaşlığı kurması, erkeksi tavırlar ve hareketler göstermesi sorunun yansımalarından birisi olarak gösterilmektedir. Erkeklerin de kendi cinsiyetlerine dair hareketlerden uzaklaşıp daha kadınsı davranışları ve arkadaşlarının tamamen kızlardan oluşması da sorunun her iki cinsiyette ortaya çıkabileceğini göstermektedir.

Bir başka vurgulanan husus da, fiziksel gelişimden ve âdet döneminden rahatsız olma gibi yaratılışla ortaya çıkan durumu memnuniyetsiz karşılama eğilimleridir. Beden özelliklerinde ergenlikten itibaren meydana gelen değişimler elbette hem erkek hem de kadın için bir uyumluluk sürecini gerektirmektedir. Bilhassa ebeveynler çocuklarına olan yol göstericilikleri açısından önemlidir. Bazı yazınlarda ya da gündelik konuşmalarda söz gelimi; âdet hali üzerine yapılan olumsuz konuşmaların olumsuz etkileri olabilmektedir.

2. Cinsel Kimlik Karmaşasında Biyolojik Cinsiyet ile Toplumsal Cinsiyet Arasında Yaşanan Gel-Git ve Gerilim

Sorunun bir başka boyutuna da şu şekilde değinilmektedir. Öncelikle karmaşa biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasında kişinin gel-git yaşaması ve gerilim oluşmasında ortaya çıkmaktadır. Zira biyolojik olarak cinsiyet ve cinsel kimliği oluşturan nitelikler ile toplumsal anlamda cinsiyete yapılan yüklemeler arasında mesafeler ya da çelişkiler meydana gelebilmektedir. Nitekim bugün bu çelişki ve farklar medyanın güçlü etkisi ile daha da fark

edilebilir durumdadır. Özellikle toplumsal cinsiyet kavramının diğerlerini temellük edici ve hatta kimi zaman biyolojik cinsiyeti çarpıtıcı tanımları bu gerilimleri artırabilmektedir.

3. Cinsel Kimlik Karmaşasında İnsanın Benlik Bozulması ile Çevre, Aile ve Akran Etkisi

“Ben kimim?” sorusuyla başlayan kimlik temellendirmesi ilerleyen süreçte gelişimsel ya da bağlanma problemleriyle birlikte de görülebilmektedir. Özellikle çocuk-anne ilişkisi üzerinde bir takım problemler daha net bir şekilde takip edilebilmektedir. Nitekim dikkatle odaklanıldığında problem bazı vakalarda 3-4 yaşına kadar inebilmektedir. Bundan dolayı aile ve çevresel faktörlere de özenle dikkat çekmek gerekmektedir. Erken çocukluk döneminde ebeveynle ilişkiler kadar isim, arkadaş ve akran seçiminin önemine işaret etmek gerekmektedir. Bu tür sorunların bu yaşlardan itibaren kurulan ilişkilerle ilintisi bulunmaktadır.

Cinsel kimliğin belirlenmesinde 3-4 yaşlarının önemi ve belirleyiciliğinden bahsetmiştik. Çocuğun 3-4 yaşları bildiğimiz üzere ailede geçmektedir. Dolayısıyla cinsel kimliğin sağlıklı gelişiminde de ailenin önemine referansta bulunmalıyız. Bu bağlamda anne-kız çocuğu ile baba-erkek çocuğu arasında özdeşleşme cinsel kimlik açısından işaret edilmesi gereken bir noktadır. Zira burada hem anne hem de baba davranışları ve ilişki biçimleri ile çocuklar üzerinde rol modeldirler. Kız ve erkekler anne ve babalarını aile içinde izledikleri için cinsel kimliklerini ve etrafa açılan ilişki biçimlerini bunu örnek alarak geliştireceklerdir.

Diğer yandan cinsel kimlik bozulmalarında inanç ve yaratıcı ile kurulan ilişkilerdeki bozulmaların da rol oynadığı tartışılmıştır. Özellikle dinler insanın biyolojik cinsiyeti ile verili bir dünyaya işaret ederek inanç ve yaratıcı ile uyumlu bir ilişkiyi vurgularlar. Dolayısıyla kişinin verili cinsel kimliğiyle barışık olması ve uyumunda din ve inanç işlevsel olmaktadır. İnsanın “fıtrat” üzerine doğduğu İslam literatüründe ifade edilmektedir. Fıtrat özellikle insanın üzerine doğduğu nitelikleridir ki, bütün insanlarda ortaktır. İslami literatür çoğunlukla fıtratın korunması gerektiğinin altını çizirken bir anlamda insanın doğuştan getirdiği cinsel kimliğinin korunmasını da kastetmektedir.

Fakat özellikle fıtrat ve biyoloji gibi kavramlar kimi zaman ideolojileştirilen görüş ve düşünceler tarafından geçersizleştirilmek istenmekte, uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenmekte ve aktivizme doğru dönüştürülmektedir. Bu minvalde bir müddet sonra daha çok uluslararası güç odakları ideoloji olarak egemenlik kurmaya çalışmaktadır ki, bunun sonucunda konu üzerinde sağlıklı tartışma yapmak da imkansız hale gelmektedir.

4. Cinsel Kimlik Karmaşasında Akademik Çalışmalar

Konuyla ilgili tartışmaların bir başka boyutu yapılan akademik çalışmalar ve bunların içeriğine dair olmuştur. Cinsiyet, aile, toplumsal cinsiyet, cinsiyet tercihi, queer teorisi gibi kavramlar çerçevesinde yazılan makale ve kitapların büyük oranda Batı dillerinden çevrildiğini görmekteyiz. Bu eserler toplumsal cinsiyet ve queer teorisi ile ilgili Batı’da geliştirilmiş hakim görüşleri sunmaktadırlar. Dolayısıyla bunlar biyolojik cinsiyeti önemsizleştirip zayıflatan, toplumsal cinsiyet kavramını cinsiyetin yeniden kurulması gerektiği şeklindeki içeriği kuvvetlendirici atıflarla öne süren bir çerçeveyi sunmaktadırlar. Bu kavramları ve içeriği daha çok bu kitap ve yazınlarla öğrenen ülke içindeki akademide de tartışmalar büyük oranda bu içeriklerin kabul edildiği ortamda yürümektedir. Aslında burada da bir sömürü ve egemenlik ilişkisini görmek mümkündür. Akademik ve bilim camiasında da bu kabuller üzerinden sürdürülen tartışmalar ve yapılan çalışmalar kendisini daha çok göstermektedir.

5. Cinsel Kimlik Karmaşasında Queer Teorisi

Bazı bilimsel ve akademik çalışmalarda queer teorisi temel bir hakikat gibi ele alınarak eserler üretiliyor görünmektedir. Bilhassa Avrupa Birliği projeleri söz konusu olduğunda, bu projelerden fon alabilmek için bu teorilerin baştan kabulü araştırmacılar üzerinde açık ve örtük bir baskı aracına dönüşebilmektedir. Bu durum tüm araştırmacılar nezdinde bu tür teorilerin normalleştirilmiş bir kabul olduğu izlenimini vermektedir. Doğrusu bu yaklaşım tarzının yaygınlaştığı oranda, konuyla ilgili araştırma yapanların da genel-geçer bir görüş gibi bu fikirlere onay verdikleri söylenebilir.

Ayrıca toplumsal cinsiyet ve queer teorisinin içeriklerini kapsayan öğretilerin önce sosyal bilimlerin farklı dalları sonra da diğer bilimsel çalışma alanlarında derslerle birlikte verilmesi söz konusu olmaktadır. Söz gelimi; bu öğretileri tekrarlayan ders içerikleri zamanla mühendislik ve tabii bilimleri de kapsar hale gelmiştir. Konu sadece bir teknik öğretim olarak değil, aynı zamanda Türkiye modernleşmesinin bir parçası olarak da sunulmuştur. Özellikle Batı dışı toplumlarda Batı karşısında yenilmişlik duygusu burada işlevsel olmaktadır ki, toplumlar bu şekilde ortaya çıkan teori ve kavramları daha kolay kabul etme eğilimine girmektedirler.

6. Cinsel Kimlik Karmaşasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

Diğer yandan cinsel kimlik karmaşasını besleyen bu kavram, teori ve yaklaşımların ülkemize taşındığı bir başka alan sivil toplum kuruluşları üzerinden gerçekleşmektedir. İlk önce bilindiği üzere LGBT kuruluşunu tamamlamış ve nihayetinde 10-15 yıl içerisinde toplumsal bir karşılık

bulabilmiştir. Bu toplumsal karşılığın oluşmasında sivil ve akademik düzlemde kendilerine yapılan atıfların önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu sivil toplum kuruluşlarının yaklaşık kırktan fazlası 2000 yılından sonra kurulmuştur. Bu kuruluşlar Avrupa’da icat edilen, tanımlanan, kullanılan ve pratize edilen kavramları Türkiye’ye taşımakta ve toplumsal yaygınlıkları hususunda takipçi olmaktadır.

Yine meselenin klinik boyutu da tartışmaların bir boyutunu oluşturmuştur. Özellikle bazı kliniklerde cinsel kimlik karmaşasını besleyecek teorilerin merkezinde oluşan anlayışlar yaygınlaşabilmektedir. Queer teorisi gibi yaklaşımlara olan eleştirelliğin azalması, cinsiyetlerin bir tercih haline getirilmesi hatta medyaya yansıdığı üzere bunların teşvik edilmesi karşısında bir yol açılmasını zorlaştırabilmektedir. Böylece bu tür teoriler bir ön kabul olarak sunulmaktadır.

Bu eleştirelliğin nasıl sağlanacağı tabii ki önemli bir soru(n)dur. Yukarıda da bir şekilde belirtildiği üzere mesele çok boyutludur. İlk, akademik ve bilimsel çalışmaların özgür bir biçimde yürütülmesi gerekmektedir. Akademik çalışmalara olan ihtiyaç önemlidir; zira oldukça geniş kavram setine sahip olan bu sorun ve kavramların çerçeve ve teorilere ihtiyacı bulunmaktadır. Akademik ve bilimsel çalışmalar aynı zamanda yol gösterici olması ve bir referans olma bağlamında ciddiye alınmalıdır. İkincisi, etkin sivil toplum kuruluşlarının oluşturulması bir başka boyuttur. Üçüncüsü, konuyla ilgili ciddi üretim ve içeriklere ihtiyaç bulunmaktadır.

Burada sosyal medyanın etkisinin özellikle gündeme getirilmesi gerekmektedir. Bilindiği üzere sosyal medya araçları bilhassa gençler arasında popüler ve yaygındır. Gençler kendi aralarındaki sosyalleşmeyi sosyal medya araçları ile gerçekleştirmektedirler. Sosyal medya meseleyi Batı’da egemen olan görüş çerçevesinde ele alıp sürdürmektedir. Bu da konuyla ilgili egemen görüşün yaygınlaşmasının sebeplerini anlaşılır kılmaktadır. Diğer yandan sosyal öğrenme de artık bu şekilde gerçekleşmektedir. Belki bu konu özelinde önceki nesille yeni nesil arasındaki görüş farkını da sosyal medya belirliyor görünmektedir. Tam da bu sebeple sosyal medya üzerine de araştırmalar yapmanın zarureti anlaşılmaktadır.

7. Cinsel Kimlik Karmaşasında Ergenlik Dönemindeki Kimlik Arayışı ile Kalıcı Kimlik İddiaları Ayırıştırılabilir Mi?

Bu konuda ilk olarak ailenin tavrı ve çocuğun ailedeki yetişme tarzının önemi vurgulanmaktadır. Kimlik karmaşasında doğuştan hassas karakter meselesi ilk zikredilebilecek sebeplerden birisidir. Hassas mizaç benlik algısında bu tür sorunlar oluşturabilmektedir. Diğer

yandan çocuğun yetiştirilirken anne-babasıyla yeterince özdeşim kuramaması gibi sorunlar da bulunmaktadır. Meselâ; bir ailede anneanne 10 yaşına kadar çocuğu kendisiyle yatırdığı durumda çocuğun anne-babasından uzaklığı ve özdeşim kuramaması birlikte gelmektedir. Bu bağlamda cinsiyet kimlik karmaşası bir kırılma ve çocuğun benliği ve kimliğine dair algılarda farklılaşma oluşması ile meydana gelmektedir.

Burada psikolojik boyut oldukça önem çıkmaktadır. Algılarla yaygınlaş(tırıl)an kimlik karmaşası sorunları sosyal öğrenme ile daha fazla pekişmektedir. Tüm bu riskler karşısında ailenin konumu ve tavrı sorunların oluşumunun önüne geçmede hala en önemli faktördür. Bilinçli bir ebeveyn tutumu özellikle çocukların küçüklükten itibaren takibi, çocuklarla özdeşim kurma vb. tutumların geliştirilmesini birlikte getirmektedir. Bununla birlikte doğru bir evlilik, bir eş yani iyi bir anne ve baba seçimi aile kurmada dikkat edilmesi gereken bir farkındalıktır.

Diğer önemli bir nokta ailenin çocuk üzerinde sağlamış olduğu kolektivitedir. Kolektivite bir yandan ailenin kendi içerisindeki birlikteliği ve tavır ortaklığı diğer yandan çocuk üzerinde açık ve örtük biçimde sosyal kontrolü sağlamaktadır. Özellikle günümüz postmodern toplumlarında giderek derinleşen bireyselleşme kolektiviteyi zayıflatmaktadır. Bazı kesimler kolektivitenin zayıflamasını peşinen olumlu bir bireyselleşme şeklinde okumaktadırlar. Kişinin bireyselliğinin belirli oranda gelişmesi, kişinin kendisini özgür ifadesi için önemli ve gereklidir. Fakat çocuğu kuşatan aile ve yakın çevresinin ilişkilerindeki çözülme bireyselliği derinleştirirken kolektiviteyi zayıflatmakta; esasen çocuğun aile ile ilişki ve bağlarını zayıflatmaktadır. Halbuki ailenin çocuğu bu noktada takibi, sağlıklı ilişkiler geliştirmesi ve hatta kontrolü önem taşımaktadır. Bilindiği üzere uzmanlar çocuğun kötü alışkanlıklarının farkına varılamamasında ilişki ve kontrol eksikliğini gündeme getirmektedirler. Çocukların ailesi tarafından kolektiviteyle çevrildiği durumlarda, çocuk en azından kurulan ilişkilerde kimlik ve benliğini daha sağlıklı geliştirecektir.

Fakat bu noktada şu hususun da belirtilmesi gerekmektedir. Bilhassa yoksulluk yaşayan ve ekonomik kaygıları olan ebeveynlerin çocuklar üzerine olan bu konuyla ilgilerinin ve kontrollerinin azalması bir handikap oluşturabilmektedir. Büyük oranda bu ailede ebeveynlerin ekonomik girdi elde etmek üzere zamanlarını harcamaları ve kendilerini konumlandırmaları hassasiyet düzeylerini düşürebilmektedir. Dolayısıyla hem ailelerde bu konuyla ilgili farkındalıkların artırılması hem de okullarda rehberlik servislerinden başlayarak dikkatlerin yoğunlaştırılması gerekmektedir.

Bir kısım değinilerde mesele kısmen ele alındı ancak önemli olması hasebiyle bir hususun daha altını çizmek gerekmektedir. Bu konuda ana çerçevesi ve kavramları büyük oranda Batı'da oluşturulmuş bir literatür bulunmaktadır. Meseleye dair analiz yapmak isteyen kişiler de kimi zaman zorunluluktan kaynaklandığı için bu literatürü kullanmak durumunda kalmaktadırlar. Zira alternatif kavram ve teoriler esasen Türkiye başta olmak üzere Batı dışı toplumlarda henüz oluşturulamamıştır. Bu literatürün en temel sorunu; bir paradigmadan, bir perspektiften ya da bir dünya görüşünden yaklaşılarak meseleleri çözümlemeye çalışmasıdır. Dolayısıyla yeni bir paradigma üretilmek zorundadır. Bunun anlamı; hangi perspektiften meselelere yaklaşıldığını belirterek teori ve kavram setlerinin de buna uygun olarak oluşturulmasıdır.

Tam da bu noktada özelde cinsel kimlik karmaşası başlığı özelinde problemin ontolojik, epistemolojik ve değersel bir karakter taşıdığının farkına varılması gerekmektedir. Çünkü burada insana bakış, insan ve evrenin bilgisi, hangi değerler düzleminden konuya yaklaşım gösterildiği farklılıklar arz etmektedir. Dolayısıyla ontolojik, epistemolojik ve değersel farklılık, daha yatay düzeyde problemi inceleme ve yaklaşım tarzlarını da belirlemektedir. Anlaşıldığı kadarıyla araştırmacılar ve akademisyenler meselenin ontolojik ve epistemolojik uzantılarını atlamaktadırlar.

Bu durum konuyla ilgili üretilen literatürde yer alan kavram ve teorilerin kullanılmadan önce sorgulanması ve filtrelenmesini gündeme getirmektedir. Daha doğrusu tanımlarda kavramı meşrulaştıran, teorilerde yeni hayat tarzı meydana getiren ve bunları sosyal öğrenme ile sosyal medyada yaygınlaştıran döngüsel sistem bir bütün oluşturmaktadır. Bu döngünün özellikle Batı dışı toplumlara bir baskı aracı olarak geri döndüğünü görmekteyiz ki, sorgulamalar tam da bu sebeple önem taşımaktadır.

Cinsel kimlik karmaşası 1970'lerde çatı bir kavram olarak dikkat çekmektedir ki, bu alt kavramları muhtevi idi. Fakat süreç ilerledikçe kavram bizzat sosyopolitik bir içerik kazanmıştır. Sosyopolitik içerik sorunun sağlıklı tartışılmasını engellediği gibi ideolojik bir mahiyete bürünmesine sebep olmuştur. Cinsel kimlikteki karmaşa bir problem olarak görülmemekte, kişinin bir tercihiye dönüştürülmektedir.

Bakıldığı zaman dünya çerçevesinde cinsel kimlik karmaşasının tedavisine yönelik bir izin yoktur; zira bu bir sorun olarak tanımlanmaktan çıkmıştır. Kanada, İngiltere gibi ülkelerde bu durum mesleki bir risk oluşturmakta olup, hekimler ve psikiyatrların bozukluk olarak tanımlaması engellenmeye çalışılmaktadır. Özellikle lobi çalışmalarıyla bu söylem yaygınlaştırılmaktadır ki, meseleyi ideolojik hale getiren nokta da burasıdır. Halbuki cinsel kimlik karmaşasının halledilmediği durumlarda disfori yaygınlaşarak derinleşmektedir.

Toplumun birçok katmanında beden algısına yönelik geliştirilen okumalar ve bunların sosyal medya ile iletişim araçlarında sunumuna bir problem olarak dikkat çekilmelidir. Aslında bedene dair ölçülerden bedenini yeni biçimlendirilişine kadar medyada yaratılan prototipler karşısında bireyler, kendi bedenlerini bir müddet sonra problemlili görmeye başlamakta ve bunu gidermek için de farklı yöntemlere başvurumaktadırlar. Normalleştirilmiş beden teorileri ve ölçütlerinin kitlelerce içselleştirilmesi sağlanmaktadır.

Bir başka husus da, cinsel kimlik karmaşası ve alt başlıklarına dair toplumun düşünceleri ve yaklaşımlarının baskı oluşturduğu söylemi de yaygınlaştırılmaktadır. Dolayısıyla cinsel kimlik karmaşası yaşayan bireyin aile, mahalle, sosyal çevre ile ilişkilerinin kopması sağlanarak bireyler yeni ilişki ve sosyalliklere yönlendirilmektedir. Üstelik bireye bu düşünceleri ile toplumsal baskıyı aştığı ve kendisine özgürlük alanı açtığı gibi söylemsel teşviklerde bulunmaktadır.

Cinsel kimliğin bugün cinsel duygu ve biyolojik cinsiyetten farklılaşabilmesi tartışmalardan birisidir. İnsanın biyolojik cinsiyetten ve onun verdiği bedensel niteliklerden farklı olarak cinsel kimlik edinmesi bugün bir tercih konusu yapılmaktadır. Esasen cinsel kimliğin biyoloji ve toplumsal rollerle uyum içinde düşünülmesi gerekmektedir. Cinsel kimlik karmaşası ile ilgili vakalar sosyolojik bir mesele olarak düşünülerek imkanı dile getirilmektedir. Aslında Kur'an-ı Kerim'de anlatılan Lut olayı eşcinselliğin normalleşmesi ve daha da ötede böyle bir düşünce ve pratiğin otorite haline gelmesi durumunu anlatmaktadır. Bugün de cinsel kimlik karmaşası durumları başta olmak üzere otorite haline getirilen ve bir baskı aracı konumunu kazanan söylemleri görmekteyiz. Hakim egemen söylemde meselenin hangi güzergahta hangi söylemler ve içeriklerle ele alınacağı belirlenmiştir ki, böyle düşünmeyen insanlar üzerine bir egemenlik kurulmaya çalışılmaktadır.

8. Cinsel Kimlik Karmaşasında İnsanın Sosyal Çevresini Oluşturan Okul, Aile ve Sosyal Medyanın Etkileri

Günümüzde iletişim araçlarının yaygınlığı her yaştan insanı etkiye maruz bırakmaktadır. Bilhassa gençler etkilenmeye daha açık bir kategoridedir. Gençlerin muhatap olduğu reklam, dizi, film vb. tüm unsurlar aslında bu etkiyi artırmak üzere yoğunlaşmaktadır. Sosyal medyadan etkilenme düzeyi ise daha yüksektir. Sosyal medyaya erişimin kolaylığı ve özellikle gençlerin sosyalleşme alanlarının sosyal medya üzerinde gerçekleşmesi dikkat edilmesi gereken bir noktadır.

Sosyal medyadaki arkadaş çevresi kişiler açısından daha belirleyici olabilmektedir. Özellikle gençlerin fikir, düşünce ve tavırları için onaylama işlevi gören sosyal medya aileden fazla etkililik düzeyi oluşturabilmektedir. İşte tam da bu noktada kişinin ailesi ile ilişkilerinin mahiyetine bakmak gerekmektedir. Meselâ; ailelerin gençlik devresi öncesinde çocuklarının duyguları ile ilgili hususlarda bir farkındalığa sahip olmasına dikkat edilmelidir. Çocuklarla iletişim kanallarını sürekli açık tutarak hem çocukların ailelerine düşünce ve sorunlarını aktarabilmeleri kolaylaştırılmalı hem de paylaşımda bulunabilmeleri sağlanmalıdır. Bu iletişim kanallarının açık olmaması halinde çocuklar gerek zihnen gerekse fiziksel düzeyde yaşadıkları sorunları ve düşüncelerini ailelerine anlatma cesaretlerini bulamamaktadırlar. Hatta aile ile yaşadıkları çatışma ve gerilimler çocukta aksi etkiler meydana getirdiğinde çocukların ailelerin fikirlerini kabul etmede direnme eğilimi göstermeleri dahi söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla çocuğun aile ile uyumu birçok meselede olduğu gibi cinsel kimlik sorunlarının aşılmasında da etkili olmaktadır. Aynı zamanda aile ile uyumlu ilişkiler ile ailelerin müsamaha gösterme tavırları çocukların çevreyle uyumunu kolaylaştıran bir faktör haline gelmektedir. Bu konuda aile üyelerinin ve bilhassa anne-babanın kuracağı dilin iyi ayarlanması gerekmektedir.

Aslında gerek cinsel kimlik karmaşası gerekse bunun hinterlandında yaşanan problemlerin kaynağında büyük oranda aile ile çocuk arasındaki özdeşleşme sorunu bulunmaktadır. Kolektivitenin çözülüşü ile yeni sosyal ağlar etkili görünmektedir.

9. Cinsel Kimlik Karmaşasında Bedenin Algılanışı

Bedenin algılanışı ile ilgili bir hususu da burada gündeme getirmek gerekmektedir. Öncelikle post/modern batılı algılayışta ruh ile beden arasında bir düalizm öngörülmektedir. Böylece ruh ile beden arasında oluşan gerilim, din ile dünya, madde ile mana arasındaki gerilimleri de beslemektedir. Bunlar arasındaki özdeşimsizlik bedeni ruhun ya da dünyayı dinin karşısına yerleştiren bir felsefenin vücut bulmasını sağlamaktadır. Bu durum aslında insanın kendi bedeni ile uyuşmasını da bir problematiğe dönüştürmektedir. Modern psikoloji de bu ayrımlar üzerinden gitmektedir. Bunlar arasındaki uyumun ve sağlıklı ilişkinin tekrar kurulmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu noktada dinin ve özellikle ibadetlerin genelde kimlik ve özelde cinsel kimlik açısından oynayacağı pozitif rollere atıflar yapılmıştır. Somut uygulamalarla ve ailelerin yönlendirmesi ile çocukların küçüklükten itibaren namaza alıştırmaları ve namaz pratiklerinin aile ve sosyal uyum ile kişinin kendisiyle barışıklık sürecine katkıda bulunacağı önerilmiştir. Özellikle kız ve erkeklerin namaz kılarken dikkat ettikleri kıyafetler, beden hareketlerindeki farklılıklar ve

cemaate devam gibi hususların cinsel kimlik rollerinin belirginleşmesinde işlevsel oldukları dile getirilmiştir.

İbadetlerle birlikte teşvik edilmesi gereken bir diğer unsur da çocukların erken yaşta spora alıştırmalarıdır. Spor insanın bedenini hem tanıyabileceği hem de geliştirebileceği farklı aktivitelerden oluşmaktadır. Diğer yandan spor üzerinden insanların hem sosyalleşerek kimliklerini pekiştirmeleri hem de dinamik bir hayat yaşamaları mümkün olmaktadır. Burada da kadın ve erkek aktiviteleri kimlikleri koruyarak pekiştirmektedir.

Bu minvalde dinin erkek ve kadınlara yönelik çocukluktan itibaren geliştirdiği hayat ve beden stratejilerinin önemi de vurgulanmıştır. Kıyafetlerin farklılaştırılması, ilerleyen yaşlarda yatak ve odaların ayrılması, evde mahremiyet alanlarının ve ilişkilerinin düzenlenişi, cinsiyetlerden rol beklentilerinin belirlenmesi, kadın ve erkeklerin mahrem ve namahrem ilişki tarzlarının belirlenmesi vb. bu stratejilerden bazılarıdır. Aile içerisinde bu strateji ve hayat tarzlarının korunması cinsiyet kimliklerini korumak açısından önemli görünmektedir.

Günümüzde giderek unisex kıyafetlerin yaygınlaştırılması, erkek ve kadınların cinsiyet kimliklerini aşındıran benzeşmelerin hayat içerisinde propaganda yoluyla yayılması cinsiyet kimliğinde karmaşayı yaygınlaştıran unsurların başında gelmektedir. Halbuki kişinin cinsiyet kimliklerinin benimsenmesi ve giderek pekiştirilmesi günlük hayat stratejileri ve politikalarıyla belirginlik kazanmaktadır. Kişi çocukluktan ergenliğe ve yetişkinliğe geçerken çevresindeki örnekler, uygulamalar ve buradan alacakları onay ya da onaylamama davranışları zannedildiğinden daha etkilidir. Bu sebeple örneklikler belirgin bir şekilde oluşturulup devam ettirilmelidir.

Konuyla ilgili okul, öğretmen ve PDR uzmanlarının farkındalığı ile bilgi ve yönetimselliği de dikkatlere sunulmalıdır. Okul ve öğretmenlerin cinsiyet kimliği konusunda geliştirecekleri strateji ve yapabilecekleri doğrusu daha azdır. Zira okulun ve öğretmenlerin devlet kurumu olmalarından mülhem manevra alanları daha dar görünmektedir. Fakat PDR uzmanlarının bu konuda geliştirecekleri mücadeleler stratejik önem taşımaktadır.

10. Cinsel Kimlik Karmaşasında PDR Uzmanları

Bilhassa günümüzde cinsel kimlik meselesinin bir propaganda ve algı haline getirilmeye çalışıldığı göz önüne alındığında aile ile birlikte PDR uzmanları da bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Günümüzde aile içi rollerinin yani anne-baba rollerinin değişimi bu karmaşayı besleyen sebeplerden sayılabilir. PDR uzmanlarının tüm bu rol ve ilişkileri koruyarak hareket etmeleri beklenmelidir.

Özellikle PDR uzmanlığı söz konusu olduğunda konuyla ilgili müfredat ve yaklaşım biçimleri gözden geçirilmek durumundadır. Okulların rehberlik servislerinden uzman PDR’cilere kadar her safhada çocukların yaşadıkları sorunların çözümü ve ilgili yerlere yönlendirilmesinde önemli roller düşmektedir. Zira insanlar cinsel kimlikle ilgili karşılaştıkları sorunlarda sahada birebir onlarla karşılaşmaktadırlar. Tam da bu sebeple uzmanların yaklaşımları önem taşımaktadır.

Bu minvalde bilhassa okullarda akran etkilerinin zannedildiğinden fazla olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu etkiler olumlu olduğu kadar olumsuz boyutlar da taşımaktadır. Meselâ; sınıflarda cinsiyet açısından mevcudun dengesiz olması cinsel kimlik karmaşası açısından bir sorun yaratabilmektedir. Söz gelimi; 40 kişilik sınıfta 35 kız ve 5 erkek öğrencinin bulunmasını örnek verebiliriz. Bunun tüm okula yayıldığı durumlarda negatif etki düzeyinin yayılması beklenebilir.

Okul dışında çok geniş toplumsallık içinde kız ve erkeklerin kendi akranlarıyla arkadaşlık yaparak sosyallik yaşamaları sağlanmalıdır. Söz gelimi; aile içinde ebeveynlerin kendi çocuklarının arkadaşlıklarında buna dikkat etmesi gerekmektedir. Yine çocuğun kendi ailesinden en geniş sosyal çevresine kadar akranlarının kendi cinsiyetinden olması ve onlarla sosyalleşmeleri cinsel kimliğin sağlıklı inşasında gündeme gelmelidir.

Diğer yandan ebeveynler aile içerisinde kız ve erkek çocuklarından birisine imtiyazlı şekilde davranmamalıdır. Zira çocukların bu tür farklılıklar karşısında diğer cinsiyete özenmesi gibi sorunlar oluşabilmektedir. Nihayetinde daha iyi muamele görmek adına diğer cinsiyete özenmesi söz konusu olabilmektedir. Aynı durumların gündelik hayat ilişkilerinde de cari olmaması için azami dikkat gerekmektedir.

Cinsel kimlik karmaşası problemlerinde daha sistematik bir çalışma yürütebilmek için sınıf, okul, ilçe ve illerde risk haritalarının oluşturulması ve bu haritalara göre özel ve genel problemlerin tespit edilmesi gerekmektedir. Risk haritaları özellikle hangi bölgelerde sorunların yoğun olduğunu ve hangi problemlerin öne çıktığını anlatması açısından bir yol haritası hükmündedir. Üstelik konuyla ilgili yapılacak çalışmaların daha sistematik ve farkındalığı yüksek bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacaktır.

11. Cinsel Kimlik Karmaşasında Medyanın Rolü

İletişim araçları ve özelde televizyonda yayımlanan dizi ve filmlerin sorunları artırıcı işlevleri karşısında daha müteyakkız olunmalıdır. Bu mecralarda cinsiyet kimlik karmaşasını besleyen hatta kimi zaman bunların propagandasını üstlenen içerikler giderek daha fazla yer

bulabilmektedirler. Kişilerin ve bilhassa gençlerin ekran karşısında vakit geçirme sürelerinin arttığı göz önüne alınırsa bu dizi ve filmlerin etki oranları da anlaşılabilir. Aynı şekilde internette üretilen içeriklerin de açık ve örtük propaganda hedefleriyle benzer problemleri gündelik hayatın normalleri olarak sunmaları söz konusu olabilmektedir.

Bunlar karşısında bu tür problemleri içermeyen içeriklerle kurgulanmış dizi ve filmlerin çekilmesi gerekmektedir. Aslında mesele sadece dizi ve film meselesi olmayıp mizahtan kısa videolara kadar içeriklerin üretilmesi ve bunun sistematik bir şekilde yapılmasıdır. Bu çalışmalar problemlerle mücadelede zorunlu görünmektedir. Aynı şekilde doğru bir perspektiften yaklaşım gösteren mizahçı, karikatürist, filmci, tiyatrocu, senarist vb. yetiştirilmesi uzun vadede daha doğru olacaktır.

Bu süreçlerde bilhassa gençlere yönelik tavır alışlarda yasağcı ve üsttenci bir tavır takınılmamasının zarureti belirtilmektedir. Gençlere yönelik tavır geliştirmelerde (aslında tüm insanlara yönelik de böyle olmalıdır) pedagojik ilkeler gereğince hareket edilmelidir. Bu durum öncelikle gençlerle iletişimin bir şekilde devam ettirilmesinden geçmektedir. Gençlerle kategorize edici, suçlayıcı tavırlardan uzak biçimde konuşarak bu iletişim sağlanabilir. Aslında gençlere yapılacak nasihatler hiyerarşinin açıkça gösterilmesi ile değil tam tersine eşit insanlar ve tecrübeler olarak verilirse daha etkili olacaktır.

12. Cinsel Kimlik Karmaşasında Din ve Kültürün Yeri

Dinin birçok konuda olduğu gibi cinsel kimlik karmaşası meselesinde de olumlu bir faktör olduğu izahtan varestedir. Fakat bunun nasıl bir dini söylemle gerçekleştirileceği üzerine tartışmaların dikkatle yürütülmesi bir zorunluluktur. Zira bazen din adına ortaya konulan söylem ve takınılan üslubun insanlarda tam tersi etkileri uyandırması söz konusu olmaktadır.

Dinin bu bağlamda ayrıştırıcı bir unsur olmaktan ziyade birleştirici ve insanlar arasındaki onları ortak niteliklerde buluşturan bir dil kurmasına dikkat edilmelidir. Aslında dinin temel amacı uzun vadede insanlar arasındaki birlik ve bütünlüğü sağlamaktır. Diğer yandan insanı çevreleyen birçok unsurdan daha fazla din rehabilite edici ve teskin edici bir niteliğe sahiptir. İnsanın aşkınla kurduğu temas, hayatın nihai anlamı, insanın kendisi ve dünya ile uyumu ancak dinin perspektifi ile sağlanmaktadır.

Diğer yandan dinin bünyesinde yer alan itikadi, ibadi ve ahlaki unsurlar insanın yetişmesi, insan ve Allah'la sağlıklı iletişim kurması, sosyal hayatını şekillendirmesi açısından işlevseldir. Ayrıca din insana hem kendisine hem çevresine hem insanlara hem de Allah'a karşı ilişkilerinde belirli norm ve ilkeleri ortaya koymaktadır. Meselâ; itikad kişinin ilişkilerine aynı zamanda bir

perspektif vermektedir. İbadetler insanı olgunlaştırmakta ve hikmete ulaştırmaktadır. Bu arada dinin ilkeleri aslında insanlarla ilişkilerde sağlıklı bir rota çizmektedir. Meselâ; dinin önemli konularının başında mahremiyet gelmektedir ve söz gelimi İslam dininin de mahremiyetle ilgili norm ve ilkeleri bulunmaktadır. Mahremiyete dair norm ve ilkeler insanın hem cinsel kimliğini pekiştirmekte hem de diğer insanlarla olan sınırlarının belirlenmesine yardımcı olmaktadır.

Kişiye küçüklükten itibaren mahremiyet eğitimi verilmesi ve mahremiyet pratikleri aile içinde örneklenmediği durumlarda cinsel kimlik karmaşası problemleri oluşabilmektedir. Öncelikle çocuğa kendi bedenini nasıl muhafaza edeceği, bedeni üzerindeki tasarrufları ve uyması gereken ilkeler verilmek durumundadır. Bilhassa çocuğun bedeninin tasarruflarının da büyüklere aitmiş gibi davranıldığı durumlarda çocuk bedeni ile ilgili tasarrufları yönetmekte zorlanacaktır. Ebeveynler ise hem kendileri arasında hem çocukları hem de aile dışındaki yabancılarla ilişkilerde mahremiyet sınırlarının korunmasına özen göstermelidirler. Zira bu özen sadece ebeveynlerin kendileri açısından değil, çocuklara örneklik açısından da belirleyici olmaktadır.

Diğer yandan erkeklik ve kadınlık durumları ile rollerinin benimsenmesi açısından ebeveynlerin ve çevrenin cinsiyet ve cinselliğe dair anlatımlarında dikkatli olması gerekmektedir. Bilhassa annelerin kızlarına kadınlığın zor olduğunu, erkekliğin de avantajlı konumları üzerine dayalı anlatısı cinsiyet rollerinin benimsenmesi açısından problem çıkarabilmektedir.

13. Cinsel Kimlik Karmaşasında Kullanılan Dil ve Üslubun Uygunluğu

Kullanılan dilin ve üslubun uygunluğu kendi başına kişiyi olumlu davranışlara yönlendirebilmektedir. Burada problemin uzantılarından birisi de, yukarıda ifade edildiği üzere bağlanma ve güvendir. Bu açıdan aile ve aile dışındaki farklı çevrelerin eğitimi birinci derecede önem taşımaktadır. Bu zamana kadar izlenen problemlerden birisi, konuyla ilgili öğrencilerle iletişime geçen bireylerin bu dile dikkat etmemeleri ve esasen konuya da vakıf olmamalarıdır. Bu bağlamda çocuk ve gençlerle uzmanların daha içten konuşması gerekmektedir.

Hülasa edersek; cinsel kimlik karmaşası komisyonu çalıştay boyunca konuyla ilgili problemleri farklı boyutlarıyla tartışmıştır. Esasen tartışmaların içeriğinden de anlaşılacağı üzere sorun hem teorik hem de pratikleri itibarıyla çok katmanlıdır. Bir yandan meselenin bir medeniyet içerisinden geliştirilen tanım ve içerikleri ile bu kültür-medeniyet dairesine ait kavramlar, diğer yandan gündelik hayatın insanı çok boyutlu kuşatan pratikleri konuya salt bir teknik yaklaşımı yetersiz hale getirmektedir. Katılımcılar bu farkındalıkla sorunun farklı katmanlarını

açıklamaya çalışmışlardır. Nihayetinde yapılan tartışmalardan aşağıda maddeler halinde sıralanan sonuç ve önerilerin çıkarılabileceğini düşünüyor ve dikkatlerinize sunuyoruz.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Özellikle son elli yılda gerek Türkiye gerekse dünyanın geçirdiği değişim birçok meseleyi ajandamıza taşımıştır. Teknoloji ve dijitalizmin gelişmesi yanında küreselleşme bu temel değişimlerin zeminini çizmektedir. Fakat özelde “cinsiyet” konusu ile gündelik hayatta kadın-erkek ilişkilerine dair sınırlı alanda cereyan eden geçmişteki tartışmalar bugün çeşitlenerek farklı boyutlar kazanmıştır. Nitekim cinsiyet değiştirme, cinsiyetlerin bireysel tercih haline gelmesi, toplumsal cinsiyet ve queer teorisi gibi kavramlar çerçevesinde tartışmaların alt başlıkları gündemdedir. Tabii ki bu kavramların toplumsal düzlemde karşılık geldiği söylem, hayat tarzı ve stratejiler söz konusudur. “Cinsel kimlik karmaşası” da bu bağlamda tartışma başlıklarından birisini oluşturmaktadır. Yukarıda yapılan tartışmalar çerçevesinde ortaya çıkan sonuç ve önerileri aşağıda maddeler halinde belirtiyoruz.

1. Cinsel kimliklerin çeşitlenmesi ve karmaşıklaşması bilhassa sosyal medya üzerinden sosyal öğrenme ile gerçekleşmektedir. Sosyal öğrenme süreçlerini yönlendirecek alternatif kanalların çoğaltılması gerekmektedir.
2. Sosyal medya mecraları ile gençlerin akran ile ilişki ve iletişimlerinde cinsel kimlik karmaşasını artırıcı söylemler daha çok dile getirilmektedir. Bu söylemlerin karşılık bulması özellikle söylemlerin toplumda statülü alanlar yaratması ile söz konusu olmaktadır.
3. Cinsel kimlik karmaşası sorunu başta olmak üzere olabildiğince farklı alt başlıklarla çeşitlenmiş bu problemler bir üst sosyal politika düzeyinde düşünülüp ele alınmalıdır.
4. Cinsel kimlik karmaşası çocuğun yaşam döngüsünde çoklu sebeplere bağlıdır. Burada bağlanma, özdeşleşme, istismar, moda akımlar, sosyal medya tartışma başlıklarından bir kısmını oluşturmaktadır.
5. Cinsel kimlik karmaşası ile ilgili sorunların tek çözümü tıbbi değildir.
6. Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı başta olmak üzere konuyla ilgili tanımlanmış kavramlar bize Batı düşüncesinden bir aktarma ile gelmiştir. Dolayısıyla o coğrafyanın içeriklerini taşımaktadır. Sorunların hangi kavram ve içerikle tartışılacağı konusunda ilmi toplantılara ihtiyaç bulunmaktadır.
7. Toplumsal cinsiyet ve ilgili kavramlar okul ve gündelik hayat yanında makale, kitap, projelerdeki söylemlerin üzerinden toplumda içselleştirilme zemini sağlanmaktadır. Konuyla ilgili kavramlar ve içeriklerinin yeniden tartışılması sağlanmalıdır.

8. LGBT ve benzeri perspektifle konuya yaklaşan sivil kuruluşların propaganda ve aktiviteleri cinsel kimlik konusuyla ilgili durumların artmasına neden olmaktadır. Meselelere farklı perspektiften yaklaşan sivil kuruluşların artmasına ihtiyaç bulunmaktadır.
9. Cinsiyet kimliğiyle ilgili farklı perspektife sahip bu sivil kuruluşların arge çalışmalarına kaynak ayırmaları ve ilmi çalışmalar üretmeleri sağlanmalıdır.
10. PDR uzmanları, rehber öğretmen, psikolog ve psikiyatrların bu konudaki perspektif ve etkileri yüksek düzeyde olduğundan müfredatları yeniden gözden geçirilmelidir.
11. Günümüzdeki çağdaş gelişmeler ve sosyal medya mecralarının etkinliği dikkate alınarak dijital içerik üretecek elemanların yetiştirilmesi gerekmektedir.
12. Cinsel kimlik karmaşası konusunda üretilen kültür, sorunu yaygınlaştırıcı işlev görebilmektedir. Bunun karşısında kapsamlı bir kültür üretimi ile bunun kanalları düşünülmelidir.
13. Meselenin propaganda ve pratik boyutları dikkate alındığında sahada öğretmen, öğrenci, anne-baba olarak mücadeleye ağırlık verilmelidir.
14. Cinsel kimlik karmaşası sorunu, bugün ve gelecekte oluşturacağı etki ve değişimlerin boyutu düşünüldüğünde, ülkenin beka meselesi haline geleceği hesap edilerek buna dair politikalar üretilmelidir.
15. Cinsel kimlik karmaşasında etkin faktörlerden birisi de akran zorbalığıdır. Bu konuda okul ve okul dışındaki arkadaş çevresinde çocuklar için tedbirler alınmalıdır.
16. Cinsel kimlik, toplumsal cinsiyet, queer teorisi gibi kavramlara daha çok karmaşa yaratacak içerikle bakanlar karşısında etkin mücadele yapılabilmesi için devlet ve sivil kuruluşların fonlanması gerekmektedir.
17. Diziler, filmler ve bazı gündüz kuşağı programlarının cinsel kimlik karmaşası kavramının belirleyici içerikleri karşısında farkındalık geliştirilmelidir.
18. Gerek cinsel kimlik karmaşası sorununun oluşumunda gerekse bu sorunun çözümünde çocuğun aile ile ilişkileri işlevseldir. Dolayısıyla aile her halükarda devreye sokulmalıdır.
19. Cinsel kimlik karmaşası sorununun giderilmesinde dini kavramlar ve inancın olumlu işlevleri bulunmaktadır. Kişinin kendisiyle uyumu, inanç uyumları ile doğru bir orantı taşımaktadır.
20. Bazı tartışmalarda biyolojik cinsiyetin hiç önemi yokmuş gibi argümanlar öne çıkarılmaktadır. Verili olan biyolojik cinsiyetin cinsel kimliğin çerçevesinin çizilmesi ve içeriklerinin belirlenmesindeki önemi vurgulanmalıdır.
21. Cinsel kimlik karmaşası problemlerini ele alıp inceleyen çalışmalara akademik düzlemde daha çok ağırlık verilmelidir.

Yoksulluk ve ekonomik yetersizlik ailelerin yaşanan sorunlara yeteri kadar ilgi göstermesine ve çocuklarını takibe engel olabilmektedir. Bu konuda devletin yardımlarına ihtiyaç bulunmaktadır

KURULLAR

KURULLAR

• Onur Kurulu

Sn. M. Tevfik GÖKSU, *Esenler Belediye Başkanı*

Sn. Prof. Dr. Eyüp DEBİK, *Yıldız Teknik Üniversitesi Rektörü*

Sn. Selim CERRAH, *Cihannüma Derneği Genel Başkanı*

Sn. Üner KARABIYIK, *İstanbul Aile Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı*

• Çalıştay Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Orhan KOÇAK (İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa) (**Başkan**)

Prof. Dr. Abdulkadir MACİT (Kocaeli Üniversitesi)

Prof. Dr. Abdulvahap ÖZSOY (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Feridun BİLGİN (Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi)

Prof. Dr. Ömer KORKUT (Çukurova Üniversitesi)

Prof. Dr. Salih KESGİN (Samsun Üniversitesi)

Prof. Dr. Vatan KARAKAYA (Yıldız Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. Bekir GÜNDOĞMUŞ (Bandırma Onyedİ Eylül Üniversitesi)

Doç. Dr. Kamuran GÖKDAĞ (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Doç. Dr. Mervan SELÇUK (Sakarya Üniversitesi)

Doç. Dr. Nurettin MENTEŞ (Dicle Üniversitesi)

Doç. Dr. Yaşar KAHRAMAN (Sakarya Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim OLGUN (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Tahsin HAZIRBULAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Ahmet Tayyib SERDAR (Cihannüma Derneği Genel Başkan Yardımcısı)

Av. Abdullah Zerrar CENGİZ (Cihannüma Derneği İstanbul İl Temsilcisi)

Halil İbrahim AYGÜL (Esenler Belediyesi)

Hüseyin CERRAHOĞLU (Esenler Belediyesi)

İzzettin ULUIŞIK (Cihannüma Derneği GMYK Üyesi)

Kemal TEKİNBAŞ (Cihannüma Derneği GMYK Üyesi)

Numan AYGEN (Cihannüma Derneği İstanbul İl YK Üyesi)

Serdar ERYILMAZ (Cihannüma Derneği GMYK Üyesi / İstanbul Aile Vakfı)

- **Çalıştay Sekreteryası**

Arş. Gör. Dr. Muhsin Ramazan İŞSEVER (İstanbul Üniversitesi)

Masa Katılımcıları

Dijitalleşme ve Aile	
Ad Soyad	Unvan / Görev
Hasan Taylan	Prof. Dr.
Salih Kesgin	Prof. Dr.
Tuncay Dilci	Prof. Dr.
Mehmet Nur Tuğluk	Doç. Dr.
Rüstem Mustafaoğlu	Doç. Dr.
Sezai Korkmaz	Doç. Dr.
Yunus Altunda	Doç. Dr.
İsmail Ak üz	Doç. Dr.
Bülent Koço lu	Dr.
Hamza Ertürk	Dr. Psk.
Nihat Topaç	Dr.
Orçun Muhammet Şimşek	Arş. Gör.
İbrahim Yüksel	Din Psikoloğu
Adnan Kalkan	Psikolo
Mehmet Bü ükçorak	Psikolog
Murat Pa dar	Manevi Danışman/GSB
Onur Akbaş	
Beyzanur Yıldız	

Geleneksel Medya ve Gündüz Kuşağı Programlarının Aile Dinamiklerine Etkisi	
Ad Soyad	Unvan / Görev
Birsen Banu Okutan	Prof. Dr.
Nadire Gülçin Yıldız	Prof. Dr.
Betül Onay Doğan	Doç. Dr.
Hatice Kılınçer	Doç. Dr.
Nebile Özmen	Doç. Dr.
Ozan Selçuk	Doç. Dr.
Abdulhamit Bolat	Dr.
Esin Tüccar	Dr.
Hülya Yıldız	Dr.
Mustafa Subaşı	Dr.
Nurullah Yelboğa	Dr.
Saliha Uysal	Dr.
Taner Algan	Dr.
Betül Karalı İmram	Arş. Gör.
Elifnur Kanat	Psikolog
Kamile Erbaş	Psikolog
Fatih Kılıçaslan	Sosyal Hizmet Uzmanı

Evliliğin Ertelenmesi Masası	
Ad Soyad	Unvan / Görev
Ali Rıza Abay	Prof. Dr.
Bedri Gencer	Prof. Dr.
Harun Ceylan	Prof. Dr.
Yusuf Genç	Prof. Dr.
Mustafa Atak	Doç. Dr.
Nimet Ferah	Doç. Dr.
Besra Taş Bolat	Doç. Dr.
Zeki Karataş	Doç. Dr.
Abdülhakim Beki	Dr.
Emel Genç	Dr.
Eyüp Ensar Öztürk	Dr.
Nurgün Parlak	Dr.
Bayram Ayaz	Psikolog
Saliha Eroğlu	Psikolog
Aysel Basmacı	
Fatma Karaali	
Nur Betül Kırca	
Yasemin Zeydan	

Eğitim İstihdam ve Evlilik Masası	
Ad Soyad	Unvan / Görev
Ayla Yıldız	Prof. Dr.
Ersin Kavi	Prof. Dr.
Habip Türker	Prof. Dr.
İsmail Barış	Prof. Dr.
Osman Çakmak	Prof. Dr.
Sefa Bulut	Prof. Dr.
Zeki Parlak	Prof. Dr.
Cenk Beyaz	Doç. Dr.
Gülsüm Aysan	Doç. Dr.
Şerif Esendemir	Doç. Dr.
Fatih Altun	Doç. Dr.
Muhammet Erkam Kocakaya	Doç. Dr.
Burak Karip	Dr.
Çiğdem Uludağ	Dr.
Umut Solmaz	Dr. Öğr. Üy.
Kübra Polat Subaşı	Arş. Gör.
Agâh Demirgöl	Psikolog
Onur Impram	Klinik psikolog
Serkan Özmen	İl Müdür Yrd.
Evrin Aydoğan	
Kübra Sağ	
Muhammed Emin Giray	

Cinsel Kimlik Karmaşası Masası	
Ad Soyad	Unvan / Görev
Abdullah İnce	Prof. Dr.
Mustafa Tekin	Prof. Dr.
Turgay Şirin	Prof. Dr.
Sema Yılmaz	Doç.Dr.
Burak Acar	Dr.
Funda Güdücü Sağır	Dr.
Hakan Karaman	Dr.
Meral Sabun	Dr.
Ayşe Duman	Dr. Kadın Hast. ve Doğum
Furkan Cinisli	Klinik Psikolog
Müjde Yahşi	Klinik Psikolog
Ebru Adalı	Psikolog
Yasir Cebeci	Psikolog
Hulusi Gölpınar	Aile ASPB / Yurtdışı Hiz.
Oğuzhan Kabakcı	Dernek Başkanı
Muhammet Emin Aydın	
Rabia Aydın	

ÇALIŞTAYDAN KARELER

